

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Historické vědy

Historie – obecné dějiny

NĚMECKO-AMERICKÉ VZTAHY V ÉŘE KANCLÉŘE

LUDWIGA ERHARDA

GERMAN-AMERICAN RELATIONS

IN THE ERA OF THE CHANCELLOR

LUDWIG ERHARD

Disertační práce

PhDr. Petr Janoušek

Vedoucí práce – Doc. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

2013

„Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

Za pomoc a cenné rady, které mi při práci poskytl, děkuji
Doc. PhDr. Václavu Horčíčkovi, Ph.D.

OBSAH

Obsah	4
Úvod	7
Poválečné vztahy Bonnu a Washingtonu	14
Erhard – vědec a politik.....	19
Lyndon Johnson – především politický praktik.....	23
Spolková republika a jaderné zbraně.....	25
Vznik projektu Mnohostranných sil (MLF).....	27
Americké síly v Evropě a jejich ekonomické náklady	32
Roky 1963 a 1964	35
Začátek vlády? Nový americký prezident navazuje na Kennedyho	35
Kancelář Erhard mění směr zahraniční politiky	42
Dopady Erhardova nástupu na domácí scénu	47
Kennedyho pohřeb a blížící se návštěva Erharda v USA.....	50
První setkání Erharda s Johnsonem.....	52
Sbližování se SSSR a komplikované vztahy mezi západními spojenci	58
Začátek roku 1964: Němci tlačí na prosazení MLF	60
De Gaulle a jaderné vábení	64
Johnsonova vstřícnost k SSSR a blížící se volby	65
Červnové setkání Erharda a Johnsona	68
De Gaulle a Erhard se rozkmotřují	72
Tonkinský incident.....	76
Rusk upřesňuje plány na MLF	77
Podzimní komplikace.....	79
Britský návrh ANF	85
Rozdělená německá politická scéna	88

Ballovo hodnocení situace ve Spolkové republice	90
Johnsonovo váhání a americké stanovisko k ANF	92
Barzelova politická aktivita	95
Johnson znovu prezidentem a Vietnam	96
Shrnutí: 1964 – rok plný rozpaků?	97
Rok 1965.....	99
Oslabený Erhard	99
Doznívání MLF a první kroky německé vlády v novém roce	102
Cesty německých představitelů do USA	104
Projevy Ruska a Balla.....	108
Přímý střet Erharda s Adenauerem	110
Palčivý Vietnam.....	113
Další Birrenbachova cesta.....	115
Přípravy na další Erhardovu návštěvu USA	118
Erhardovy schůzky s Johnsonem a de Gaullem	119
Před volbami: Formierte Gesellschaft a Great Society.....	124
USA se snaží vysvětlit Vietnam.....	125
Okamžik zlomu: Smlouva o nešíření jaderných zbraní.....	126
Narůstající spory mezi USA a Spolkovou republikou.....	128
Předvolební kampaň v Spolkové republice graduje	131
Erhardův triumf: „Besser ist der Ludwig“	134
Huynova aféra	139
Americká politika vůči staronové německé vládě	141
Poslední německý pokus vrátit do hry MLF	143
Krizový rok 1966	149
Začátek roku ve znamení falešných nadějí	149
De Gaulle oznamuje odchod z vojenských struktur NATO	151
Vnitrostranické třenice v CDU	153
Erhardova mírová nóta	156
Dozvuky francouzského odchodu z NATO	158

Offsetová jednání	159
Kiesingerův proslov o zahraniční politice.....	161
Vyjednávání v čase oslabování Erhardovy vnitrostátní pozice	162
Přípravy na další německo-americký summit	172
Erhardova poslední a neúspěšná návštěva USA.....	174
Kancléřův pád	179
Dozvuky Erhardova konce	184
Podpis Smlouvy o nešíření jaderných zbraní	189
Závěr.....	192
Resumé.....	197
Abstract	199
Seznam literatury a pramenů	201
Archivní studium.....	201
Vydané prameny	201
Prameny soukromého charakteru	202
Literatura.....	204
Časopisecké studie	210
Noviny a časopisy	212

ÚVOD

Porážka ve druhé světové válce a následné rozdělení na dva státy otevřely počátek nové etapy německých dějin. V období počínající studené války se obě části Německa vydaly jiným směrem. Zatímco Německá demokratická republika se stala satelitem Sovětského svazu, Spolková republika Německo se zařadila mezi západoevropské demokratické státy. Pozici hlavního partnera Bonnu v rámci západního bloku zaujal Washington.

S postupem času se však v tomto systematicky budovaném přátelství začaly objevovat trhliny, a to zvláště poté, co se na počátku šedesátých let, v posledních letech vlády prvního kancléře nového státu Konrada Adenauera, Bonn snažil emancipovat a usiloval o samostatnou evropskou politiku. Adenauer, hledající alternativu k Washingtonu, se tehdy výrazněji přimklul k Francii, v jejímž čele stál prezident Charles de Gaulle. Oba státy spolu v roce 1963 uzavřely Elysejskou smlouvu, která se stala i symbolickým potvrzením jejich spojení.

Německá politická scéna nebyla ovšem jednotná. Utužení vztahů s Francií vyhovovalo Adenauerovi, nikoli však již tolik Ludwigu Erhardovi, který si jako ministr hospodářství jeho vlády vydobyl velkou popularitu a na rozdíl od kancléře se více orientoval na spolupráci se Spojenými státy.¹ Když se pak po Adenauerově odstoupení koncem roku 1963 sám stal druhým německým poválečným kancléřem, orientace jeho předchůdce na Paříž mu nebyla vlastní.

¹ Pro Erharda mohlo jistý protiklad profrancouzského kurzu znamenat to, že v preambuli ke schvalovacímu zákonu Elysejské dohody se zároveň deklarovalo úzké partnerství mezi Evropou a Spojenými státy. Srv. Sommer, Theo, Ein Rosenhag im Eis. In: Die Zeit, 2003, č. 4, s. 6 - www.zeit.de/2003/04/Elysee/seite-6.

Erhard respektoval „evropský pilíř“ německé zahraniční politiky, nicméně nadále hodlal svou politiku stavět především na spolupráci s Washingtonem. K tomu samozřejmě potřeboval vhodné partnery na americké straně. Byl proto nucen vstoupit do dialogu Lyndonem Bainesem Johnsonem, který se přibližně ve stejné době stal – v důsledku atentátu na Johna Fitzgeralda Kennedyho – prezidentem USA.

Tématem této práce jsou tři roky Erhardovy vlády a jeho hledání adekvátní podoby amerických a evropských vztahů Spolkové republiky, tedy zejména jeho zahraničněpolitická jednání s americkou stranou, ale i západoevropskými partnery, zejména s Francií. Období let 1963 až 1966 patří k těm etapám německo-amerických vztahů, které si dosud nevysloužily větší a systematickou pozornost historiků, což platí zvláště o naší historiografii.² Čeští badatelé se zatím zaměřovali spíše na východní politiku Spolkové republiky, zatímco vztahy mezi Bonnem a Washingtonem zůstávaly mimo jejich zorný úhel.³ Vzájemným kontaktům ve zmíněné etapě však nebyla dostatečně velká pozornost věnována ani historiky ve Spojených státech a Německu. Jedním z důvodů může být to, že v tomto období se „nic podstatného nestalo“, tedy nepodařilo se uzavřít žádnou zásadní přelomovou dohodu, která by se stala symbolem a okamžikem zlomu.

Podstatnější roli, přinejmenším z hlediska zejména americké historiografie, však sehrál fakt, že se prezident Lyndon Johnson v této době musel více než evropským záležitostem věnovat palčivému vojenskému, ale i politickému problému: rozrůstající se válce ve Vietnamu.⁴

² Politickou dráhu Ludwiga Erharda a hlavně jeho ministerské působení zpracoval v české historiografii pouze obecněji Jan Berwid – Buquoy. Srv. Berwid-Buquoy, Jan: Otec německého hospodářského zázraku – Ludwig Erhard, České Budějovice 2006.

³ Srv. Soběhart, Radek: Východní politika Willyho Brandta (disertační práce), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011; Plšková, Jaroslava: Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Praha 1999.

⁴ Srv. Dallek, Robert, Lyndon Johnson and Vietnam: The Making of Tragedy. In: Diplomatic History 20, 1996, č. 2, s. 149 (dále jen: Dallek).

Menší pozornost věnovaná německými historiky období vlády Ludwiga Erharda je vysvětlitelná i tím, že jednotliví badatelé si jej spojovali především s jeho dlouholetým působením v křesle ministra hospodářství, zatímco jeho zahraničněpolitické názory a aktivity jako kancléře zůstávají poněkud stranou zájmu.

Přesto se domnívám, že roky 1963 až 1966 v německo-amerických vztazích nelze opomíjet. Jakkoli se během nich nestalo nic na první pohled dramatického, představují etapu hledání stojícího na rozhraní dvou výrazných směrů v německé zahraniční politice. Širší kontext vztahů USA a SRN v této době navíc spoluurčovala i východoevropská politika obou států, kterou prostupovala frustrace vyplývající z rozdělení Německa na dva státy. Erhardův předchůdce Konrad Adenauer pak tuto frustraci převtělil do takzvané Hallsteinovy doktríny uplatňované od roku 1955.⁵

V souvislosti se studenou válkou a prvními příznaky zmírňování napětí mezi znepřátelenými bloky byly německo-americké diplomatické kontakty v letech 1963 až 1966 ovlivňovány i dalšími mezinárodními okolnostmi. Lyndon Johnson kromě vietnamské války rovněž řešil problém jaderných zbraní, včetně toho, že stále více států dávalo najevo své nukleární ambice. Američané proto stáli před dilematem: vydat se cestou společného sdílení jaderných zbraní v rámci západního bloku, anebo se pokusit o dohodu s Moskvou, která by určila širší rámec pro jejich nešíření, případně jak tyto dva přístupy nějakým způsobem zkombinovat.

První variantu reprezentoval nově vznikající projekt Mnohostranných sil (MLF), který měl přispět k uspokojení nukleárních aspirací západoevropských spojenců. Nakonec se ale po několika letech prosadila varianta druhá, již představovala Smlouva o nešíření jaderných zbraní (NPT), uzavřená v roce 1968. Léta 1963 až 1966 jsou přitom oním klíčovým obdobím, kdy americká vláda od MLF postupně přecházela k NPT – a vztahy mezi USA a SRN

⁵ Walter Hallstein 1901-1982, státní tajemník na spolkovém ministerstvu zahraničí a autor doktríny, která nese jeho jméno. V letech 1958 až 1967 byl první předsedou Evropské komise. V období let 1969 až 1972 byl poslancem Spolkového sněmu za CDU.

komplikovalo, že to do jisté míry bylo proti vůli Bonnu, který za vlády Erharda o uskutečnění MLF velmi silně usiloval. Z dlouhodobého hlediska se pak NPT na rozdíl od MLF ukázala jako velice životaschopný projekt.⁶

Klíčové při zkoumání vztahů Bonnu a Washingtonu jsou bezpochyby dochované písemné materiály ministerstev zahraničí obou zemí. Dokumenty z amerického zahraničního úřadu (State department) se mimo jiné nacházejí v National Archives, College Park, jenž schraňuje nejen vlastní sbírky, ale i kopie dokumentů, které leží v texaské prezidentské knihovně Lyndona Johnsona. Z německé strany je pak důležitý berlínský archiv tamního ministerstva zahraničí – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. Oproti vydaným pramenným sbírkám (jako je kupříkladu Foreign Relations of the United States) je z obou archivů možné získat mnohem plastičtější obraz zahraniční politiky Washingtonu i Bonnu.⁷

Z archivních záznamů a dokumentů je možné udělat si nejen představu o tom, jak se na formování německo-amerických vztahů podíleli jejich protagonisté, ale také o roli, které sehrály některé figury vedlejší. Například je patrné, jak výraznou a neopominutelnou funkci při tvorbě politiky USA vůči Evropě sehrál George Ball, který byl v kabinetech Johna Fitzgeralda Kennedyho a Lyndona Johnsona náměstkem ministra zahraničí. Na starosti měl zejména evropskou agendu a vůči Spolkové republice vystupoval poměrně vstřícně.⁸

⁶ Dohoda byla podepsána 1. července 1968. Mimo jiné v sobě zahrnovala také rozvoj jaderné technologie pro nevojenské účely. Srv. McCwire, Michael, The rise and fall of the NPT: an opportunity for Britain. In: International Affairs 81, 2005, č. 1, s. 115-140 (dále jen: McCwire)

⁷ Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Volume XV, Germany and Berlin, Washington DC 1999 (dále jen: FRUS).

⁸ George Ball 1909 - 1994, náměstkem ministra zahraničí byl v letech 1961 až 1966; Ball ve své knize s německým názvem Disziplin der Macht mimo jiné líčí, jak Německo navštívil v roce 1945. Tehdy se podle něj jednalo o spálenou zemi, která vypadala poněkud surrealisticky. Americký diplomat si ale také všiml toho, jak země později rozkvétala. I přes rozvoj průmyslu, se ale podle něj sociální a

Na německé straně je pak pozoruhodné, jakou pozornost si tehdy vysloužily názory a postoje vlivného poslance Kurta Birrenbacha (CDU).⁹ Tento expert na zahraniční politiku podnikl během sledovaného období několik neformálněji pojatých cest, při kterých se setkal se špičkami americké vlády. Za současného stavu znalostí je těžké odhadovat, zda měl Birrenbach privilegovaný vztah s Erhardem, své cesty a jejich přípravu ale zřejmě s kancléřem konzultoval.¹⁰ Své postřehy pak shrnul do řady rozsáhlých zpráv.

Z výběru memoárové literatury klíčové místo zaujímá kniha Horsta Osterhelda, který byl zahraničně politickým poradcem Konrada Adenauera, Ludwiga Erharda i Kurta Kiesingera.¹¹ S Osterheldem se proto každý badatel zabývající se tímto obdobím musí pečlivě konfrontovat. Naopak pouze relativně omezenější pohled k tématu nabízí ve svých vzpomínkách Lyndon Johnson.¹² I přesto je nutné se Johnsonem zabývat. Podobnou pozornost je nutné ale věnovat i dalším memoárům - například vzpomínkám velvyslance ve Spolkové republice George McGheeho nebo pamětem Franze Josefa Strauße.¹³

politické struktury měnily pomaleji. Srv. Ball George W.: *Disziplin der Macht*, Frankfurt a. M. 1968.

⁹ Kurt Birrenbach 1907-1987, v letech 1957 až 1976 byl poslancem Spolkového sněmu, kde zejména působil v zahraničním výboru. Byl příznivcem atlantického směřování politiky.

¹⁰ Birrenbach, Kurt: *Meine Sondermissionen*, Düsseldorf 1984, s. 180 (dále jen: Birrenbach).

¹¹ Osterheld, Horst: *Außenpolitik unter Bundeskanzler Ludwig Erhard*, Düsseldorf 1992 (dále jen: Osterheld); Horst Osterheld 1919 - 1998, v letech 1960 až 1969 působil jako poradce Adenauera, Erharda a Kiesingera.

¹² Johnson, Lyndon B.: *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency, 1963-1969*, New York 1970 (dále jen: Johnson).

¹³ ¹³ George McGhee 1912-2005, do jeho diplomatické kariéry patřilo nejen působení ve washingtonském ústředí. Zastával také různé vyslanecké posty. Ve Spolkové republice působil v letech 1963 až 1968. Srv. McGhee, George: *At the Creation of a New Germany*, New Haven, London 1989 (dále jen: McGhee).; Strauß, Franz Josef: *Die Erinnerungen*, Berlin 1989 (dále jen: Strauß).

V rámci odborné literatury za zmínku stojí kniha amerického historika Thomase Alana Schwartze o Johnsonově vztahu s Evropou. Přináší vyvážený pohled na Johnsonovy vztahy se západoevropskými zeměmi.¹⁴ Na rozdíl například od zmíněného Roberta Dalleka, se Schwartz na Johnsonově zahraniční politice snaží hledat i pozitiva a polemizovat s tradičním pohledem, který zní, že zahraniční politika patřila k Johnsonovým slabinám. Přesto však i on cituje autory, kteří Johnsona popisují jako nejistého muže, jenž se neustále musel ujišťovat o správnosti svých kroků a nebyl ani schopen vnímat jemné diplomatické finty a triky, neboť svým založením nebyl salónním diplomatem.¹⁵

Podobnými argumenty jako Schwartz Johnsonovu politiku vůči Evropě obhájí také Sylvia Ellisová. Oceňuje především to, že i když Spojené státy pod Johnsonovým vedením čelily různým krizím, dokázal prezident zachovat klid a dokázal mnohé pragmaticky vyřešit. Důležité podle ní je rovněž to, že Johnson svým evropským spojencům toleroval, že nejsou ochotni podpořit americkou válku ve Vietnamu, a zdržel se odvetných akcí. Například, v roce 1966 nepodpořil rezoluci senátora Mansfielda, která volala po redukci amerických sil v Evropě.¹⁶ Do historiografického proudu, který se snaží Johnsona vnímat plastičtěji, lze zařadit i Hala Brandse.¹⁷ Politikou vůči Spolkové republice za Kennedyho a Johnsona se z německé strany zabýval také Adrian Schertz.¹⁸ Jednou z hlavních předností jeho práce je to, že se mu

¹⁴ Schwartz, Thomas Alan: *Lyndon Johnson and Europe*, Cambridge (Massachusetts), London 2003 (dále jen: Schwartz).

¹⁵ Schwartz, s. 3; Busby, Horace: *The Thirty-First of March: An Intimate Portrait of Lyndon Johnson's Final Days in Office*, New York 2005.

¹⁶ Ellis, Sylvia, A foreign policy success? LBJ and transatlantik relations. In: *Journal of Transatlantic Studies* 8, 2010, č. 3, s. 253 (dále jen: Ellis); Mike Mansfield 1903-2001, demokrat, který v letech 1953 až 1977 působil jako senátor za Montanu.

¹⁷ Srv. Brands, Hal, Progress Unseen: U.S. Arms Control Policy and the Origins of Détente, 1963-1968. In: *Diplomatic History* 30, 2006, č. 2, s. 253-285 (dále jen: Brands).

¹⁸ Schertz, Adrian W.: *Die Deutschlandpolitik Kennedys und Johnsons*, Köln 1992, (dále jen: Schertz).

podařilo dobře popsat hlavní třenice mezi Erhardovou a Johnsonovou vládou. V tomto smyslu je i znalost Schertze klíčová pro každého badatele zabývajícího se tímto obdobím.

Časopisecké studie věnující se danému problému lze nalézt v periodikách jako je *Francia* či *Foreign Affairs*. Samozřejmostí pak bylo prostudování dobových novin: *Süddeutsche Zeitung*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Die Welt*, *Die Zeit* nebo *The New York Times*.¹⁹

¹⁹ Německá periodika byla načerpána v archivu mnichovského Ústavu pro soudobé dějiny (Institut für Zeitgeschichte). Články z *The New York Times* zase z knihovního systému George Washington University.

POVÁLEČNÉ VZTAHY BONNU

A WASHINGTONU

Spolková republika Německo se konstituovala 7. září 1949 na území tří západních okupačních zón. Dalším krokem ke skutečně nezávislému německému státu a tím i k vlastní zahraniční politice byl učiněn 22. listopadu 1949 podepsáním takzvané Petersberské dohody.²⁰ K zásadnímu posunu v právním postavení SRN pak došlo 23. října 1954, kdy byly podepsány Pařížské dohody, jejichž podstatou byl mimo jiné vznik Západoevropské unie, jejíž ozbrojené síly začaly spadat pod Severoatlantickou alianci.²¹ Zároveň byl formálně ukončen okupační režim a deklarována byla i suverenita Spolkové republiky. Bonn se stal členem NATO.²²

Z hlediska v této práci zkoumaných problémů bylo podstatné, že nově vzniklé poválečné Spolkové republiky bylo díky Protokolu o kontrole zbrojení zakázáno vyrábět zbraně hromadného ničení, vlastnit dálkové raketové střely,

²⁰ Mimo jiné zaváděla postupné zavedení vztahů - i obchodních - s ostatními státy. Spojenci také v dohodě vyhlásili připravenost škrtnout řadu chemických a ocelářských podniků z demontážního seznamu. Spolková republika také přistoupila k mezinárodnímu úřadu spravujícímu Porúří. Pro Adenauera bylo především důležité ukázat touhu nového státu jít západním směrem. Srv. Haftendorn, Helga: *Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung*, Stuttgart 2001, s. 26 (dále jen: Haftendorn).

²¹ K Pařížským dohodám srv. Grewe, Wilhelm G.: *Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit*, Stuttgart 1960. s. 59-65.

²² Haftendorn, s. 45; Graml, Hermann: *Die Außenpolitik*. In: Benz, Wolfgang (hrsg.), *Die Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, Band 1: Politik*, Frankfurt a. M. 1989, s. 249 (dále jen: Graml).

strategická bombardovací letadla a velké válečné lodě.²³ Nikdo ale v tu dobu nepovažoval za reálné, že by si Spolková republika mohla jaderné zbraně koupit.²⁴

Základy americko-německé ekonomické a vojenské spolupráce položil již Marshallův plán přijatý americkým Kongresem v dubnu roku 1948, jehož prostřednictvím Spojené státy ekonomicky pomohly Spolkové republice i dalším západoevropským státům. Politický pragmatik kancléř Konrad Adenauer si na rozdíl například od sociálního demokrata Kurta Schumachera již bezprostředně po druhé světové válce uvědomil, že nově vznikající stát se musí aktivně zapojovat do západních integrovaných struktur.²⁵

A to i kvůli svému přesvědčení, že Spojené státy budou v příštích desetiletích představovat významného hráče v mezinárodní politice. Konrad Adenauer proto usiloval o napojení německé zahraniční politiky na Washington. Představa jakéhosi mostu mezi Západem a Východem pro něj nepřipadala v úvahu.²⁶ Ostatně i Západní Berlín se postupně silně konstituoval jako město, které zdůrazňovalo svou sounáležitost se Spolkovou republikou.²⁷

²³ Adenauer deklaroval to, že se Spolková republika vzdá atomových, biologických a chemických zbraní v Londýně během konference devíti států, která se zde konala od 28. září do 3. října 1954. Srv. Haftendorn, s. 45; Loth, Wilfried: Die Teilung der Welt 1941-1955, München 1983, s. 330.

²⁴ Küsters, Hanns Jürgen, Souveränität und ABC-Waffen-Verzicht. Die deutsche Diplomatie auf der Londoner Neunmächte-Konferenz 1954. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 42, 1994, č. 4, s. 530.

²⁵ Haftendorn, s. 57; Schumacher nechtěl, aby se Němci ocitli v podřízené pozici. Srv. Potthoff, Heinrich, Miller, Susanne: The Social Democratic Party of Germany 1848-2005, Bonn 2006, s. 188 (dale jen: Potthoff, Miller).

²⁶ Doering-Manteuffel, Anselm: Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer. Außenpolitik und innere Entwicklung 1949-1963, Darmstadt 1988, s. 37-39 (dale jen: Doering-Manteuffel).

²⁷ Srv. Schreiben des Regierenden Bürgermeisters von Berlin an den Bundeskanzler von 9. April 1951 über die Einbeziehung Berlins in die internationalen Veträge der Bundesrepublik. In: Dokumente zur Berlin-Frage 1944-1966, München 1987.

Vymezení se vůči Východu bylo patrné i z Hallsteinovy doktríny.²⁸ Ta Bonnu zapovídala možnost navazovat diplomatické vztahy s jakýmkoliv státem, který uznal NDR (neboli *Sowjetische Besatzungszone*, jak se píše v dobových západoněmeckých dokumentech). Pochopitelnou výjimkou byl pouze Sovětský svaz. Adenauerova politika vůči Východu tak byla poměrně tvrdá, nicméně koncem jeho vlády se již začaly objevovat signály, že začíná svou pozici zjemňovat. Příznakem toho byly mimo jiné obchodní mise, které Spolková republika začala zřizovat ve státech východního bloku, dále pak v roce 1958 Globkeho plán, či takzvaný Burgfrieden.²⁹ (Také navazující období Erhardovy vlády je etapou drobných a postupných proměn východní politiky.)³⁰

Spolkové republice se do poloviny 50. let podařilo pevně se usadit mezi západními státy a stát se jejich rovnoprávným spojencem. Toto se naplno

²⁸ Graml, s. 254-255.

²⁹ Státní tajemník v úřadu spolkového kancléře Hans Globke vypracoval v lednu 1959 (nejčastěji se v literatuře objevuje toto datum) plán, jenž později byl podle něj pojmenován. Globkeho spíše interní plán byl revoluční v tom, že znamenal popření Hallsteinovy doktríny. Kancléř Konrad Adenauer si v něm zahrával se sjednocovacím procesem a uznání NDR. Součástí dokumentu byl i požadavek na vypsání celoněmeckých voleb. Po pěti letech od jejich konání by bylo v odděleném lidovém hlasování rozhodnuto, jestli se SRN a NDR sjednotí nebo ne. V další verzi ale Adenauer již od uznání NDR couvnul. Srv. Janoušek, Petr, Vliv druhé berlínské krize na zahraniční politiku Spolkové republiky Německo 1958-1961, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2005; Burgfrieden byl pojem skloňovaný zejména představiteli Sovětského svazu a Spolkové republiky – třeba velvyslancem Bonnu v Sovětském svazu Hansem Krollem. Nemá ale pouze jeden přesný výklad. Podle jednoho z nich šlo o zastavení vzájemných útoků v tisku na přelomu 50. a 60. let. Srv. Kühlem, Kordula, „Burgfrieden“: Die Bedeutung und Verwendung des Begriffs zwischen Bonn und Moskau 1958-1963. In: Historisch-Politische Mitteilungen 16, 2009, č. 16, s. 37 – 56; K obchodním misím srv. Lindemann, Mechthild, Anfänge einer neuen Ostpolitik. In: Blasius, Rainer (hrsg.): Von Adenauer zu Erhard, Studien zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1963, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte/Schriftenreihe 68, München 1994.

³⁰ Bender, s. 106.

projevilo za druhé berlínské krize, kterou na přelomu let 1958 a 1959 vyvolal sovětský vůdce Nikita Chruščov pokoušející se agresivním postupem na přelomu let 1958 a 1959 „vyřešit“ problém s narůstajícími počty uprchlíků z NDR do Spolkové republiky. Západní Berlín, který se nacházel uvnitř NDR, představoval pro Sovětský svaz určitou anomálii a problém, neboť přes jeho území mohli východoněmečtí občané volně proudit dále na Západ. Chruščov proto po Západu mimo jiné žádal, aby se Západní Berlín změnil ve svobodné demilitarizované město a nebyl vnímán jako součást Spolkové republiky.³¹ Vrcholící krizi doprovodila stavba berlínské zdi, jejíž základy byly položeny v noci z 12. na 13. srpna 1961.³²

Zed' jednoznačně symbolizovala, že německé znovusjednocení je na míle vzdálené.³³ Na dlouhé roky navíc ve Spolkové republice představovala ožehavé téma.³⁴ A příliš neprosperovala ani vztahům Spolkové republiky se Spojenými státy.³⁵ Je třeba podotknout, že pro USA stavba zdi znamenala relativně přijatelné východisko, jak uniknout ze složité politické situace. Kennedyho

³¹ Srv. Note der Sowjetregierung an die Bundesrepublik vom 27. November 1958 betreffend die Berlin-Frage. In: Dokumente zur Aussenpolitik, Bd. III/1, hrsg. von Fritz T. Epstein, Boris Meissner etc., Moskau Bonn. Die Beziehungen zwischen der Sowjetunion und der Bundesrepublik Deutschland 1955-1973, Dokumentation, Köln 1975, s. 468.

³² Brandt později 13. srpna mimo jiné označil za den zmatku a strachu. Srv. Brandt, Willy: Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975, Hamburg 1976, s. 9 (dále jen: Brandt); americkou reakcí byl ale zklamaný. Věřil, že Američané nereagovali dostatečně energicky. Srv. Hanrieder, Wolfram F.: Deutschland, Europa, Amerika. Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland 1949-1994, Paderborn 1995, s. 203.

³³ K soužití Bonnu a NDR srv. Dokumente zur Deutschlandpolitik, Sonderedition „Besondere Bemühungen“, Bd. 1: 1962 bis 1969: Häftlingsfreikauf, Familienzusammenführung, Agentenaustausch, München 2012 (dále jen: DzD).

³⁴ Zvláště SPD pod dojmem tzv. druhé berlínské krize začala měnit svou politiku, když pochopila, že neutralita není cestou ke sjednocení. Srv. Ninkovich, Frank A., The United States and the German Question 1949-1968. In: Junker, Detlef (ed.): Die USA und Deutschland im Zeitalter des Kalten Krieges, Stuttgart 2001, s. 123.

³⁵ Haftendorn, s. 97.

reakce na srpnové události proto byla umírněná, rozhodně umírněnější, než Bonn očekával.³⁶ Nejhmotatelnějším americkým gestem bylo to, že do Západního Berlína přijel Lyndon Johnson – tehdejší Kennedyho viceprezident. Se starostou Willy Brandtem společně přivítali dalších 1500 vojáků, kteří posílili tamní americký kontingent.³⁷

Jako v jiných obdobích, tak i za Adenauerovy vlády zahraniční politiku značně ovlivňovaly osobní vztahy. Jestliže koncem padesátých let Konrad Adenauer udržoval poměrně blízký pracovní vztah s americkým ministrem zahraničí Johnem Fosterem Dullesem, období po Dullesově smrti – léta 1960 až 1963 – historici označují jako „gaullistické“, tedy jako éru Adenauerova sbližování s francouzským prezidentem Charlesem de Gaullem.³⁸ Vrcholem jejich spolupráce byla již zmíněná Elysejská dohoda z 22. ledna 1963, která spolupráci Francie a Spolkové republiky dala pevný rámec.³⁹ Mimo jiné oba státy zavazovala k pravidelným konzultacím na vládní úrovni. Šéfové vlád se měli setkávat minimálně dvakrát ročně, ministři zahraničí pak nejméně každé tři měsíce. Tyto kontakty byly ovšem americkou stranou pozorovány s ostražitostí.⁴⁰

Ke Kennedymu si konzervativní Adenauer hledal cestu obtížně. Příčinou byl kromě názorových neshod jejich velký věkový rozdíl – patřili k příslušníkům odlišně orientovaných politických generací. Kennedy se přesto po druhé berlínské krizi pokoušel pošramocené vztahy s Bonnem napravovat,

³⁶ Pro Kennedyho zpráva o uzavření hranic představovala úlevu. Srv. Loth, Wilfried: *Overcoming the Cold War*, Basingstoke 2002, s. 63 (dále jen: Loth).

³⁷ Loth, s. 63.

³⁸ Doering-Manteuffel, s. 47.

³⁹ Haftendorn, s. 78.

⁴⁰ Američané také bedlivě sledovali ambice de Gaulla prosadit v Evropě svou dominanci. Srv. Haftendorn, Helga, Kolkman, Michael, *German Policy in a Strategic Triangle: Berlin, Paris, Washington...and What about London?* In: *Cambridge Review of International Affairs* 17, 2004, č. 3, s. 470.

což se mu, alespoň v očích veřejnosti, podařilo i jeho známým berlínským projevem z 26. června 1963.⁴¹

Když se tedy v roce 1963 dostali k moci Ludwig Erhard a Lyndon Johnson, bylo jasné, že vztahy Bonnu a Washingtonu jsou na slušné úrovni, nicméně oproti první polovině padesátých let jsou v mnohem komplikovanější fázi, která před aktéry diplomatických jednání staví mnoho otázek a úkolů.

Erhard – vědec a politik

Při analýze let 1963 až 1966 není možné samozřejmě opominout ani to, jakým způsobem německo-americké kontakty osobně ovlivnili právě kancléř Ludwig Erhard a prezident Lyndon Johnson. Je proto nutné oba alespoň rámcově představit. Důležité je to i kvůli tomu, že zejména Ludwig Erhard – jak bude později ukázáno – se při svých jednáních s Johnsonem snažil sázet na své osobní kouzlo. A ani Lyndon Johnson pochopitelně nemohl při rozhovorech svou osobnost zapřít.

Ludwig Erhard se narodil v roce 1897 v bavorském Fürthu – stejně jako Henry Kissinger. Jeho otec byl katolík, Erhard však po matce přijal evangelickou víru. Na konci první světové války byl na francouzské frontě těžce zraněn a ve 20. letech mimo jiné studoval obchodní obor na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem. Po absolutoriu se Ludwig Erhard věnoval ekonomice, působil například v norimberském Institutu pro hospodářské

⁴¹ Dallek, Robert: Nedokončený život John F. Kennedy, Praha 2006, s. 529 (dále jen: Dallek 2006); Bender, Peter: Neue Ostpolitik, Vom Mauerbau zum Moskauer Vertrag, München 1989, s. 115 (dále jen: Bender); Schöllgen, Gregor: Willy Brandt, Berlin 2001, s. 115 (dále jen: Schöllgen).

pozorování německého zboží (Institut für Wirtschaftsbeobachtung der deutschen Fertigware): vědecká dráha po dlouhá léta představovala hlavní objekt jeho zájmu.⁴² Již během druhé světové války uvažoval o tom, jak po skončení konfliktu postavit německé hospodářství na nohy a napsal o tom spis s názvem Financování války a konsolidace dluhů (Kriegsfinanzierung und Schuldenkonsolidierung).⁴³ Do bližšího osobního kontaktu s vrcholnou politikou se ovšem dostal až po válce.

První významnější politický post Erhard získal v roce 1945, kdy se stal bavorským ministrem hospodářství.⁴⁴ V této pozici svými schopnostmi zaujal představitele amerických okupačních sil; proto o sobě později prohlašoval, že je vlastně americkým „objevem“.⁴⁵ Když ale později tento post opouštěl, ozvaly se i negativní hlasy, například list Süddeutsche Zeitung jej hodnotil jako „desorganizátora“.⁴⁶

Svůj vliv na ekonomické dění v Bizónii, jak se nazývalo propojení americké a britské okupační zóny, však Erhard neztratil a nadále se podílel na obnově jejího hospodářství. Svou účastí na měnové reformě položil základy pro svou pozdější pověst tvůrce německého hospodářského zázraku. Zmiňovaný deník Süddeutsche Zeitung dokonce tvrdil, že mu v kariéře velmi

⁴² Laitenberger, Volkhard: Ludwig Erhard, Göttingen 1986, s. 19 (dále jen: Laitenberger).

⁴³ Srv. Erhard, Ludwig: Kriegsfinanzierung und Schuldenkonsolidierung, Frankfurt a. M. 1977.

⁴⁴ Tamtéž, s. 46.

⁴⁵ Erhard jako první úkol dostal obnovu Fürthu poté, co ho Američané obsadili. Srv. Laitenberger, s. 44; v zemském sněmu také vznikl vyšetřovací výbor, který pod vedením politika CSU Aloise Schlöglů zkoumal přechyby na bavorském ministerstvu hospodářství. Srv. Laitenberger, s. 53.

⁴⁶ Takové hodnocení zaznělo v článku, který rekapituloval Erhardovu kariéru v době, kdy byl již vybrán jeho potencionální nástupce v kancléřském úřadě. Srv. Aufstieg und Fall des Ludwig Erhard. In: Süddeutsche Zeitung, 11. November 1966, č. 270, s. 3.

pomohlo to, že Němci trpí jistým „hindenburgovským komplexem“: pokud někdo prokáže své schopnosti, jistá aura mu zůstává i nadále.⁴⁷

Po vzniku Spolkové republiky v roce 1949 Ludwig Erhard přijal funkci jejího ministra hospodářství a v této funkci se podílel na vytváření konceptu sociálně tržní ekonomiky.⁴⁸ A protože západoněmecká společnost v padesátých letech prožila boom, získal si Erhard pověst muže, jenž se může chlubit nezpochybnitelnými úspěchy.⁴⁹ Patřil mezi klíčové postavy vlád kancléře Konrada Adenauera, nicméně v průběhu let bylo čím dál tím více také patrné, že pohled obou mužů na řešení některých důležitých otázek se podstatně liší.⁵⁰

K zásadnímu konfliktu došlo v roce 1959, kdy Adenauer po určitou dobu zvažoval kandidaturu na prezidentský úřad, čímž by uvolnil své dosavadní místo.⁵¹ Bylo přitom zřejmé, že nikdo jiný než Ludwig Erhard ho nemůže v čele vlády za daných okolností reálně nahradit, ale i to, že Adenauerovi se toto příliš nelíbí, neboť Erhardovým politickým názorům nedůvěřoval.⁵² Možná také proto si Adenauer posléze uvědomil, že prezidentský úřad ve Spolkové

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Erhard zpočátku koketoval i s FDP, ale CDU pro něj představovala přece jen větší perspektivu. Srv. Laitenberger, s. 79.

⁴⁹ Tamtéž; jedním z problémů měnové reformy bylo například to, jak u obyvatelstva vybudovat důvěru v novou měnu. Jedním z prostředů byla celková kultivace trhu, kde by se ceny vytvářely svobodně. Srv. Laitenberger, s. 60.

⁵⁰ Erhard v rámci evropské problematiky kladl velký důraz na zavádění volného trhu. Oproti tomu Adenauer více zdůrazňoval politický rozměr. Srv. Laitenberger, s. 129.

⁵¹ Adenauer jako svého nástupce preferoval spolkového ministra financí Franze Etzela, ten však neměl dostatečnou podporu ve straně. Srv. Schwarz, Hans-Peter: Die Ära Adenauer. Epochenwechsel 1957-1963, Bd. 2, Stuttgart 1983, s. 183 (= Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 3. Bd.); Strauß, s. 411.

⁵² Bundeskanzler Konrad Adenauer hat seinen Rücktritt erklärt. In: Die Welt, 12. Oktober 1963, č. 238, s. 1.

republiky neznamena skutečný podíl na moci a od svého nápadu ustoupil.⁵³ Oddálil tak začátek „Erhardovy éry“.⁵⁴ „*S tímhle mužem jsem skončil,*“ stěžoval si tehdy ublížený Erhard.⁵⁵

Od tohoto okamžiku se vztahy mezi oběma osobnostmi začaly ještě více vyhrocovat, zvláště když Adenauer nevynechal jedinou příležitost, aby svému u veřejnosti oblíbenému kolegovi a potenciálnímu nástupci škodil.⁵⁶ Rozpory byly patrné rovněž z korespondence, kterou si oba muži v posledních letech Adenauerovy éry posílali. Adenauer tak kupříkladu svému ministrovi psal: „*Jsem toho názoru, vážený pane Erharde, že byste neměl tolik cestovat,*“, zatímco Erhard mu ironicky odpovídal otázkou, zda by ministerstvo hospodářství nechtěl vést sám. Stačilo by mu prý k tomu pouze „*deset procent mého pracovního výkonu*“. Zároveň ale věcně podotknul, že Adenauer není v oblasti jeho ministerstva odborníkem.⁵⁷ Rivalitu obou posilovalo také to, že německá společnost stále více volala po změně na kancléřském postu.⁵⁸ Koncem roku 1963 tento požadavek narostl do té míry, že mu už Adenauer nebyl schopen čelit a Erhard se tak konečně dočkal a dosáhl na vytoužené místo.⁵⁹ 15. října 1963 Adenauer odstoupil a 16. října byl na jeho post

⁵³ Williams, Charles: Adenauer, otec nového Německa, Praha 2002, s. 371-372. V této práci se nicméně objevily chyby, které byly napraveny jen díky kvalitní práci českého překladatele.

⁵⁴ Srv. Köhler, Henning: Adenauer, Frankfurt a. M. 1994, s. 1036 (dále jen: Köhler).

⁵⁵ Aufstieg und Fall des Ludwig Erhard. In: Süddeutsche Zeitung, 11. November 1966, č. 270, s. 3.

⁵⁶ K výhradám Adenauera k Erhardově kandidatuře srv. Koerfer, Daniel: Kampf ums Kanzleramt, Stuttgart 1987, s. 717 (dále jen: Koerfer).

⁵⁷ Wie Adenauer Erhard das Leben schwer machte, In: Welt Online, 11.12. 2011 - <http://www.welt.de/politik/deutschland/article13761239/Wie-Adenauer-Erhard-das-Leben-schwer-machte.html>.

⁵⁸ Spory Erharda a Adenauera nebyly v rámci jejich korespondence ojedinělé. Srv. Koerfer, s. 717.; Erhard si na kancléřský úřad dělal několik let. Zdůrazňoval, že v rámci strany platí za nástupce Adenauer. Srv. Koerfer, s. 732.

⁵⁹ Tamtéž, s. 752.

Spolkovým sněmem zvolen Erhard. Hlasovalo pro něj 279 poslanců, včetně Adenauera, proti bylo 180 a zdrželo se 24.⁶⁰

Lyndon Johnson – především politický praktik

Politická kariéra prezidenta Lyndona Baines Johnsona, v americké literatuře přezdívaného LBJ, se odvíjela zcela jinak než Erhardova, byla jí však podobná alespoň v tom, že i on se během své vlády musel vyrovnávat s faktem, že měl ve svém úřadu výrazného předchůdce, charismatického Johna Fitzgeralda Kennedyho.

Johnson se narodil na farmě nedaleko Stonewallu v Texasu. Ve dvacátých letech vystudoval na učitele, postupně se však orientoval na politickou kariéru. Do Sněmovny reprezentantů se mu podařilo dostat už před druhou světovou válkou a v politické dráze pokračoval i ve čtyřicátých a padesátých letech, kdy zaujal vlivné postavení v Senátu.⁶¹ Jeho působení v této

⁶⁰ Laitenberger, s. 164.

⁶¹ Johnson si za druhé světové války za svou statečnost vysloužil Stříbrnou hvězdu. Jeho ocenění však dodnes budí otazníky. Johnson jako politik podle některých názorů věděl, že by se mu vojenská služba hodila do životopisu. Medaili dostal za přelet nad nepřátelským územím. Mise, jež mířila na japonskou základnu Lae na ostrově Nová Guinea, se účastnil jako pozorovatel. Prezident Franklin D. Roosevelt ho totiž do jihovýchodního Pacifiku vyslal na inspekční cestu. Jisté pochybnosti ale panují ohledně toho, zda na Johnsonovo letadlo nepřítel skutečně střílel. Robert Dallek rovněž naznačuje, že celá věc mohla mít politický podtext. Srv. Dallek, Robert: Lyndon B. Johnson: Portrait of a President, New York 2004, s. 51 (dále jen: Dallek 2004); legenda o Johnsonově válečné zkušenosti se rodila postupně. I prezidentův životopisec Robert Caro tvrdí, že Johnson byl několik minut pod palbou. Opačný názor má Barrett Tillman, který rekapituluje i diskusi ohledně Johnsonova ocenění. Srv. Tillman, Barrett, Silver Star Airplane Ride. In: Naval History 15, 2001, č. 2, s. 25; Randall B. Woods

instituci bylo patrně také jedním z důvodů, proč si jej Kennedy vybral za viceprezidenta. Johnson totiž platil za schopného parlamentního politika, což potvrdil i ve funkci šéfa senátní většiny.⁶² Viceprezidentské období bylo ale pro Johnsona spíše zdrojem frustrace. A to zejména v kontrastu s jeho působením v Senátu (nemluvě o tom, že Johnson měl spíše prezidentské ambice).⁶³ Vybrán byl nakonec především kvůli tomu, aby Kennedymu přinesl jižanské hlasy a posílil prezidentovu pozici ve straně. Rozdíly mezi ním a Kennedym byly přesto tehdy zřejmé.⁶⁴

Na konci roku 1963 byla politická situace ve Spojených státech po vnitropolitické stránce relativně ukotvená, mimo jiné i proto, že se mladý prezident Kennedy těšil poměrně značné oblibě. Jeho život však 22. listopadu 1963 nemilosrdně ukončilo několik výstřelů v Dallasu.⁶⁵ Viceprezident Lyndon Johnson se tak k moci dostal nečekaně rychle a za zcela mimořádných okolností. Byl sice pouze o osm let starší než jeho předchůdce JFK, přesto ale byl příslušníkem zcela jiné generace a ani zdaleka se nemohl pochlubit takovým osobním kouzlem.⁶⁶ Zatímco Kennedyho historici často popisují jako osobnost s širokým rozhledem a schopnostmi, Johnson podle mnohých trpěl stigmatem provincionalismu. Tento jeho nedostatek se přitom podle převažující historiografické interpretace projevoval právě a zejména v

připouští, že Johnsonovo ocenění mělo politický podtext. Srv. Woods, Randall B.: LBJ, Architect of American Ambition, Cambridge, Massachusetts 2006, s. 169 (dále jen: Woods).

⁶² Srv. Sulzberger C. L.: The Last of Giants, New York 1970, s. 585 (dále jen: Sulzberger).

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Lyndon Johnson: 1908 - 1973. In: Time 101, 1973, č. 6, s. 39-43.

⁶⁵ Johnson se s Kennedym naposledy setkal 21. listopadu 1963 v hotelu Rice v Houstonu. Srv. Beschloss, Michael R. (ed.): Taking Charge: The Johnson White House Tapes, 1963-1964, New York 1997, s. 13 (dále jen: Beschloss 1997).

⁶⁶ Lyndon Johnson byl po smrti Kennedyho také v kontaktu s jeho manželkou Jacqueline a snažil se jí poskytovat podporu. Srv. Beschloss, Michael (ed.): Reaching for Glory: Lyndon Johnson's Secret White House Tapes, 1964-1965, New York 2001, s. 16.

zahraniční politice.⁶⁷ Možná i kvůli tomu, že pocházel z Texasu a vztahy s jinými zeměmi nikdy nepatřily mezi jeho hlavní zájmy. I Johnson navíc nebyl v zahraničí příliš známý.⁶⁸

Spolková republika a jaderné zbraně

Snad od poloviny padesátých let vztahy Spojených států a Spolkové republiky vířila otázka, jakým způsobem vyřešit jaderné ambice Bonnu. V první řadě se jednalo o snahu Bonnu profitovat z civilního využití jaderné energie: jak se objevovaly myšlenky na vznik evropské atomové agentury, rostl v Německu strach, že díky společnému vedení bude jaderný výzkum i civilní využití nukleární energie ve Spolkové republice omezeno.⁶⁹ Bonn se bál toho, že bude muset čelit francouzské dominanci. Připravil proto vlastní koncept, který předpokládal spolupráci na poli OEEC, a který by také neobsahoval z pohledu Bonnu zbytečný dirigismus.⁷⁰ Spojené státy také tlačily na to, aby se Spolková republika na Euratomu podílela.

Další kapitolou byly vojenské jaderné ambice Bonnu. Spolková republika se sice výroby a vývoje jaderných zbraní zřekla, její zájem o to získat „nukleární slovo“ však nadále visel ve vzduchu, ostatně stejně jako u jiných

⁶⁷ Loth zdůrazňuje, že Johnson se chtěl soustředit hlavně na sociální reformy. Srv. Loth, s. 80.

⁶⁸ Couve de Murville, Maurice: *Une politique étrangère, 1958-1969*, Paris 1971, s. 121 (dále jen: Couve de Murville).

⁶⁹ Haftendorn, s. 66.

⁷⁰ Haftendorn, s. 66.

evropských zemí.⁷¹ Adenauerova vláda, ale i ostatní politické kruhy nebyly totiž ochotny bezjaderný status akceptovat natrvalo.⁷²

Hlavní figurou ve spolkové jaderné politice byl Franz Josef Strauß, jenž v letech 1956-1962 vykonával funkci ministra obrany.⁷³ Strauß otázku jaderných zbraní považoval za velmi důležitou i vzhledem k roli, kterou Spolková republika v západním společenství zaujímal a chtěla zaujímat.⁷⁴ Kancléř Konrad Adenauer si sice oficiálně stěžoval, jak je těžké Strauße kontrolovat, přesto si udržoval o jeho práci dobrý přehled.⁷⁵ A navíc i on nakonec došel k tomu, že Spolková republika se v nějaké podobě k držení jaderného arzenálu dostat musí.⁷⁶ Své úsilí v tomto směru však nakonec zaměřil především na spolupráci s de Gaullovou Francií, která se mu jevila jako optimálnější cesta, jak se zapojit do nějakého mezinárodní jaderné projektu.

Jaderná otázka se také stala jednou z klíčových záležitostí, které přispěly k rozštěpení křesťanského vládního bloku CDU/CSU. Na počátku šedesátých

⁷¹ Spolková republika se produkce jaderných, biologických, radiologických a chemických zbraní vzdala již v Evropském obranném společenství v roce 1952. Smlouva o tomto vojenském paktu sice byla podepsána 27. května 1952. Nikdy ale nevstoupila v platnost kvůli francouzskému odmítnutí. Srv. Schwarz, Hans-Peter, Adenauer und die Kernwaffen. In: Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte 37, 1989, č. 4, s. 571. (dále jen: Schwarz).

⁷² Tamtéž, s. 577.

⁷³ Franz Josef Strauß 1915-1988, v roce 1953 byl povolán do vlády jako ministr pro zvláštní úkoly. O dva roky později mu připadlo ministerstvo pro atomové otázky. Strauß se zasazoval o využití jaderné energie. Ministrem obrany byl v letech 1956 až 1962, kdy musel odstoupit kvůli aféře, kdy byli spolupracovníci časopisu Der Spiegel vystaveni trestnímu stíhání. V roce 1966 se Strauß stal ministrem financí. Později se postavil do čela bavorské vlády. Srv. Köhler, s. 1157-1183.

⁷⁴ Haftendorn, s. 104.

⁷⁵ Schwarz, s. 574.

⁷⁶ Již v březnu roku 1958 Spolkový sněm schválil, že bude armáda vybavená nosiči jaderných zbraní. Počátkem 60. let byly jadernými kapacitami vybaveny letouny F-84 či F-104 Starfighter. Hlavice ale zůstaly v americkém držení. Srv. Haftendorn, s. 104; Köhler, s. 977.

let se totiž v jejím rámci dostala do klinče dvě křídla. Proti takzvanému gaullistickému křídlu, které chtělo spolupracovat především s Francií, totiž vystoupili oponenti, kteří měli naopak blíže ke Spojeným státům. Politici zaměřeni na transatlantickou spolupráci v nukleárních otázkách upínali své naděje především k projektu, jehož cílem mělo být vytvoření takzvaných Mnohostranných sil (Multilateral Force – MLF).⁷⁷

Vznik projektu Mnohostranných sil (MLF)

Projekt Mnohostranných sil (MLF) pro USA představoval platformu, jak s evropskými zeměmi navázat jadernou spolupráci a ještě těsnější bezpečnostní propojení.⁷⁸ Johnsonova vláda jej zdělila po svých předchůdcích. Původní idea pochází již z období vlády republikánského prezidenta Dwighta Eisenhowera. Jeden z prvních kroků k projektu představovala v srpnu 1960 zpráva amerického diplomata Roberta Bowieho.⁷⁹ Navrhoval v ní to, že by Američané neměli na jaderné síly právo veta.⁸⁰ Bowieho zprávu ovšem již na jaře téhož roku předcházela takzvaný Gatesův návrh, jehož hlavní součástí byla

⁷⁷ Erhard pokládal MLF za klíč k obraně. Geiger, Tim: *Atlantiker gegen Gaullisten. Außenpolitischer Konflikt und innerparteilicher Machtkampf in der CDU/CSU 1958-1969 (= Studien zur Internationalen Geschichte, Bd. 20)*, München 2008, s. 288 (dále jen: Geiger).

⁷⁸ Srv. Urwin, Derek W.: *A Political History of Western Europe since 1945*, London, New York 1997, s. 269.

⁷⁹ Janoušek, Petr, USA, SRN a ztroskotání projektu Mnohonárodních sil. In: *Historický obzor* 11, 2008 č. 7-8, s. 178-180 (dále jen: Janoušek 2008); Robert Bowie 1909 -, uznávaný akademik a právník, spolupracoval i s ministerstvem zahraničí.

⁸⁰ Trachtenberg, Marc: *A Constructed Peace: The Making of the European Settlement 1945-1963*, New Jersey 1999, s. 201.

úvaha, že Američané prodají Evropanům rakety Polaris, nebo jim je alespoň pomohou vyrobit.⁸¹

Podstatou projektu MLF – navazoval na Bowieho zprávu a Gatesův návrh – bylo zapojit do nukleárního vyzbrojování státy, které o to projevovaly stále větší zájem, tedy Německo a Itálii. Američané ale zároveň nechtěli nad jadernými zbraněmi ztratit kontrolu. Spojené státy proto zvažovaly, že svůj nukleární arzenál budou pouze sdílet, a to za přesně stanovených podmínek, které by jim nadále zajišťovaly v jaderných otázkách hlavní slovo – což de facto šlo proti Bowieho konceptu. Státy účastníci se projektu neměly být při rozhodování nezávislé. Podle úvah Washingtonu z této doby mělo být Evropanům prostřednictvím Mnohostranných sil svěřeno pět ponorek s raketami Polaris. Ministr zahraničí Christian Herter v této podobě americký postoj prezentoval na ministerské konferenci zemí NATO v prosinci 1960.⁸²

Po Eisenhowerovi se do příprav MLF pustila Kennedyho vláda. JFK chtěl nejprve po nástupu do funkce zjistit, zda má projekt vůbec smysl, neboť osobně nebyl jeho velkým přívržencem. (Kennedyho vláda jako celek byla na rozdíl od Eisenhowera více skeptická k nezávislé spojenecké jaderné síle.⁸³) Analýza byla hotová 17. května 1961 a její doporučení znělo akceptovat závěry předchozí administrativy.⁸⁴ Vzhledem k aktuálnějším politickým problémům

⁸¹ Thomas Gates 1906-1983, byl v letech 1959 až 1961 ministrem obrany; Gatesovým cílem bylo zajistit Evropanům ochranu, kterou již zastaralé rakety Jupitery nebyly schopné poskytnout. Polaris – rakety středního doletu – se ukazovaly jako jediná možnost. Srv. Kaplan, Lawrence S., *The MLF Debate*. In: Brinkley, Douglas, Griffiths, Richard T. (ed.): *John F. Kennedy and Europe*, Baton Rouge 1999, s. 52.

⁸² Christian Herter 1895-1966, v letech 1959 až 1961 byl ministrem zahraničí.

⁸³ Gavin, Francis J., *The Myth of Flexible Response: United States in Europe during 1960s*. In: *International History Review* 23, 2001, č. 4, s. 855 (dále jen: Gavin).

⁸⁴ Srv. National Archives, College Park, RG 59 General Records of the Department of the State (dále jen: NA), Office of the Executive Secretariat, *The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64, MLF Chronology 1960-1964, Box 2, Entry 5053*.

však projekt následně na jistou dobu „usnul“.⁸⁵ Teprve v říjnu 1962 velvyslanec USA v NATO Thomas Finletter a další američtí představitelé seznámili radu aliance s technickými podrobnostmi navrhovaného systému. Zástupci USA a Velké Británie pak jadernou strategii rozebírali mimo jiné na schůzce v Nassau, která se konala 18. až 21. prosince 1962.⁸⁶ Kennedy a britský premiér Harold Macmillan se na ní shodli na tom, že je třeba vybudovat systém, který by mnohostranné sdílení zbraní v rámci NATO umožnil.⁸⁷ Současně si notovali v tom, že hlavní věcí pro obě strany je udržet si americkou či britskou kontrolu nad nimi.

Vztah k Německu hrál při utváření projektu MLF významnou roli. Američané jej totiž považovali za optimální způsob, jak uspokojit nukleární ambice Bonnu.⁸⁸ Německý historik Karl Brandstetter soudí, že Washington měl v roce 1963 dva cíle. Prvním byla větší kontrola zbrojení, která by umožňovala spolupráci s SSSR, druhým pak snaha uklidnit napětí v NATO a upevnit v jeho rámci postavení Spolkové republiky.

Důležitou součástí motivace Washingtonu pro případné uskutečnění MLF byl také strach z německého nacionalismu. Obava, že by se Německo skoro dvacet let po skončení druhé světové války mohlo vrátit k militarismu, byla stále poměrně živá. Mnohostranné síly pro Spojené státy představovaly především možnost, jak efektivně ovlivňovat politickou situaci ve Spolkové republice. Přesto si Američané od počátku nebyli jisti, zda projekt může skutečně fungovat.⁸⁹ Naopak ve Spolkové republice bylo nadšení mnohem

⁸⁵ Kissinger, Henry: *The Troubled Partnership*, New York 1965, s. 129 (dále jen: Kissinger 1965).

⁸⁶ Thomas Finletter 1893-1980, právník, v letech 1961 až 1965 působil jako velvyslanec USA při NATO.

⁸⁷ NA, Office of the Executive Secretariat, *The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64*, MLF Chronology 1960-1964, Box 2, Entry 5053.

⁸⁸ Američanům muselo být jasné, že Němci by se mohli rozhodnout pro bližší spolupráci s Francií v těchto otázkách. Srv. Birrenbach, s. 166.

⁸⁹ V americké administrativě byly dlouhodobě patrné různé názorové proudy ohledně MLF. Jednou z motivací pro uskutečnění byl požadavek z NATO na rakety se

větší, neboť Němci si od projektu hodně slibovali. Historik Karl Brandstetter se dokonce domnívá, že kdyby MLF skutečně začalo fungovat, Spolková republika by brzy chtěla získat možnost rozhodovat o raketách nezávisle.⁹⁰

Jádrem návrhu na MLF nakonec bylo vytvoření námořní flotily, která by nesla rakety Polaris, jež by byly kontrolovány zeměmi NATO. Postupně byla revidována původní představa o tom, že by tato flotila měla být složena z ponorek. Od jara roku 1963 totiž začal na základě diplomatických a právních rozborů převažovat názor, že výhodnější řešení představuje lodní flotila. Vypracovávány byly také analýzy, které se zabývaly tím, zda je vhodnější, aby tyto síly operovaly pod jednotnou vlajkou, nebo zástavami jednotlivých zemí.⁹¹

Dne 24. ledna 1963 Kennedy vytvořil zvláštní úřad (Office of the Special Assistant of State for Multilateral Force negotiating), jehož úkolem bylo vznik MLF s potenciálními partnery vyjednat. Do jeho čela vybral Livingstona Merchanta, který měl v čele amerického vyjednávacího týmu diskutovat s ostatními členskými státy NATO o technických, právních a finančních obtížích projektu.⁹²

V říjnu 1963 pak v Paříži mezinárodní vyjednávání o MLF odstartovala. Kromě Spojených států se na činnosti pařížské pracovní skupiny podílely také Belgie, Spolková republika, Řecko, Itálie, Nizozemsko, Turecko a Velká Británie. Vznikly ale i podvýbory, které zkoumaly například právní, vojenské, finanční a administrativní aspekty projektu.⁹³

středním doletem, které by byly odpovědí na sovětské rakety na mířené na střední Evropu. Srv. Kissinger 1965, s. 136.

⁹⁰ Brandstetter, Karl: *Allianz des Mistruens*, Köln 1989, s. 361 (dále jen: Brandstetter).

⁹¹ Janoušek 2008, s. 178-180.

⁹² Livingston Merchant 1903-1976, dvakrát působil jako velvyslanec v Kanadě. V letech 1959 až 1961 byl náměstkem ministra zahraničí; Owen, Henry, Smith, John Thomas III (ed): *Gerard C. Smith. A Career in Progress*, Boston 1989, s. 38.

⁹³ Telegram From the Mission to the North Atlantic Treaty Organization and European Regional Organizations to the Department of State, Paris, October 11, 1963, 10 p.m.. In: *Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Volume XIII, West Europe and Canada*, Washington DC 1994, s. 614.

Diskusi o MLF ovlivnil podpis Dohody o (částečném) zákazu jaderných zkoušek (Partial Nuclear Test Ban Treaty). Jejími signatáři byly 5. srpna 1963 v Moskvě vítězné mocnosti z druhé světové války.⁹⁴ Dohoda zakazovala nukleární testy v atmosféře, ve vesmíru a pod vodou. Smlouva byla dokladem snahy části Kennedyho administrativy, posílit aktivity směřující k odzbrojení. Prostředkem k tomu byla mimo jiné Agentura pro kontrolu zbraní a odzbrojení (Arms Control and Disarmament Agency – ACDA).⁹⁵ Reakce ve Spolkové republice na Dohodu o zákazu jaderných zkoušek ale byla smíšená. Část veřejnosti i někteří politici ji nepřijali s nadšením. Mezi hlavní odpůrce se zařadil zejména Franz Josef Strauß, v té době ovšem již jen bývalý ministr obrany.⁹⁶

Kancléři Konradu Adenauerovi sice nezbývalo nic jiného, než Dohodu o (částečném) zákazu jaderných zkoušek podepsat, ale ani on nebyl příliš spokojený s jejím obsahem.⁹⁷ V duchu své dlouhodobé zahraniční strategie totiž nechtěl, aby se vytvářel další prostor pro kompromisní dohody mezi Východem a Západem, které v jeho očích vylepšovaly pozici NDR. Zákaz testování jaderných zbraní by podle něj mohl mířit právě tímto směrem. Adenauer se totiž obával, že Sovětský svaz dohod využije, aby pomohl NDR etablovat se na mezinárodním poli. To však bylo pro Bonn nepřijatelné, protože Spolková republika stále sama sebe vnímala jako jediného oprávněného reprezentanta německého národa.⁹⁸

⁹⁴ Srv. Seaborg, Glenn T.: Kennedy, Khrushchev and the Test Ban, Los Angeles 1981, s. 260.

⁹⁵ Johnson byl v některých ohledech snížení napětí ještě více otevřený než Kennedy. Týkalo se to mimo jiné produkce uranového izotopu U235. Srv. Brands, s. 255.

⁹⁶ Brandstetter, s. 355.

⁹⁷ Köhler, s. 1217-1218.

⁹⁸ K postoji Adenauera srv. Pautsch, Ilse Dorothee, Im Sog der Entspannungspolitik, Die USA, das Teststopp-Abkommen und die Deutschland-Frage. In: Blasius, Rainer (hrsg.): Von Adenauer zu Erhard, Studien zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1963, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte/Schriftenreihe 68, München 1994, s. 118-154.

Americké síly v Evropě a jejich ekonomické náklady

Na začátku Erhardovy a Johnsonovy vlády pozadí vztahů Spojených států a Spolkové republiky utvářel ještě jeden důležitý problém: narůstající náklady na americké síly umístěné ve Spolkové republice.⁹⁹ V roce 1950 bylo v západní Evropě více než 100 tisíc amerických vojáků, do roku 1953 jejich počet stoupl na více než 400 tisíc. Od roku 1953 jich pak nikdy nebylo méně než 300 tisíc a ve Spolkové republice méně než 200 tisíc. Za navýšením počtu amerických sil v padesátých letech stála přirozeně rozvíjející se studená válka a akutní strach z toho, že by se situace v Evropě mohla vyhrotit.¹⁰⁰

Náklady na vojáky umístěné v Evropě stály obrovské sumy a poškozovaly americkou platební bilanci a ekonomiku. Například v roce 1961 obranné výdaje v zahraničí přispěly k platebnímu deficitu asi třemi miliardami dolarů. (Obdobný ekonomický problém náklady na udržování svých vojenských sil představovaly kupříkladu i pro Brity.) Americké vlády se pokoušely tyto náklady optimalizovat tím, že se snažily se Spolkovou republikou dohodnout na jejich kompenzaci, mimo jiné Němci měli nakupovat ve Spojených státech vojenské vybavení. Dohoda v tomto znění byla uzavřena na podzim 1961. Podílel se na ní jako ministr obrany Strauß, byť byl příznivcem spolupráce s Francií, Bonn v podstatě zásadně vmanévroval do pozice, kdy ve vojenských otázkách spolupracoval s Washingtonem.¹⁰¹ Německé offsety se skládaly z více částí. Bonn měl nakupovat americké zbraně a zároveň od Washingtonu dostávat náhradní díly.¹⁰² Cílem bylo uzavřít dohodu ve výši zhruba 650 milionů dolarů za rok.¹⁰³

⁹⁹ Srv. Bohlen, Charles E.: *The Transformation of American Foreign Policy*, New York 1969, s. 83.

¹⁰⁰ Treverton, Gregory F.: *The Dollar Drain And American Forces In Germany*, Athens (Ohio) 1978, s. 3.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 33.

¹⁰² Zimmermann, Hubert, Franz Josef Strauß und der deutsch-amerikanische Währungskonflikt in den sechziger Jahren. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 47, 1999, č. 1, s. 58 (dále jen: Zimmermann 1999).

Do offsetových dohod se v průběhu let započítávaly i nevojenské nákupy, finanční opatření jako byly třeba německé nákupy amerických vládních cenných papírů a konečně také přímá německá podpora amerických sil.¹⁰⁴ Od poloviny roku 1961 se německé offsetové závazky blížily nákladům Američanů na udržování jejich sil v Evropě. (Dohody, které byly obnoveny v letech 1963 a 1965, dosahovaly výše skoro 700 milionů dolarů za rok.)¹⁰⁵

V počátku své vlády měl Johnson částečnou výhodu v tom, že vnější okolnosti, zejména Vietnam, od platební bilance odváděly pozornost. Přesto se však musel i tímto problémem zabývat.¹⁰⁶ Americké vojenské síly v Evropě přitom nebyly samozřejmě jediným důvodem, proč se americká ekonomika dostávala do problémů.

Z širšího pohledu za americký deficit mohlo rovněž celkové nastavení ekonomického poválečného systému tak, jak byl vytvořen v Bretton Woods. V jeho rámci se totiž dolar stal rezervní měnou, přičemž Američané se zároveň zavázali, že ho budou měnit na zlato za pevně danou sazbu 35 dolarů za troyskou unci. Tuto podmínku však USA byly schopné plnit jen za cenu ekonomických zásahů, které musely zajišťovat sílu dolaru, což znamenalo především důraz na nízkou inflaci a na to, aby se vnější závazky země nedostaly do neadekvátní výše.¹⁰⁷

V průběhu Johnsonovy vlády se však ukazovalo, že Spojené státy na rozdíl od vyjednávání v Bretton Woods již nemají politickou sílu jednostranně

¹⁰³ V kalendářních letech 1961 a 1962 bylo dohodnuto, že si Němci objednájí vojenské vybavení ve výši jedné miliardy a 300 milionů dolarů. Tamtéž.

¹⁰⁴ Dohoda z roku 1971 toto zahrnovala vůbec poprvé. Bonn se zavázal, že během dvou let utratí 186 milionů dolarů na modernizaci amerických kasáren v Německu. Srv. Treverton, s. 17.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Johnson se domníval, že Vietnam představuje test americké rozhodnosti v zahraničí. Dallek 2004, s. 160.

¹⁰⁷ Zimmermann, Hubert: Who Paid for America's War? Vietnam and the International Monetary System, 1960-1975. In: Daum Andreas W., Gardner, Lloyd C, Mausbauch Wilfried (edit.): America, the Vietnam War and the World, Washington, D.C. 2003, s. 153 (dále jen: Zimmermann).

prosazovat svou vůli, a to zejména proti Francii¹⁰⁸. Třebaže je totiž s Francií spojovala snaha ulevit dolaru v jeho roli rezervní měny, přístupy obou zemí se často lišily. Hledání nového měnového systému a v širším slova smyslu i měnové rovnováhy znamenaly tedy pro Johnsona a jeho vládu další – vedle Vietnamu – důležitý úkol.¹⁰⁹

Pro Američany problematika kompenzace za jejich jednotky umístěné v Evropě byla již v roce 1963 velmi důležitá, i když přece jen v rámci celkové agendy zaujímal nižší místo, než jak tomu bylo například později v roce 1966. Podle diplomatických zpráv přesto bylo jasné, že Němci již v tomto období o amerických starostech dobře věděli. Kumulativní americký platební deficit dosáhl za posledních pět let již výše 15,7 miliard dolarů a měl zásadní vliv na zmenšení zlatých zásob USA. Za první pololetí roku 1963 se deficit navíc vyšplhal do výše 4 miliard dolarů. I Němci diagnostikovali, že podstatné zhoršení americké platební bilance od roku 1958 souvisí právě s výší vojenských výdajů a zahraniční pomocí.¹¹⁰

Způsob, jakým Bonn zbraňovými nákupy dorovnával nepříznivou obchodní bilanci USA, se některým senátorům nelíbil a jako odvetu či kompenzaci navrhovali proto zmenšení počtu amerických sil.

Zdalo se jim, že Němci finanční schodek nedorovnávali dostatečně. Strategie, která propojovala problém offsetů s otázkou umístění amerických sil v Evropě, ostatně nepředstavovala nic nového a v podstatě byla jednoduše nasnadě. Také v amerických vládních kruzích proto byla již dříve skloňována.

¹⁰⁸ V červenci roku 1965 ministr financí Henry Fowler, že americká vláda je připravená jednat o novém rezervním systému, který by nahradil dolar jako rezervní měnu. Srv. Zimmermann, s. 156.

¹⁰⁹ De Gaulle Američany kvůli jejich finanční politice často kritizoval. Rezervní roli dolaru viděl jako způsob, jak si USA udržovaly svou dominanci. Srv. Zimmermann 1999, s. 74.

¹¹⁰ Srv. Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin (dále jen: PA AA), Bestand B 32, Band 222.

ROKY 1963 A 1964

Začátek vlády? Nový americký prezident navazuje na Kennedyho

Když se Johnson ujal prezidentského úřadu, musel se okamžitě naplno zabývat mezinárodní politikou. A to prakticky ze dne na den. Jistým dokladem toho, že si uvědomoval svůj deficit vyplývající z neznalosti zahraničního prostředí, je, že v první fázi své poradce instruoval, že je třeba pokračovat v dosavadním Kennedyho směru a jako ministra zahraničí ponechal Deana Ruska.¹¹¹ *„Zvláště v oblibě mám Deana Ruska. Je to zatraceně dobrý chlap. Těžce pracující, bystrý a loajální jako honící pes. Nikdy ho nechyťte, jak pracuje na něčem, co je v protikladu se zájmem prezidenta,“* říkal v této době Johnson.¹¹² Navíc dal najevo, že ministerstvu zahraničí chce při tvorbě zahraniční politiky ponechat velký prostor.¹¹³

Důsledkem menší prezidentovy sebejistoty mimo jiné bylo, že ministerští experti na Evropu se mohli oproti předchozímu období bezprostředněji podílet

¹¹¹ V práci je použit v Česku běžně používaný termín ministr zahraničí. Ve Spojených státech se používá označení Secretary of State, tedy do češtiny doslovně přeloženo státní tajemník; Dean Rusk 1909-1994, ministrem zahraničí byl v letech 1961 až 1969; Loth, s. 80.

¹¹² Schertz, s. 236.

¹¹³ To, že Johnson na Ruska spoléhal bylo patrné i z rozhovoru, který spolu oba politici vedli 21. března 1964. Prezident v něm také připustil, že Rusk v jeho vládě získal větší zodpovědnost. Srv. Beschloss 1997, s. 292; Rusk, Dean: *As I Saw It*, New York 1990, s. 328 (dále jen: Rusk); ke vztahu Johnsona a Ruska srv. Sulzberger, s. 587.

na určování orientace státu. Náměstek ministra zahraničí George Ball tak měl velkou šanci formovat evropskou politiku Washingtonu.¹¹⁴

K lidem, kterým Johnson v zahraničně politických otázkách velmi důvěřoval, kromě Ruska patřili i ministr obrany Robert McNamara a poradce pro národní bezpečnost McGeorge Bundy: organizátor úterních obědů, které poskytovaly příležitost k neformálním rozhovorům v uvolněné atmosféře.¹¹⁵ Německá politika se ale při nich jen zřídka stávala významnějším tématem, neboť se hovořilo především o tom nejaktuálnějším, tedy o jihovýchodní Asii. Německou oblast Johnson nadále přenechával především ministerstvu zahraničí.¹¹⁶

Naopak obtížně si Johnson na počátku svého funkčního období budoval vztahy s některými významnými mimovládními experty na zahraniční politiku.¹¹⁷ Teprve časem začal na setkání a jednání zvat Deana Achesona, Johna McCloye a také Roberta Lovetta, byť ten byl republikán.¹¹⁸ McCloye a

¹¹⁴ Ball vzpomínal na to, že prvně Ludwiga Erharda potkal v roce 1961, kdy již platil za legendu. Německý ekonomický poválečný vzestup mnohé Američany ohromil. Ani Ball nečekal, že Spolkové republiky podaří vzpamatovat tak rychle. U Erharda Ball při první setkání vzpomínal na jeho přívětivost a přátelskost. S Erhardem již jako náměstek ministra zahraničí jednal o ekonomických záležitostech – USA Spolkovou republiku tlačily do větší pomoci Třetímu světu. Srv. Ball George W., *America's Appraisal of Ludwig Erhard – a Man of Wisdom and Courage*. In: Schröder, Gerhard (hrsg.): *Ludwig Erhard Beiträge zu seiner politischen Biographie, Festschrift zum fünfundsiebzigsten Geburtstag*, Frankfurt a. M. 1972. s. 359 (dále jen: Ball).

¹¹⁵ Robert McNamara 1916-2009, ministrem obrany byl v letech 1961 až 1968. V letech 1968 až 1981 šéfoval světové bance; McGeorge Bundy 1919-1996, jako poradce Kennedyho a Johnsona pro národní bezpečnost působil v letech 1961 až 1966; Dallek 2004, s. 159.

¹¹⁶ Schertz, s. 237.

¹¹⁷ I když Johnson na trojlístku svých nejbližších spolupracovníků – Ruskovi, McNamarovi, Bundymu - byl v některých ohledech závislý, přesto vždy jasně dával najevo, že šéf je on. Srv. Dallek 2004, s. 159.

¹¹⁸ Dean Acheson 1893-1971, v letech 1949 až 1953 byl ministrem zahraničí; John McCloy 1895-1989, působil jako šéf Světové banky a uznání si získal tak vysoký

Averella Harrimana pak dokonce později pověřil některými diplomatickými misemi.¹¹⁹

Zajímavou součástí Johnsonovy evropské politiky ovšem bylo také jeho přesvědčení, že je právě s německou problematikou vcelku dobře obeznámen. Vedla jej k tomu osobní zkušenost s německými přistěhovalci, kteří žili nedaleko místa, kde vyrůstal. Domníval se tedy, že rozumí jejich mentalitě, což pochopitelně nebyla zcela pravda, protože Němci v Texasu byli přirozeně jiní než jejich krajané v Bonnu nebo Berlíně. S těmi ale Johnson měl jen malé zkušenosti, omezovaly se na jeho návštěvu Berlína v srpnu 1961, tedy po stavbě Berlínské zdi.¹²⁰

Spojenectví USA a západoevropských států bylo na konci roku 1963 jasně dané, nicméně občas se objevovaly i názorové rozpory, které bublaly pod povrchem. Komplikací z hlediska osobní reputace nového prezidenta bylo to, že jeho předchůdce John Fitzgerald Kennedy byl v Evropě velmi oblíbenou osobou a bylo mu tedy těžké konkurovat.

Nejbližším partnerem Spojených států zůstávala Velká Británie tak, jak to bylo v roce 1962 potvrzeno i dohodou z Nassau o koordinaci obranné politiky v oblasti jaderných zbraní.¹²¹ Výměna ministerského předsedy Harolda Macmillana sirem Alecem Douglas-Homem ale v říjnu 1963 britsko-americké

americký komisař pro Německo. V této funkci působil v letech 1949 až 1952. Radil hned několika prezidentům; Robert Lovett 1895-1986, v letech 1951 až 1953 byl ministrem obrany. Působil také jako náměstek na ministerstvu zahraničí.

¹¹⁹ Averell Harriman 1891 - 1986, mezi roky 1943 až 1946 byl velvyslancem USA v Sovětském svazu. Následně pak krátce i ve Velké Británii. V letech 1946 až 1948 byl ministrem obchodu.

¹²⁰ Johnsonova návštěva Západního Berlína byla z hlediska přijetí u veřejnosti velkým úspěchem. Srv. Dallek 2004, s. 131.

¹²¹ Obě země se mimo jiné dohodly na tom, že Spojené státy Velké Británii poskytnou rakety Polaris. Britský premiér Harold Macmillan by přitom byl v této souvislosti raději, kdyby napojení na mezinárodní projekt bylo slabší. Srv. Middeke, Michael, Anglo-American Nuclear Weapons Cooperation After the Nassau Conference: The British Policy of Interdependence. In: Journal of Cold War Studies 2, 2000, č. 2, s. 74.

vztahy poněkud zkomplikovala. Britové si v této době definitivně připustili, že již nejsou světovou mocností prvního řádu a museli se podle toho i chovat. Američané se naopak obávali, že britský odchod z bývalých kolonií, například stažení z Malajsie nebo Singapuru, může být riskantní a přinést bezpečnostní problémy.¹²²

Dalším důležitým partnerem pro Washington byla Francie prezidenta Charlese de Gaulla. Americko-francouzské vztahy však byly dost složité. Francouzský prezident v USA těžil z pověsti válečného veterána a hrdiny, ale i z toho, jak se mu podařilo vyřešit konflikt v Alžírsku. Ještě za Kennedyho ale dal najevo nesouhlas s dohodou v Nassau, což pak vztahy mezi Francií a Spojenými státy dlouhodobě limitovalo. Francouzi se navíc snažili vymanit z vlivu Washingtonu postavením vlastní a nezávislé jaderné síly (*force de frappe*).

Fakt, že kancléř Konrad Adenauer, jak již bylo zmíněno, v posledních letech své vlády spolupráci s Francií očividně upřednostňoval, tudíž komplikoval i vztah USA ke Spolkové republice.¹²³

Na globální úrovni si Američané nadále byli vědomi své síly. 18. listopadu 1963 tak ministr obrany Robert McNamara v řeči před Ekonomickým klubem v New Yorku konstatoval, že Američané sice ztratili jaderný monopol, nicméně na poli konvenčních zbraní (včetně NATO) a díky bojovým schopnostem svých jednotek mají nadále jasnou převahu. Mají přitom dva hlavní cíle – uvědomují si, že je třeba další zbrojení kontrolovat a také zabránit šíření jaderných zbraní.¹²⁴ Američtí politici proto usilovali také o utlumení rozporů mezi spojenci v NATO a v jejich plánech figurovalo i další upevnění spolupráce se Spolkovou republikou prostřednictvím Mnohostranných sil (MLF). V tomto pro ně byl Erhard ideálním spojencem.

¹²² Schwartz, s. 13.

¹²³ Schertz, s. 26.

¹²⁴ Defense: McNamara Economic Club speech, 18 November 1963. <http://www.jfklibrary.org/Asset-Viewer/Archives/JFKPOF-078-003.aspx>. In: Papers of John F. Kennedy. Presidential Papers. President's Office Files. <http://www.jfklibrary.org/Asset-Viewer/Archives/JFKPOF.aspx>

Johnson se o MLF musel zajímat také proto, že ve své administrativě zdědil některé významné osoby, které se v této otázce silně angažovaly, například náměstka ministra zahraničí George Balla, velvyslance při NATO Thomase Finlettera, či předsedu plánovací rady na ministerstvu zahraničí Walta Rostowa.¹²⁵ Podle amerického historika Thomase Alana Schwartze se příznivcům MLF přezdívalo teologové. Bylo to kvůli jejich touze použít Mnohostranné síly (MLF) jako prostředek k dosažení jednoty v Evropě.¹²⁶

Důležité bylo, že Američané chápali projekt MLF jako věc bez stranického zabarvení. Špičky americké vlády, včetně prezidenta, se proto na schůzce v Bílém domě v prosinci 1963 shodly na tom, že budou o nejnovějším vývoji informovat i republikánskou opozici.¹²⁷ Konstituování Mnohostranných sil ovšem obestírá množství protichůdných informací, svědčících o složitosti diskusí, za nichž se tento projekt utvářel. Například v únoru 1963 Robert McNamara na jednání s Johnsonem, Deanem Ruskem a šéfem CIA Johnem McConem prohlásil, že neexistuje vojenská nutnost pro MLF a stejné stanovisko před prezidentem zopakoval i v prosinci 1963.¹²⁸

Šéf plánovací rady na ministerstvu zahraničí Walt Rostow naopak interpretoval MLF jako nástroj, s jehož pomocí by bylo možné zabránit Bonnu v jeho možném příklonu ke krajní pravici. Západ by tedy měl podle Rostowa mít zájem o to, aby Spolková republika nadále hrála důležitou roli v procesu evropské integrace. Zkušenost dvou světových válek byla stále živá, a tak sdílel

¹²⁵ Walt Rostow 1916-2003, byl profesorem ekonomie na Columbia University. Prezident Kennedy ho v roce 1961 jmenoval zástupcem poradce pro národní bezpečnost. V roce 1966 nahradil v této funkci McGeorge Bundyho. Ve funkci zůstal do roku 1969.

¹²⁶ Tamtéž, s. 22.

¹²⁷ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, Multilateral force Documents 1960-1965, MLF – May – July 1963, MLF – Mar – April 1964, NN3 – 59 – 96 – 038, Meeting on MLF at the White House, Friday December 6, 1963, Lot 66D182, Entry 5053, Box 3.

¹²⁸ John McCone 1902-1991, ředitelem CIA byl v letech 1961 až 1965. Tamtéž.

obavu, že by Spolková republika mohla vyvinout jadernou zbraň vlastními silami a zacházela by s ní bez kontroly.¹²⁹

Američané si uvědomovali, že i ve Spolkové republice je MLF kontroverzním projektem. Věděli o rozporech uvnitř konzervativních stran a o protichůdných signálech, které přicházely z opoziční SPD. Ta dávala najevo, že nesouhlasí s gaullistickým zaměřením konzervativní politiky. Spolková republika podle sociálních demokratů (SPD) neměla jinou alternativu než zůstat blízkým spojencem USA. Vlivný sociální demokrat a stranický expert na obranné otázky a pozdější kancléř Helmut Schmidt na sjezdu v Essenu prohlásil, že není příliš z MLF nadšený. Podle Schmidta by projekt představoval jen dezintegrační prvek v rámci NATO.

Sociální demokraté především podporovali princip nešíření jaderných zbraní. MLF z tohoto pohledu SPD rozdělovalo. Vedení strany jej chápalo jako nutný kompromis mezi absolutním nešířením jaderných zbraní a spoluprací v rámci NATO. Členská základna ale měla opačný názor: podle mnohých členů strany by vznik Mnohostranných sil byl v rozporu s požadavkem větší kontroly zbraní a s jaderným odzbrojením. Někteří sociální demokraté se proto zapojili i do mírového hnutí, které se proti MLF postavilo.¹³⁰ O tom, že mnozí Němci nebyli přesvědčeni, že MLF zvýší bezpečnost jejich země a měli strach také z dalších nákladů na projekt, svědčí články bedlivě zkoumající životaschopnost MLF, které se začaly objevovat v německém tisku.¹³¹

Německá vládní podpora projektu tak podle zpráv amerických diplomatů nebyla motivována ani tak vojenskými důvody, jako spíše snahou zpevnit

¹²⁹ Tamtéž; jako velmi problematickou německou otázku viděl ministr zahraničí Dean Rusk. Obával se, aby Německo nevtáhlo USA a Sovětský svaz do jaderné války. Usiloval proto o snížení německého nacionalismu. Srv. Costigliola, Frank: *France and the United States: The Cold Alliance since World War II.*, New York 1992, s. 175.

¹³⁰ Holmes Cooper, Alice: *German Peace Movements since 1945*, Michigan 1996, s. 102.

¹³¹ Srv. Die Zeit, č. 43, 11. 10. <http://www.zeit.de/1963/41/unter-dem-atomschirm>

spojenectví s USA.¹³² To ostatně podle Američanů přiznal i ministr obrany Kai-Uwe von Hassel.¹³³

V rámci debaty o MLF Američané jako okrajovou postavu bez vlivu vnímali Franze Josefa Strauße, což vzhledem k jeho blízkosti k de Gaullově politice bylo pro USA spíše výhodné.¹³⁴ Vůči MLF kritický Strauß v roce 1962 po aféře spojené s časopisem Der Spiegel přišel o post ministra obrany a v tuto chvíli se zdálo, že jeho kariéra má spíše sestupnou tendenci.¹³⁵ To ale byl mylný dojem a Strauß si své postavení významného politického hráče udržel.

Američané ovšem nesázeli jen na jednu kartu a paralelně zvažovali, jak postupovat, pokud by se projekt MLF neuskutečnil. Walt Rostow proto v prosinci 1963 hovořil o jiných možnostech. USA si mohly buď udržet jaderný monopol, anebo nechat Evropany, aby se jadernými zbraněmi vyzbrojili bez jejich pomoci. Pokud by jim ale poté výsledek nevyhovoval, musely by se z Evropy zcela stáhnout.

Rostow se přitom domníval, že ani jedno z těchto krajních řešení není úplně vhodné. Jaderný monopol by podle něj nespovedil zdravým atlantickým vztahům, na druhé straně vojenské stažení z Evropy by mělo jen omezený strategický dopad a nezabránilo by tomu, aby Američané v případě konfliktu v Evropě či dalšího nestabilního vývoje nebyli nuceni se opět vrátit. Proto podle Rostowa mělo cenu pokračovat v projektu MLF, který nabízel možnost,

¹³² Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From: Pol 1 W, Ger To: Pol 5 Laws W. Ger, Political Defense, Department of State Airgram, E. Tomlin Bailey, From: American Consul General, Hamburg, November 7, 1963, Box 4140.

¹³³ Kai-Uwe von Hassel 1913 - 1997, za CDU byl ministrem obrany. V úřad působil v letech 1963 až 1966. Ve vládě se udržel i za kancléře Kiesingera, když zastával post ministra pro vyhnance.

¹³⁴ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From: Pol 1 W, Ger To: Pol 5 Laws W. Ger, Political Defense, Department of State Airgram, E. Tomlin Bailey, From: American Consul General, Hamburg, November 7, 1963, Box 4140.

¹³⁵ Časopis Der Spiegel se k aféře po 50 letech vrátil ve svém vydání ze září 2012. Srv. Ein Abgrund von Lüge: In Der Spiegel 38, 2012, s. 65-79.

jak se z výše popsaného dilematu vymanit.¹³⁶ Jak je to v podobných případech ale obvyklé, Rostow budoucí možnosti nastínil pouze ve schematické podobě. Nezmínil navíc vztah se Sovětským svazem, což pro jakékoliv úvahy o jaderných zbraních představovalo základní faktor.

Kancléř Erhard mění směr zahraniční politiky

Před nástupem do kancléřského úřadu se Ludwig Erhard jako ministr hospodářství a propagátor volného obchodu orientoval především na ekonomické záležitosti, jeho primární starostí byla hospodářská kondice Německa.¹³⁷ V zahraniční oblasti se tedy věnoval výhradně problémům, které souvisely s ekonomikou.¹³⁸ Když po svém nástupu 18. října 1963 vytyčoval cíle své vlády v oblasti zahraniční politiky, nezbývalo mu alespoň formálně nic jiného než demonstrovat návaznost na svého předchůdce Konrada Adenauera. Velkou pozornost proto věnoval nejen požadavku na trvalé zajištění volného přístupu do Berlína, ale také německo-francouzským vztahům.¹³⁹ Elysejskou smlouvu s Francií sice v obecné podobě obhajoval, a to jako nástroj

¹³⁶ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, Multilateral force Documents, 1960-1965, MLF – May – July 1963, MLF – Mar – April 1964, NN3 – 59 – 96 – 038, Congressional Consultation about MLF, December 5. 1963, Lot 66D182, Entry 5053, Box 3.

¹³⁷ Lappenküper, Ulrich, Ich bin wirklich ein guter Europäer. Ludwig Erhard Europapolitik 1949-1966. In: Francia 18, 1991, č. 3, s. 99 (dále jen: Lappenküper).

¹³⁸ Srv. Koerfer, s. 708-709.

¹³⁹ Erhard nebyl profrancouzský politik jako Adenauer, ministr zahraničí Gerhard Schröder zastával podle Charlese Blocha vyloženě protifrancouzský kurz. Srv. Bloch, Charles, De Gaulle et l'Allemagne. In: Barnavi, Élie, Friedländer, Saül, La politique étrangère du Général de Gaulle, Paris 1985, s. 129 (dále jen: Bloch).

historického smíření mezi oběma národy.¹⁴⁰ Zároveň ale sázel na spojenectví s USA. A to proto, že takový postup považoval za opatrnější, ale také jistější cestu.¹⁴¹

Elysejská smlouva mu přesto jasně narýsovala mantinely, ve kterých se musel pohybovat. Pravidelná setkání s de Gaullem byla předem daná.¹⁴² Jejich první schůzka se uskutečnila v Paříži 21. a 22. listopadu 1963, druhá pak v únoru 1964.¹⁴³ Na obou se přitom ukázalo, že oba politiky rozděluje mimo jiné i odlišný názor na zapojení Velké Británie do evropského integračního procesu.¹⁴⁴ Erhardův poradce pro oblast zahraniční politiky Horst Osterheld se dokonce domníval, že de Gaulle si při těchto setkáních uvědomoval, že úzký francouzsko-německý spolek, který by byl silnou mezinárodní silou, je Erhardovým nástupem pohřbený.¹⁴⁵ Nutno k tomu dodat, že Osterheld byl profrancouzsky naladěný.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From: Pol 1 W, Ger To: Pol 5 Laws W. Ger, Department of State, Incoming Telegram, From Amembassy Bonn, 1963 October, Box 4140.

¹⁴¹ Laitenberger, s. 165.

¹⁴² Dílčí překážkou při Erhardových snahách v zahraniční politice, ale bylo právě to, že mu chyběla diplomatická zkušenost. Srv. Mierzejewski, Alfred J.: Ludwig Erhard, Der Wegbereiter der Sozialen Marktwirtschaft, München 2005, s. 279 (dále jen: Mierzejewski).

¹⁴³ Srv. M. Couve de Murville, Ministre des Affaires Étrangères, aux Représentants diplomatiques de la France Á L'Étranger, Paris, 17 février 1964, 11h 31. In: Documents Diplomatiques Français, 1964, (1er Janvier-30 Juin), Paris 2002, s. 206-208 (dále jen: DDF).

¹⁴⁴ Erhard ale na druhé schůzce ukázal schopnost dosáhnout kompromisů, když souhlasil se zavedením společných řídicích opatření pro zemědělské produkty v rámci EHS. Srv. Marcowitz, Rainer, Wendejahre 1963/1964. Die deutsch-französische Beziehungen in der Endphase der Ära Adenauer und zu Beginn der Kanzlerschaft Erhard. In: Francia 22, 1995, č. 3, 83-104.

¹⁴⁵ Osterheld, s. 33.

¹⁴⁶ Linsel, Knut: Charles de Gaulle und Deutschland, Sigmaringen 1998, s. 230 (dále jen: Linsel).

Za Erhardovu strategickou chybu považoval to, že před Charlesem de Gaullem otevřeně demonstroval důvěru, kterou chová ve Spojené státy. Včetně jejich pomoci v případě, že by Rusové zaútočili atomovými zbraněmi. Takto vyhraněně formulované stanovisko bylo totiž de Gaullovi proti srsti.¹⁴⁷ Generál tedy sice navenek jako hostitel mluvil o Erhardovi vřele, jeho nechuť ale byla patrná.¹⁴⁸

Nové pořádky ve francouzsko-německých vztazích nemohli nezaregistrovat i Američané. Velvyslanec v Bonnu George McGhee referoval do Washingtonu, že nyní vztahy těchto dvou významných evropských zemí budou jiné, než tomu bylo za Adenauera. De Gaulle si podle něj již zdaleka nemůže být v mezinárodních záležitostech tak jistý podporou Spolkové republiky. Erhardovi podle McGheeho nejvíc vadil negativní postoj de Gaulla k Severoatlantické alianci.¹⁴⁹ McGhee se také setkal s Erhardovým poradcem Osterheldem a z rozhovoru se zřejmě dozvěděl, že de Gaulle německého kancléře přesvědčoval o potřebě nezávislé francouzské obranné politiky.¹⁵⁰

Velvyslanec George McGhee si dokázal na německé scéně vybudovat užitečné pracovní kontakty. Jedna ze schůzek, o nichž Washington informoval, se uskutečnila 21. října 1963. Hovořil na ní se zástupcem předsedy SPD Herbertem Wehnerem, který platil za šedou eminenci sociální demokracie.¹⁵¹ Wehner měl ke kancléřovým zahraničním plánům poznamenat, že jsou typicky „erhardovské“, bude však záležet na jejich konkrétní aplikaci. Herbert Wehner

¹⁴⁷ Osterheld, s. 33.

¹⁴⁸ Srv. De Gaulle, Charles: Discours et Messages, IV Pour L'Effort août – décembre 1965, Paris 1970, s. 143.

¹⁴⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persons W Ger 2/163 to Pol 11 Nationalism W Ger, 1963, Dec 3, FM Amembassy Bonn To Secstate Wash DC, Box 4141.

¹⁵⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persons W Ger 2/163 to Pol 11 Nationalism W Ger, November 24, 1963 From Bonn to Secretary of State, subject Erhard Visit to Paris, Box 4141

¹⁵¹ Herbert Wehner 1906-1990, vlivný politik SPD, který byl v letech 1966 až 1969 ministrem pro celoněmecké otázky. Následně vykonával funkci šéfa frakce SPD ve Spolkovém sněmu.

také zdůraznil, že Ludwig Erhard má malé znalosti na poli zahraniční politiky, a i když velkou část práce může zastat ministr zahraničí Gerhard Schröder.¹⁵² V tomto bodě ale z Wehnera mluvil opoziční politik. Erhard jistě po tolika letech ve vládě nebyl zcela nezkušený. Vzhledem k tomu, jak si Adenauer zahraniční politiku dlouhodobě uzurpoval pro sebe, ale neměl tak velkou šanci se projevit.

Wehner podle záznamu amerického diplomata trefně předpokládal, že Erhard bude pod vnitroněmeckým tlakem, aby se snažil přátelství s Francií udržet na stejné úrovni, jak tomu bylo za Adenauera. Alarmující pro Wehnera nebyla ani tak samotná Erhardova zahraniční politika, nýbrž spíše to, co by z ní mohlo vzejít. Na mysli přitom možná měl rýsující se střet mezi příznivci různého směřování zahraniční politiky, jež by mohlo poškodit vnější obraz Spolkové republiky.¹⁵³

Erhard nebyl totiž se svými názory osamocený, příznivci odtazitéjšího přístupu vůči Francii se po jeho nástupu do funkce objevili i na ministerstvu zahraničí. Jisté kouzlo pro ně měly myšlenky týkající se atlantického partnerství tak, jak je John Fitzgerald Kennedy vyslovil 4. července 1962 ve Philadelphii, zopakoval je i při dalších příležitostech – mimo jiné ve Frankfurtu 25. června 1963. Podle Kennedyho tehdejších slov by základem partnerství měla být dobrovolná spolupráce svobodných národů (zejména spojenců z NATO), které by společně řešily problémy. Erhard si však uvědomoval, že de Gaulle atlantické partnerství v této podobě odmítá. Podle zpráv německého ministerstva zahraničí se totiž de Gaulle obával toho, že by další prohlubování kooperace zvýšilo závislost Evropy na Spojených státech.¹⁵⁴

¹⁵² Gerhard Schröder 1910-1989, v letech 1953 až 1961 zastával za CDU funkci ministra vnitra. V období 1961 až 1966 vedl ministerstvo zahraničí, poté se přesunul do křesla ministra obrany, kde vydržel až do roku 1969.

¹⁵³ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From: Pol 1 W, Ger To: Pol 5 Laws W. Ger, Department of state Airgram, Current German Political Scene a Related Matters, Amembassy Bonn, October 22, 1963, Box 4140.

¹⁵⁴ Ke vztahu de Gaulla ke Spolkové republice srv. Mit 75 da hat noch Träume. In: Der Spiegel, 1965, č. 49, s. 134-143.

De Gaulle usiloval především o zachování jednotlivých národních identit, což pro něj představovalo základ jakéhokoliv evropského uspořádání. Ještě výraznější angažmá USA v Evropě podle něj mohlo narušit rovnováhu, neboť by vedlo k tomu, že by v případě sporu některé z evropských států mohly začít jednostranně hledat oporu ve Washingtonu. De Gaulle proto chtěl vztah se Spojenými státy založit jen na vojenském partnerství. Politickou a hospodářskou spolupráci by uplatňoval jen čas od času, když by to bylo potřeba.¹⁵⁵

Německým zastáncům Erhardova směru v zahraniční politice se ale nevýhody, které zdůrazňoval de Gaulle, nezdály příliš velké. Na rozdíl od Adenauera období se totiž více blížili Kennedyho koncepci. *„Jsme přesvědčeni, že v dohledné budoucnosti budeme potřebovat moc Spojených států na zajištění našich životních zájmů. Čím více se Amerika identifikuje s naším zájmem, tím bude větší naše bezpečnost. Co možná nejužší spojení mezi Evropou a Amerikou je pro nás nejlepší,*“ psalo se v analýze, která vznikla na ministerstvu zahraničí.¹⁵⁶

Jenom vojenská spolupráce přitom byla pro německou stranu málo. Erhard proto prosazoval i širší hospodářskou a politickou kooperaci tak, aby spojení bylo téměř nerozpojitelné. Nesouhlasil s de Gaullovým názorem, že by kvůli úzké atlantické spolupráci evropské národy mohly ztratit národní identitu. *„Naši národní identitu můžeme stejně dobře uhájit v atlantickém partnerství nebo ve spojené Evropě,*“ stálo v rovněž v analýze ministerstva zahraničí.

Spolková republika by souhlasila s vůdčí rolí Spojených států pod podmínkou, že budou dostatečně ohleduplné k názorům ostatních. Bonn si totiž věřil, že je schopen si ve Washingtonu vybudovat mimořádnou pozici, takže mu Američané budou naslouchat ještě více, než jak tomu bylo dosud. Nedomníval se proto, že by atlantické spojení mohlo stát v cestě

¹⁵⁵ De Gaulle takové názory údajně měl již v roce 1962, kdy mu záleželo především na americké vojenské pomoci. Věřil, že Američané v nejhorším případě, kdy by Spolková republika byla již poražena, pomohou. Tamtéž, s. 137.

¹⁵⁶ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 166.

potenciálnímu evropskému sjednocovacímu procesu. Naopak zdůrazňoval, že Američané evropské sjednocení podporují a myšlenka jednotného starého kontinentu je jim blízká. Pro Ameriku mělo být údajně také nejpohodlnější, pokud by s ní Evropa mluvila jednotným hlasem.¹⁵⁷

Američané jednání Charlese de Gaulla s Ludwigem Erhardem sledovali velmi pozorně. Erhard pro ně představoval přirozeného spojence a tak je zajímalo, zda nepodlehne francouzskému vábení. Dokladem amerického zájmu je konverzace prvního tajemníka na americkém velvyslanectví v Bonnu Granta E. Mousera s mluvčím frakce CDU/CSU ve Spolkovém sněmu Eduardem Ackermannem.¹⁵⁸ Ten poznamenal, že si Erhard zatím ve vztahu vůči Francii vede dobře. De Gaulla prý ujistil o důležitosti vzájemných vztahů, zároveň však odmítl následovat jeho politickou linii.¹⁵⁹

Dopady Erhardova nástupu na domácí scénu

Erhardovy zahraniční plány a s nimi související posun německé politiky téměř okamžitě po jeho nástupu logicky přinesly i vnitrostranické spory. Problém byl v tom, že v Konradu Adenauerovi po jeho vynuceném odchodu z kancléřského úřadu zůstal pocit nemalé hořkosti. Tento zkušený politik navíc i nadále zůstával v čele CDU a nehodlal svému nástupci usnadňovat pozici. Erhard se tak dostal do situace, v níž už byl jeho předchůdce: jako kancléř se

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Eduard Ackermann 1928 -, v roce 1958 se stal mluvčím frakce CDU/CSU ve Spolkovém sněmu. Za kancléře Helmuta Kohla vedl oddělení, které mělo na starost komunikaci. V podstatě byl osobním Kohlovým mluvčím.

¹⁵⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From: Pol 1 W, Ger To: Pol 5 Laws W. Ger, Political Defense, Department of State Airgram, December 18, 1963, Conversation Granta E. Mouser, First secretary of Embassy with, Eduard Ackermann, Press Spokesman for the CDU/CSU Bundestag fraction, Box 4140

nemohl opřít o politické zázemí a musel tak čelit různým útokům z vlastní strany.¹⁶⁰

Podle poradce Horsta Osterhelda Erhard učinil chybu, že Adenauera neodřízl od strategických informací: umožnil mu, aby i po odchodu z čela vlády nadále dostával zprávy z jednotlivých německých velvyslanectví. Navíc bylo domluveno, že Osterheld bude Adenauera o zahraniční politice informovat dvakrát až třikrát do měsíce.¹⁶¹ Tyto klíčové informace o interní situaci v jednotlivých zemích tak jeho rivalovi umožňovaly, aby zůstal nadále v obraze a mohl kompetentně formulovat vlastní názor na zahraniční politiku.¹⁶²

Adenauer tak mohl nadále k sobě názorově vázat další osobnosti z řad konzervativního bloku CDU/CSU, které měly blízko k Francii a prezidentovi Charlesi de Gaullovi: kromě Franze Josefa Strauße se jednalo také o Karla Theodora zu Guttenberga.¹⁶³ Přestože nelze hovořit o pevně daném spojení za každé situace, zejména Strauß se tak v souladu s Adenauerovou strategií často ujímal pozice hlavního mluvčího gaullistického bloku.

Zvláštní postavení v konzervativních kruzích zaujímal někdejší ministr zahraničí Heinrich von Brentano.¹⁶⁴ Američané si povšimli, že se ve Spolkové republice diskutuje o tom, proč se Brentano jednoznačně nepřidal ve svých zahraničně politických názorech na stranu Strauße a Guttenberga, přestože

¹⁶⁰ Hacke, Christian: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Berlin 1993. s. 100.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 24.

¹⁶² Osterheld, s. 23.

¹⁶³ Karl Theodor zu Guttenberg 1921-1972, angažoval se v řadách CSU. V letech 1969 až 1972 byl parlamentním sekretářem na kancléřském úřadě. Jeho vnukem je nedávný německý ministr obrany Karl Theodor zu Guttenberg, jenž odstoupil kvůli plagiátorské aféře; zu Guttenberg, Freiherr, Karl Theodor: Im Interesse der Freiheit, Bonn 1970, s. 88.

¹⁶⁴ Heinrich von Brentano 1904-1964, v letech 1955 až 1961 byl spolkovým ministrem zahraničí. Od roku 1961 až do své smrti vedl frakci CDU/CSU ve Spolkovém sněmu. V rámci debaty mezi gaullisty a příznivci atlantické spolupráce sehrál minoritní roli.

jeho nechuť k Schröderovi byla veřejným tajemstvím. Brentano ale zastával v otázce výběru mezi důrazem na vztahy s USA a Francií vlastní názor. Z jeho pohledu šlo o to, jak velké části suverenity je každý stát se ochoten odevzdat ve prospěch euroatlantického celku.¹⁶⁵

Gerhard Schröder se jako ministr zahraničí Erhardovy vlády naopak držel kancléřovy linie. Jeho cílem bylo napravit poškození, které ve vztazích mezi Bonnem a Washingtonem způsobila druhá berlínská krize.¹⁶⁶ Kritikové mu přitom vyčítali i to, že je v zahraniční politice příliš samostatný. Byl to právě Schröder, kdo byl vnímán jako hlavní tvůrce vládní koncepce zahraniční politiky a jejího atlantického směřování.¹⁶⁷ „Gaullisté“ proto svůj boj vedli jako osobní válku právě se Schröderem.¹⁶⁸

Američané by za nejhorší možný scénář považovali, kdyby si Němci museli mezi Paříží a Washingtonem vybírat. Velvyslanec McGhee proto na konci října při setkání s Erhardem zdůrazňoval, že toto není v zájmu USA.¹⁶⁹ Spojené státy i přes Erhardovi nakloněnou politiku především nechtěly dopustit to, aby západoevropské státy byly rozdělené, čehož by případně mohla využít Moskva. (Snad také proto je také těžké určit, komu z dvojice Paříž – Bonn Američané, orientující se také silně na Londýn, dávali přednost.)

Velvyslanec George McGhee nicméně ve své zprávě zaslané do Washingtonu konstatoval, že kancléř Erhard má po převzetí vlády ve Spolkové republice situaci pevně v rukou a že nemůže být řeč o tom, že by byl – jak se

¹⁶⁵ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From: Pol 1 W, Ger To: Pol 5 Laws W. Ger, Political Defense, Department of State Airgram, December 18, 1963, Recent CDU Statements on Foreign Policy, November 15, 1963, Box 4140.

¹⁶⁶ Schröder odmítal, že by se Evropa měla stát „třetí silou“. Naopak zdůrazňoval nutnost spolupráce. Srv. Schröder, Gerhard, Grundprobleme der Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. In: Europa-Archiv 17, 1962, s. 590.

¹⁶⁷ Eibl, Franz: Politik der Bewegung: Gerhard Schröder als Außenminister 1961-1966, München 2001, s. 16 (dále jen: Eibl).

¹⁶⁸ Strauß se v pamětech svěřil, že měl v počátečních letech Spolkové republiky se Schröderem dobrý vztah. Rozpory ale postupně narůstaly. Srv. Strauß, s. 421.

¹⁶⁹ McGhee, s. 105.

mu občas přezdívalo – „gumovým“ lvem. Přestože očekával případné střety mezi Erhardem a představiteli bavorské CSU, současně se, mylně, domníval, že hlavní napětí v rámci bloku CDU/CSU už vymizelo. Jejich další oslabování podle McGheeho měly přinést volby naplánované na rok 1965.¹⁷⁰ Skutečností ale bylo, že i přes McGheeho optimistické hodnocení, spory mezi dvěma zneprátenými křídly v rámci CDU/CSU byly trvalejším problémem.

Kennedyho pohřeb a blížící se návštěva Erharda v USA

Ludwig Erhard na nejvyšší politický post ve Spolkové republice přicházel s ambiciózními plány. Při jednáních s Američany však někdy příliš spoléhal na dobrou vůli protistrany a neuměl vystupovat dostatečně razantně. Poprvé to bylo patrné během schůzky s americkým ministrem zahraničí Deanem Ruskem, která se uskutečnila 25. října 1963. Někteří badatelé se domnívají, že právě v tento moment začaly Spojené státy brát Erharda jako partnera, vůči němuž mohou být neústupné.¹⁷¹ Poradce Horst Osterheld později přímo litoval výroku, který Erhard pronesl v souvislosti s americkými jednotkami na německém území. Kancléř prohlásil, že bez nich by Německo bylo ztraceno. Mrzelo ho rovněž, že Erhard hovořil víceméně negativně o de Gaullovi.¹⁷²

Do Spojených států, na jednání s prezidentem Kennedym, měl Erhard odcestovat jen několik dní po listopadové schůzce s de Gaullem v Paříži. Cesta

¹⁷⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persóna W Ger 2/163 to Pol 11 Nationalism W Ger, Erhard Visit, November 22, 1963, From Amembassy Bonn to: Secretary of State, Box 4141.

¹⁷¹ Mierzejewski, s. 294.

¹⁷² K dalším tématům jednání patřila Kuba, Vietnam nebo Laosu. Srv. Osterheld, s. 21.

se však již neuskutečnila, neboť ve vlaku na zpáteční cestě z Paříže Erhardovu delegaci dostihla zpráva o Kennedyho smrti.¹⁷³

Reakce na Kennedyho tragický skon byla ve Spolkové republice velmi silná. I pozorovatelé zvyklí na pevné pouto mezi Bonnem a Washingtonem byli překvapeni hloubkou zármutku západoněmecké veřejnosti.¹⁷⁴ Jistým dokladem toho, jak výrazně ji Kennedyho smrt zasáhla, bylo to, že na jeho pohřbu Spolkovou republiku reprezentovali prezident Heinrich Lübke, Erhard i ministr zahraničí Gerhard Schröder.¹⁷⁵

Ve Spolkové republice navíc v mnoha městech začaly být po Kennedym pojmenovávány ulice, náměstí či mosty. V Západním Berlíně, Hamburku či Bonnu se konala veřejná shromáždění, kterých se s pochodněmi v ruce účastnily desítky tisíc studentů. V Bonnu byla sloužena mše, které se zúčastnil Erhard i prezident Lübke. Důvodem pro takovou reakci bylo mimo jiné Kennedyho mládí spojené s tím, jaké naděje dokázal vzbuzovat, a to nejen ve Spojených státech. Kromě bolesti ze ztráty Kennedyho však panovaly ve Spolkové republice obavy, jak na něj dokáže navázat nový prezident Lyndon Johnson.

Erhard tak stál před úkolem jednat s partnerem, který prý navíc podle zpráv německých diplomatů nebyl poslední dobou u Kennedyho zrovna oblíben, a dokonce se objevily spekulace, že pro další volby by si Kennedy za

¹⁷³ Was sagen Sie? Kennedy-Begräbnis. In: Der Spiegel 17, č. 49, 1963, s. 21.

¹⁷⁴ Na smrt Kennedyho celá západní veřejnost reagovala emocionálně. Srv. Dallek 2006, s. 589.

¹⁷⁵ Heinrich Lübke 1894-1972, v letech 1953 až 1959 byl ministrem zemědělství. Mezi roky 1959 až 1969 vykonával funkci spolkového prezidenta; na pohřeb své zástupce vyslalo celkem 92 národů – 16 prezidentů a předsedů vlád, 38 ministrů zahraničí, 13 členů královských rodin. Smutečnímu procesí dominovala postava Charlese de Gaulla, Erhard šel za prezidentem Lübkem. Brandt se později setkal s vdovou po Kennedym Jacqueline. Srv. Die Zeit, č. 48, 29. 11. 1963. <http://www.zeit.de/1963/48/der-tod-des-praesidenten/seite-6>; Dallek 2006, s. 589.

viceprezidenta vybral někoho jiného. Nyní se ale Johnson naopak dostal na nejvyšší pozici.¹⁷⁶

První setkání Erharda s Johnsonem

Lyndon Johnson se s Ludwigem Erhardem poprvé na vrcholné úrovni setkal 28. a 29. prosince 1963.¹⁷⁷ Podle některých badatelů se přitom Johnson chtěl představit jako tvrdý politik, avšak pravděpodobnější se zdá teze, že se snažil o vybudování přátelského a srdečného vztahu, který by mu usnadnil další komunikaci.¹⁷⁸ Již v listopadu se v americké administrativě hovořilo o tom, že schůzka s Erhardem má hlavně německého partnera seznámit s tím, jak se USA staví k jaderné problematice. Američané chtěli bezprostředně navázat na způsob, jakým o této důležité věci informovali Konrada Adenauera.¹⁷⁹

Podle týdeníku *Der Spiegel* vzešla iniciativa na setkání mezi Vánoci a Novým rokem od Johnsona, původní termín byl totiž dohodnut až na 11. a 12.

¹⁷⁶ K nástupu Johnsona do úřad srv. Dallek 2004, s. 145.

¹⁷⁷ Během Erhardova kancléřství se oba muži setkali celkem pětkrát. Do toho se ovšem nezapočítává Erhardova návštěva Kennedyho pohřbu. Srv. Laitenberger, s. 182.

¹⁷⁸ Srv. Bornet, Vaughn D.: *Presidency of Lyndon B. Johnson*, Lawrence 1983, s. 170 (dále jen: Bornet); Johnson, Lyndon B. In: Schröder, Gerhard (hrsg): *Ludwig Erhard Beiträge zu seiner politischen Biographie, Festschrift zum fünfundsiebzigsten Geburtstag*, Frankfurt a. M. 1972, s. 393 – 394.

¹⁷⁹ Srv. National Security Archive, *Early Use of Tactical Nuclear Weapons; Includes „Comments on F.R.G. Defense Ministry's Concepts“, Top Secret, Letter, November 17, 1963, 4 pp.* Collection: U.S. Nuclear History Item Number: NH00985 Origin: United States. Department of State. Office of the Secretary From: Rusk, Dean To: McNamara, Robert S.

ledna. Johnson navíc údajně preferoval uskutečnit schůzku bez ministra zahraničí Gerharda Schrödera, to však Erhard odmítal.¹⁸⁰

Erhardovo letadlo přistálo v texaském Austinu 27. prosince. Přijetí proběhlo na Johnsonově ranči a bylo velmi neformální, naposledy v tomto duchu přijal Herbert Hoover Ramsayeho MacDonalda.¹⁸¹ Velvyslanec USA ve Spolkové republice George McGhee, který byl dlouhodobě Erhardovi nakloněn, atmosféru jednání líčil jako srdečnou. Johnson se pokusil Erharda již na začátku získat tím, že mu daroval široký texaský klobouk a boty.¹⁸² Nad verandou se navíc tyčil velký německý nápis Willkommen.¹⁸³ Ludwig Erhard zdvořilosti oplácel i tím, že se při přivítání hluboce poklonil prezidentově manželce.¹⁸⁴ K prolomení ledů pomohlo to, že Johnson vzal Erharda na projížďku na koních.¹⁸⁵

Skutečné rozhovory začaly ale později v kamenných křeslech na verandě.¹⁸⁶ Základ jednání utvářely některé problémy, které měly kontakty a spolupráci Erharda s Johnsonem provázet i v dalších letech.¹⁸⁷ Lyndon Johnson například požadoval, aby Němci dostáli svým závazkům podle offsetové dohody z roku 1961. Zatímco v letech 1961 a 1962 vyrovnání proběhlo podle úmluvy, později se Němci zdráhali své závazky dodržet, neboť se sami dostávali do rozpočtových problémů. Jednou ze zvažovaných možností úprav

¹⁸⁰ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 166.

¹⁸¹ Bornet, s. 170.

¹⁸² Bonn is believed pressing on unity. In: The New York Times, December 28 1963, s. 2.

¹⁸³ Laitenberger, s. 182.

¹⁸⁴ Srv. Johnson greets Erhard in Texas; Joints aim cited. In: The New York Times, December 29 1963, s. 1 a 3; Ball, s. 361.

¹⁸⁵ Erhard měl během návštěvy i několik méně formálních bodů na programu. Mimo jiné navštívil mši. Johnson pro něj připravil i grilování. Erhardův rozvrh s předstihem obdržela i americká ambasáda v Bonnu. Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persons W Ger 2/163 to Pol 11 Nationalism W Ger, Dec 16, 63, telegram Department of State. Box 4141.

¹⁸⁶ McGhee, s. 129.

¹⁸⁷ Schertz hovoří o tom, že Johnson chtěl vztahy dokonce vylepšit. Srv. Schertz, s. 241.

rozpočtu přitom bylo, že se sníží vojenské nákupy z USA.¹⁸⁸ Fakt, že Němci při plánování státního rozpočtu na rok 1964 upřednostnili domácí problémy před zahraničními závazky, se Washingtonu nelíbil.¹⁸⁹ Avšak analýza americké ambasády v Bonnu poukazovala na to, že Erhard chce prostřednictvím rozpočtu ukázat, že má politickou situaci v zemi pevně v rukou. Proto také velvyslanectví před setkáním obou politiků americkému prezidentovi radilo, aby na Erharda moc netlačil.

Během setkání Johnson kancléře ujišťoval, že Američané zatím mají v plánu ponechat v Evropě všech šest svých divizí. A naopak Erhard, který chtěl jejich případnému odchodu předejít, Johnsonovi nakonec slíbil obchodní bilanci v následujících letech dorovnat. Johnsona jistě potěšilo, že Němci plánují navýšit obranný rozpočet, a proto také budou více nakupovat zbraně.¹⁹⁰ Za tyto ústupky ho ale Strauß kritizoval.¹⁹¹ Dovoz zbraní z USA se stal také předmětem značného zájmu německých novinářů po návratu delegace domů. Erhard při rozhovorech s nimi věcně zdůrazňoval, že jde především o problém platební bilance a konstatoval, že „to není žádná nová situace“ a „dosavadní postup bude pokračovat“.¹⁹²

Pokud jde o vojenskou spolupráci v rámci MLF, tak Johnson Erhardovi tvrdil, že tento projekt je pro USA reálnou možností. Ministr zahraničí Dean Rusk, který se spolu s dalšími členy americké delegace rozhovorů o projektu účastnil, se snažil důvěru Němců v Mnohostranné síly posílit poznámkou, že o

¹⁸⁸ K německé pozici k offsetům srv. Schmidt, Heide-Irene. „The Embarrassment of Strength“: Die Deutsch Position im „International Monetary System“ 1958-1968. In: Lehmkuhl, Ursula, Wurm, Clemens A., Zimmermann, Hubert, Deutschland, Großbritannien, Amerika, USA-Studien – Band 14, Stuttgart 2003, s. 170.

¹⁸⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persóna W Ger 2/163 to Pol 11 Nationalism W Ger, FM Amembassy Bonn to Secstate Wash DC, Box 4141.

¹⁹⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persóna W Ger 2/163 to Pol 11 Nationalism W Ger, Memorandum of Conversation, December 28, 1963. Box 4141.

¹⁹¹ Strauß, s. 428.

¹⁹² Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 166.

něj projevují zájem také Italové, což vzápětí potvrdil i německý ministr zahraničí Gerhard Schröder.¹⁹³ Erhard pak vyjádřil naději, že do projektu vstoupí také další národy, například Britové.

Obě delegace se tak sice evidentně předháněly v tradičním ujišťování, že všechno je na dobré cestě, nicméně skutečný postoj dalších zemí byl i v oficiální rovině mnohem skeptičtější. Je ovšem otázkou, zda tehdy Němci a Američané skutečně reflektovali, že ostatní státy jsou od počátku vůči projektu více skeptické než oni a zejména Bonn.¹⁹⁴

Další logickou součástí rozhovorů bylo tradiční téma německého sjednocení, které bylo samozřejmě zvláště důležité pro Erharda a německou delegaci. Němci ovšem nemohli od Johnsona získat více než tradiční vágní příslib, že Washington sjednocení stále podporuje. Johnson naopak Erharda žádal, aby byl více flexibilní vůči Sovětskému svazu, což bylo v souladu s hlavním cílem americké zahraniční politiky, která kladla důraz na to, že není dobré vztahy s SSSR vyhrocovat, ale je důležité zadržovat jeho aspirace.

Johnson chválil akci, kdy o Vánocích mohly tisíce západních Berličanů navštívit příbuzné ve východní části města.¹⁹⁵ Snad i proto, že za tímto nápadem stáli sociální demokrat Willy Brandt a sovětský vůdce Nikita Chruščov, Erhard v odpovědi pouze suše poznamenal, že podobné akce v sobě obsahují dynamit, i když to tak na první pohled nevypadá.¹⁹⁶ Johnson mu ovšem dal najevo, že sjednocení Německa nepůjde jinou cestou než

¹⁹³ Schröder ale nebyl žádným zaslepeným příznivcem projektu. Přesto ho v dané chvíli považoval za nejlepší. I kvůli tomu, že nic lepšího na stole nebylo. Srv. Eibl, s. 340.

¹⁹⁴ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, Multilateral force Documents, 1960-1965, MLF – May – July 1963, MLF – Mar – April 1964, NN3 – 59 – 96 – 038, Lot 66D182, Memorandum of Conversation. December 28, 1963, Entry 5053., Box 3.

¹⁹⁵ Loth, s. 91; Morsey, Rudolf: Die Bundesrepublik Deutschland. Entstehung und Entwicklung bis 1969, München 1990, s. 78 (dále jen: Morsey).

¹⁹⁶ Brandt od akce vložil velký politický kapitál. Srv. Brandt, Willy: Erinnerungen, Frankfurt a.M. 1989, s. 79.

prostřednictvím smíření (*détente*) napříč znepřátelenými bloky. Snížené zbrojení, které je spojené s procesem uvolnění napětí mezi bloky, by proto podle Johnsona mohlo posloužit také německým zájmům.¹⁹⁷

V tomto bodě se kromě obou vrcholných představitelů do diskuse opět zapojil také jejich doprovod. Spolkový ministr zahraničí Gerhard Schröder podpořil Erhardovo stanovisko, že by případná spolupráce obou německých států mohla světovou veřejnost přivést na myšlenku, že je sjednocení možné i bez institucionálních změn. Dean Rusk podotknul, že v postojích západních politiků musí vůči NDR nadále přetrvávat opatrnost. Navíc dodal, že je důležité postupovat tak, aby východní země ztratily strach z opětovného obnovení německé jednoty. Kromě shody, že je třeba zmírnit napětí mezi znepřátelenými bloky, Johnson získal od Erharda i příslib vstřícnějšího postoje k Sovětskému svazu, než jak tomu bylo za Adenauera. Otázku německého znovusjednocení tedy Erhard a Johnson neopominuli, avšak zároveň ji ani nikam neposunuli.¹⁹⁸

Schůzka mezi Johnsonem a Erhardem dopadla víceméně ke spokojenosti obou stran. Tak ji ostatním evropským spojencům prezentoval i ministr zahraničí USA Dean Rusk. Na jedné straně se snažil Evropanům dát najevo, že Bonn a Washington mají dobré vztahy, na druhou se ale mírnil dojem, že mezi Spolkovou republikou a Spojenými státy vzniklo nějaké speciální pouto. I

¹⁹⁷ Kurt Birrenbach se v této době zabýval tím, do jaké je spojená německá otázka s touhou Spojených států uzavřít se Sověty například odzbrojovací dohodu, která by přispěla ke zmírnění napětí. Birrenbach došel k tomu, že v americké politice v této době panovaly dvě tendence. První směr zdůrazňoval, že ke skutečnému zmírnění napětí může dojít jen tehdy, když se odstraní jeho příčina – tedy rozdělení Německa. Druhý směr ale odzbrojovací dohody chápal jako samostatnou otázku. Podle Birrenbacha v roce 1963 ještě nebylo jasné, který proud zvítězí. Srv. Birrenbach, Kurt, Partnerschaft und Konsultation in der NATO. In: Europa-Archiv 18, 1963, s. 866.

¹⁹⁸ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persons W GER 2/1/63 To: Pol 11 Nationals W GER, From Paris, Department of State, December 30, 1963, Box 4141.

vzhledem k tomu, že od druhé světové války neuplynula zas až tak dlouhá doba, by něco podobného mohlo být v některých západoevropských kruzích nepřijatelné.¹⁹⁹

Jestliže Rusk takticky tvrdil, že vzájemné vztahy posílí spolupráci napříč Atlantikem, v pozitivním světle na domácí půdě schůzku prezentoval i Ludwig Erhard. Před novináři 30. prosince citoval výrok Johnsona, že „*Amerika bude v dobrých i špatných časech stát na naší straně.*“²⁰⁰ Tento způsob hodnocení návštěvy v USA je podle kancléřova poradce Horsta Osterhelda důkazem toho, jaký byl rozdíl mezi Erhardovou a Adenauerovou povahou. Zatímco první byl vždy optimisticky naladěný, druhý byl věčný skeptik. U obou se pak jejich založení promítalo i do jejich politiky.²⁰¹

Důležité pro obě strany bylo, jak první schůzku Johnsona a Erharda komentoval ten třetí, tedy Francouzi. Tamní tisk setkání interpretoval jako zdařilé setkání dvou nových politických reprezentantů svých zemí. Deník Le Figaro ve vydání z 31. prosince 1963 uvedl, že není pochyb o tom, že cesta kancléře Erharda do Spojených států byla velkým úspěchem. Francouzi navíc zdůrazňovali, že Erhardovi se podařilo stát se zprostředkovatelem mezi Johnsonem a Evropou. To byl ovšem přesně ten dojem, který nepochybně nevyhovoval de Gaullovi.²⁰²

¹⁹⁹ Jistý opatrný přístup při vysvětlování setkání byl zřejmý z dopisu, který Rusk přes americkou ambasádu v Římě směřoval italské diplomacii. Tamtéž.

²⁰⁰ Osterheld, s. 47.

²⁰¹ Tamtéž, s. 49.

²⁰² Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persons W GER 2/1/63 To: Pol 11 Nationals W GER, From Paris, Department of State, December 31, 1963, Box 4141.

Sbližování se SSSR a komplikované vztahy mezi západními spojenci

Do roku 1964 vstupoval Lyndon Johnson s velkými zahraničně politickými plány. Především měl pocit, že americká politika vůči SSSR je příliš rigidní a tedy málo flexibilní. Americká vláda nyní chtěla vůči Sovětům signalizovat vstřícnost. Prezident proto v projevu o stavu unie oznámil, že USA zkrátí produkci obohaceného uranu o 25 procent, což zároveň interpretoval jako výzvu protistraně. Povzbuzením pro něj bylo, že Sověti s tímto návrhem v dubnu 1964 souhlasili. Zdaleka ne takové porozumění však u nich našel pro navazující návrh na snížení počtu zastaralých leteckých bombardérů.²⁰³

V procesu sbližování se Sovětským svazem byla pro Lyndona Johnsona důležitá i role západní Evropy. Zatímco Velká Británie se pasovala do role příznivce *détente* a Francie dokonce hovořila o tom, že rozdělení na tradiční bloky je otázkou minulosti, odmítavý postoj některých kruhů v západoněmeckých konzervativních stranách představoval pro Američany problém. Johnsonovi se nejvíce líbil přístup Willyho Brandta, v této době vrchního starosty Západního Berlína, který v rozhovorech s americkými představiteli dával najevo, že východním Němcům je nutné ulehčovat jejich životní situaci.

Snaha americké administrativy o posilování mírových kontaktů se Sovětským svazem a dalšími socialistickými státy byla také příčinou toho, proč se v USA nedostalo kladného přijetí západoněmeckým akcím, které měly upevňovat kontakty mezi Západním Berlínem a Bonnem, například tím, že v bývalé budově Říšského sněmu byla pořádána zasedání spolkového sněmu.²⁰⁴ Tyto akce totiž NDR a SSSR vnímaly jako nepřijatelné provokace a Johnson se logicky obával, že mohou poškodit jeho strategii.²⁰⁵

²⁰³ Schwartz, s. 18.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 22.

²⁰⁵ K zasedáním, která se konala v Západním Berlíně srv. Berlin-Sitzung. So, so. In: Der Spiegel 19, č. 16, 1965, s. 32.

Na začátku nového roku na Johnsona začaly přet útoky ze strany amerických novinářů, kteří stále více poukazovali na to, že se dostatečně nevyzná ani v zahraniční politice, ba dokonce ani v domácích záležitostech. Primárně se tyto výpady týkaly amerických obtíží ve Vietnamu. Žurnalisté mu navíc vyčítali, že problémy neřeší, ale jen odsouvá, neboť mu více než na věci záleží na jeho úspěchu v nadcházejících volbách.²⁰⁶

Také Evropané si v této době naplno uvědomili, že Johnsona nelze srovnávat s jeho předchůdcem. S nadsázkou, byť trefně, to vyjádřil poslanec CDU a odborník na zahraniční politiku Kurt Birrenbach, když prohlásil, že Johnson nemluví jazykem Evropy. Problematickým se postupně ukázal vztah Johnsona a francouzského prezidenta de Gaulla, který se netajil tím, že jej považuje za provinčního politika.²⁰⁷ Jejich vzájemná nedůvěra vedla až k tomu, že se po Kennedyho pohřbu nedařilo domluvit jejich setkání, ať již pro nezájem z té či druhé strany. Nešlo ale jen o osobní antipatie. K problémům, které oba muže rozděloval, patřil jak jejich odlišný názor na evropské otázky, tak postoj ke komunistické Číně. Zatímco francouzský prezident Charles de Gaulle ji uznal, což bylo mimo jiné motivováno i jeho snahou chovat se antiamericky. Johnson to udělat nechtěl.

Zdaleka ideálně se ale nevyvíjely ani Johnsonovy kontakty s Londýnem, a to zvláště poté, co britský premiér Alec Douglas-Home na návštěvě USA v únoru 1964 oznámil, že bude na Kubu prodávat autobusy. Johnsona to rozlítlo, protože šlo o narušení americké blokády ostrova, a dlouho to britským konzervativcům nemohl zapomenout.²⁰⁸

²⁰⁶ Schwartz vychází z kritiky listu New York Herald Tribune. Srv. Schwartz, s. 28.

²⁰⁷ De Gaulle a Johnson se prvně setkali na Kennedyho pohřbu. Jejich vztah byl ale dlouhodobě problematický kvůli nedorozumění, které se týkalo de Gaullova záměru navštívit Spojené státy. Srv. Schwartz, Thomas A.: Lyndon Johnson and Europe: Alliance Politics, Political Economy, and "Growing out of the Cold War". In: Brands, H. W.: The Foreign Policies of Lyndon Johnson Beyond Vietnam, Texas 1999, s. 49.

²⁰⁸ Hull, Christopher, "Going to War in Buses": The Anglo-American Clash over Leyland Sales to Cuba, 1963–1964. In: Diplomatic History 34, č. 5, 2010, s. 793–822.

Na začátku roku 1964 Johnson zvažoval rovněž, zda má cenu pokračovat v Kennedyho ambiciózním plánu Grand Design. Ten měl několik cílů. Jeho součástí byl projekt MLF, dále pak snaha Washingtonu tlačit na ekonomickou integraci Británie do Evropy či snížení řady obchodních tarifů. Již v roce 1962 totiž Kennedy navrhl takzvaný Trade Expansion Act, který dával administrativě pravomoc snížit tarify až o 50 procent, a to s cílem zvýšení amerického zahraničního obchodu. Kennedyho oponenti poukazovali na potíže, které by toto rozhodnutí mohlo vyvolat. Stále tak nebylo jasné, zda je tento plán uskutečnitelný. Takto také tuto otázku zdědil Johnson, který byl sice přívržencem liberální politiky, přesto mu ale muselo být v prvních měsících roku 1964 zjevné, že prosadit Kennedyho záměr v plné šíři bude obtížné.²⁰⁹ Příčinou byly neshody mezi Bonnem a Paříží, které se týkaly zemědělské oblasti, konkrétně obilí. Johnson se nakonec rozhodl, že v Kennedyho záměru bude pokračovat, avšak bez zemědělské oblasti.

Začátek roku 1964: Němci tlačí na prosazení MLF

V prvních měsících roku 1964 se Erhardova vstřícnost vůči Spojeným státům projevovala velmi zřetelně.²¹⁰ Němci doufali, že v rámci projektu MLF

²⁰⁹ Jednání začala v Ženevě v roce 1964, šla ale pomalu. Johnson, s. 311.

²¹⁰ Jako ilustraci tohoto trendu bylo možné brát návštěvu šéfa CIA Johna McConeho ve Spolkové republice. McCone mimo jiné v důvěrnějším tónu informoval Erharda a jeho spolupracovníky o potížích, v jakých se nachází sovětské hospodářství. Kancléř i část jeho týmu těmto zprávám přikládal značný význam, jeho poradce Horst Osterheld byl ale k představám o aktuálním dopadu sovětských potíží na postavení SSSR a světovou politiku daleko skeptičtější. Něco podobného již totiž před časem slyšel od Adenauera, který také možnostem ruského hospodářství dlouhodobě nevěřil. Osterheld také vzpomínal, že v únoru při příležitosti Erhardových sedmašedesátých narozenin se opět ukázalo, jak je kancléř odlišný

dojde k posunu, protože ale měli pocit, že Američané jsou při jeho prosazování pasivní, pokusili se iniciativy ujmout sami. V únoru roku 1964 představil západoněmecký zástupce v NATO Wilhelm Grewe svému protějšku Thomasi Finletterovi časový plán pro uskutečnění MLF.²¹¹ Grewe navrhoval, aby smlouva o MLF byla podepsána nejpozději v lednu 1965, za nejlepší termín pak považoval prosinec 1964. Německá koncepce, jak ji prezentoval Grewe, přitom polemizovala s názorem, že by projekt MLF mohl vzniknout jediné tehdy, když se na něm budou podílet i Itálie a Velká Británie.

Součástí projektu měla být rovněž takzvaná evropská klauzule, která měla evropským zúčastněným státům umožnit získat větší rozhodovací pravomoc o jaderných zbraních. Byla prvním signálem toho, že v budoucnu by evropské státy mohly mít vlastní nezávislou jadernou sílu.²¹² Greweho ambice – získat pro MLF podporu – však zůstala nenaplněna. Plány narážely na skutečnost, že v Evropě nadále přetrvával strach z německé armády, a ten také vedl evropské politiky k ostrážitosti vždy, když se začala otevírat možnost, že by Spolková republika mohla získat přístup k jaderným zbraním. I přes tuto obavu však Ludwig Erhard nechtěl ustoupit a pokoušel se projekt Mnohostranných sil (MLF) neustále prosadit.²¹³ V březnu 1964 tak například kvůli přijetí MLF osobně navštívil Nizozemsko.

Erhard to měl se svou snahou o prosazení Mnohostranných sil o to těžší, že Johnsonova administrativa v této otázce skutečně neustále váhala.²¹⁴

od svého předchůdce. Nechtěl totiž jubileum slavit pompézně a místo se soustředil na práci. Srv. Osterheld. s. 63.

²¹¹ Wilhelm Grewe 1911-2000, dlouholetý západoněmecký diplomat a profesor mezinárodního práva. V letech 1958 až 1963 byl velvyslancem ve Washingtonu, v letech 1962 až 1971 byl zástupcem SRN v Radě NATO.

²¹² Erhard klauzuli obhajoval. Domníval se, že by se z ní v budoucnu mohly vyvinout evropské jaderné síly. Srv. Reyn, Sebastian: *Atlantis Lost. The American Experience with de Gaulle, 1958-1969*, Amsterdam 2010, s. 232 (dále jen: Reyn).

²¹³ Brandstetter, s. 369.

²¹⁴ Johnson paralelně s diskusemi o MLF zdůrazňoval i potřebu rozvoje vztahů se SSSR. V projevu, který 20. 1964 přednesl na obědě tiskové agentury Associated Press podotkl, že v centru mírových snah stojí právě Moskva. Johnson však zároveň

Alespoň do chvíle, kdy v dubnu 1964 Johnson dospěl k rozhodnutí, že přijetí MLF musí proběhnout nejpozději do roka, což také oznámil v rozhovoru s editory několika amerických novin.²¹⁵ Důkazem rozpaků a různých názorů v USA však bylo setkání politiků a jejich poradců, k němuž v témže měsíci došlo v Bílém domě. Prezident Johnson na něm sice zopakoval, že by se diskuse o MLF měly uzavřít do konce roku, když se ale zeptal svého poradce McGeorge Bundyho, jaké názory ohledně tohoto projektu panují ve vládě, dozvěděl se, že kromě podpory projektu se objevují i silné pochybnosti. Vyslovaly je zejména armádní špičky a ministr obrany Robert McNamara.²¹⁶

Johnson přesto v tomto období na vytvoření nukleární jaderné flotily osobně tlačil. Podle článku, který vyšel 12. dubna 1964 v deníku The New York Times, dokonce signalizoval, že Spojené státy mohou v projektu pokračovat jen se Spolkovou republikou a dalšími vstřícnými členy NATO, a to bez ohledu na to, zda se toho Francie nebo jiné státy zúčastní. *„Ti, kteří jsou připravení pokračovat ve společném podniku, se musí rozhodnout jít dále společně – vždy s rozvahou, vždy s respektem pro zájmy ostatních a s otevřenými dveřmi pro ty, kdo by se mohli zapojit později,“* citoval deník Johnsona.²¹⁷

Na druhou stranu se ale Johnson současně snažil být vstřícný směrem k de Gaullovi, a proto naznačoval, že projekt bere s jistou rezervou. *„Budoucí pokrok se nezakládá na izolovaných a dramatických krocích,“* dodal podle listu Johnson. Svou argumentaci uzavřel tím, že Spojené státy budou

nepřímo uvedl, že to neznamená, že by Západ přenechal Sovětskému svazu výchovu. *„Komunisté používají sílu a intriky, snaží se rozšířit svět s komunistickou vládou,“* řekl Johnson. Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Address of the president at the Associated Press Luncheon the Waldorf Astoria, New York, April 20, 1964, Lot file 69D55. Box 23, Entry 5250.

²¹⁵ Brands, s. 263.

²¹⁶ Brandstetter, s. 370.

²¹⁷ Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Lot file 69D55. Box 23, Entry 5250.

diskutovat o jakémkoliv návrhu, který by mohl zvětšit naději na trvalý mír s Moskvou.²¹⁸ Tato věta deklarovala, že Johnson nechce prostřednictvím Mnohostranných sil (MLF) navýšit napětí v mezinárodních vztazích.

Situaci poněkud posunulo, když 7. května 1964 během přednášky na univerzitě Georgetown ve Washingtonu George Ball v částečném protikladu vůči výše zmíněnému dubnovému prohlášení zdůraznil, že příliš velké rozšíření jaderných zbraní by ohrozilo možnost uzavřít s komunistickým blokem dohodu o odzbrojení.²¹⁹ Dodal, že Britové jsou k projektu skeptičtí a místo toho preferují, aby odstrašující jaderný prvek byl jen v rukou Spojených států. Podle Balla jedinou možností, jak je přesvědčit bylo, kdyby Washington dal Londýnu najevo, že k MLF neexistuje žádná alternativa.²²⁰ Ball přitom obhajoval stávající podobu návrhu. Zdůrazňoval, že by jaderné síly měly být kolektivně vlastněné všemi účastníky, kteří společně ponesou náklady. Neměly by také být umístěny na území pouze jednoho státu, a proto se jako vhodná varianta ukazují námořní flotila s raketami Polaris.²²¹

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Brandstetter, s. 371.

²²⁰ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, Multilateral force Documents 1960-1965, Memorandum of Discussion of the MLF at the White House, at 5:30 P.M., on Friday, April 10, 1964, Lotfile 66D 182, Entry 5053, Box 2.

²²¹ Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Address by the honorable George W. Ball under secretary of state before the center for strategic studies, Georgetown University, May 7, 1964, Lot file 69D55, Entry 5250, Box 23.

De Gaulle a jaderné vábení

Ve Spolkové republice Mnohostranné síly (MLF) prohlubovaly rozštěpení konzervativních politiků na dva tábory. Ti, kteří byli orientovaní na spolupráci s USA, MLF podporovali, zatímco „gaullisté“ projekt odmítali. Lidé jako Konrad Adenauer nebo Franz Josef Strauß jím přímo opovrhovali a jaderné ambice Německa chtěli naplnit prostřednictvím spolupráce s Francií. Ve spolupráci s ní chtěli vytvořit na Americe nezávislé jaderné evropské síly, které by byly založeny na francouzské *force de frappe*. Ministr zahraničí Gerhard Schröder, jehož si němečtí „gaullisté“ opět vybrali jako svůj hlavní terč, si dokonce do deníku v této souvislosti zapsal, že projekt MLF více podporují opoziční sociální demokraté než mnozí členové CDU/CSU.²²²

Podle německého historika Karla Brandstettera, Straußovým cílem bylo vytvořit francouzsko-německou nukleární osu.²²³ Vůči jiným variantám byl velmi skeptický, a proto také zdůrazňoval, že pokud vůbec má být projekt MLF přijat, musí v něm být dohodnuta silná evropská klauzule. Podle Straußova názoru by spojení s Francií mohlo Spolkové republice pomoci v mnoha politických záležitostech. Především by podle něj bylo jednodušší bránit Západní Berlín a také by obě země mohly společně více tláčit na Sovětský svaz, aby se sjednocení Německa stalo reálnějším a také další východoevropské státy se mohly vymanit z komunistického vlivu.²²⁴

Hlavním nedostatkem této koncepce byla ovšem právě nevypočitatelnost de Gaulla. Francouzský prezident hrál s Němci dvojí hru a do jeho taktiky dlouhodobě patřilo vysílání rozporuplných signálů. Například během červencového setkání s Karlem Carstensem ze západoněmeckého ministerstva zahraničí de Gaulle naznačoval, že je připravený nukleární zbraně s Bonnem

²²² Granieri, Donald J.: *The ambivalent Alliance. Konrad Adenauer, The CDU/CSU and the West 1949-1966*, New York 2003, s. 201 (dále jen: Granieri).

²²³ Další setkání de Gaulla a Erharda se uskutečnilo ve Francii 14. února a de Gaulle se opět pokoušel nahodit vztah Spolkové republiky vůči Američanům. Srv. Osterheld, s. 65-66.

²²⁴ Brandstetter, s. 373.

sdílet.²²⁵ Na druhou stranu během rozhovorů se zástupci ostatních západních států de Gaulle popíral, že by takovou nabídku učinil.²²⁶

De Gaulle byl stále více přesvědčen, že by realizace MLF posílila dominanci Američanů a znamenala by konec Evropy, čemuž chtěl za každou cenu zabránit. Američané však na jeho aktivity nahlíželi jinak. Obávali se, že by jeho politika založená na držení zbraní na národním principu mohla ohrozit celistvost NATO, což by podle Washingtonu bylo výhodné především pro Moskvu.²²⁷

Johnsonova vstřícnost k SSSR a blížící se volby

Americký ministr zahraničí Dean Rusk očekával, že případný neúspěch projektu MLF Sověty inspiruje k tomu, že se pokusí v západním Atlantiku postavit vlastní strategickou flotilu. A to navzdory tomu, že pro takový čin mají jen málo bezprostředních obranných důvodů, neboť již v této době bylo zřejmé, že Johnson a jeho administrativa budou vůči Moskvě relativně vstřícní a budou klást důraz na snížení závodů ve zbrojení.²²⁸ Důkazem toho

²²⁵ Germond, Carine: „A cordial Potentiality?“ De Gaulle and the Franco-German Partnership, 1963-1969. In: Nuenlist Christian, Locher, Anna, Garret, Martin (ed): Globalizing de Gaulle: international perspectives on French foreign policies, Lexington 2010, s. 46; Linsel, s. 236.

²²⁶ Granieri, s. 199.

²²⁷ Pro Sověty projekt MLF představoval trn v oku a Moskva také proti němu hlasitě protestovala. Měla totiž vlastní strategické plány a ze vzniku západní bezpečnostní organizace, která by mohla představovat konkurenci pro její raketový arzenál, měla strach. Noční můrou Kremlu také bylo, že by se k jaderným zbraním dostali západní Němci. Srv. Schwartz, s. 42.

²²⁸ V Johnsonově administrativě se ozývaly hlasy, že MLF může Sověty znepřátelit. Srv. Brands, s. 264.

bylo i to, že na začátku roku 1964 Johnson odmítl podniknout odvetná opatření ve chvíli, kdy Sověti sestřelili americké letadlo, které zabloudilo nad území NDR, a to navzdory tomu, že při tom byli zabiti tři Američané.²²⁹

V květnu Johnson v řeči na univerzitě v Michiganu znovu Sověty ujišťoval, že podporuje snížení napětí v Evropě.²³⁰ Doslova hovořil o potřebě stavění mostů. „*Budou to mosty zvýšeného obchodu, myšlenek, návštěvníků a humanitární pomoci,*“ uvedl Johnson ve svém projevu, který 23. května roku 1964 pronesl při příležitosti věnování knihovny v Lexingtonu ve Virginii bývalému ministroví zahraničí Georgeovi Marshallovi.²³¹ Zlepšení vztahů s Východem by podle Johnsona také v budoucnu mohlo přispět k opětovnému sjednocení Německa.²³² Důraz na mírové otázky představoval přirozenou

²²⁹ Schwartz, s. 23.

²³⁰ Johnson také v květnu 1964 nastínil ideu tzv. Great Society. V následujícím období své představy upřesňoval. Ve svých představách navázal na plány prezidentů Johna Fitzgeralda Kennedyho, Harryho Trumana i Franklina Delana Roosevelta. Program Great Society byl zaměřen sociálně reformně. Orientován byl nejen na blízkou budoucnost, ale i na příští generace. Jeho výchozím bodem byla snaha zajistit americké společnosti celkově větší blahobyt. Vycházelo to z předpokladu, že 35 milionů Američanů spadá do kategorie chudoby. To znamená, že disponují příjmy, které leží pod americkým průměrem. Chudoba je pak očividná zvláště v některých regionech. Program Great Society se ale nezabýval jenom bojem proti chudobě, měl také za cíl zvýšit kvalitu americké civilizace a kultury. V této oblasti byla navržena celá řada reformních děl – podpora základního výzkumu, boj proti zločinnosti, obnova měst, udržování čistého vzduchu vody či podpora umění. Johnson kvůli projektu podnikl řadu zákonných iniciativ. Jen na začátku na program vyčlenil 6,5 miliardy dolarů. Peníze měly postupně mířit například do školství nebo na zlepšení péče o staré lidi. K financování programu sloužila Johnsonovi rozpočtová deficitní politika, spolu se zmenšením prostředků určených na zbrojní programy. Srv. PA AA, Bestand B 1, Band 227.

²³¹ George Marshall 1880-1959, dlouholetý voják v letech 1947 až 1949 vykonával funkci ministra zahraničí. Poté ještě krátce vedl ministerstvo obrany.

²³² Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Remarks of the president at the dedication of the George C. Marshall research library, Lexington, Virginia, May 27th 1964, Lot file 69D55., Entry 5250, Box 23.

součástí Johnsonovy předvolební strategie, čehož si všimla i Moskva.²³³ Čím více se blížily prezidentské volby, tím více se snažil vytvářet dojem, že na rozdíl od republikánského protivníka Barryho Goldwatera je umírněným kandidátem. Jestliže radikálnější Goldwater navrhoval, aby pravomoc užít jaderné zbraně měl nejvyšší velitel NATO (Supreme commander), Johnson trval na tom, že tuto pravomoc může mít jedině prezident USA. Útoky na Goldwaterovu radikálnost se staly základem Johnsonovy předvolební kampaně a snaha ukázat se jako rozhodný politik i na zahraniční scéně ovlivnila celé přípravné období na volby. Předvolební spoty měly voliče přesvědčit o tom, že Johnson si umí v jaderných otázkách udržet chladnou hlavu. Do dějin amerických předvolebních kampaní se zapsal televizní spot, který ukazoval malou dívku v kontrastu s jaderným výbuchem. Pokud to bylo možné, tak Lyndon Johnson hovořil o SSSR velmi smířlivě a Spojené státy a Sovětský svaz označoval jako dvě nejstarší děti ve velké rodině. Podporoval rovněž kulturní výměnu se Sověty, 1. června pak Moskva s Washingtonem podepsala konzulární dohodu.²³⁴

Američané ale museli počítat s tím, že Němci se budou na jakékoliv sbližování Washingtonu s Moskvou dívat s nedůvěrou. Ministr zahraničí Gerhard Schröder sice započal se zřizováním obchodních misí na Východě, nicméně Hallsteinova doktrína zaujímala ve Spolkové republice své nezpochybnitelné místo a byla – minimálně do voleb v roce 1965 – pevnou součástí její zahraniční politiky.²³⁵ *„Jediný vnější vývoj, který by mohl v blízké*

²³³ Dobrynin, Anatolij: In Confidence: Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents, New York 1995, s. 133.

²³⁴ Schwartz, s. 19.

²³⁵ Obchodní kontakty s východoevropskými státy dlouhodobě podporovali i Američané. Důkazem byla i vyjádření ministra zahraničí Deana Ruska. V roce 1964 například vyšel jeho příspěvek v časopise Europa-Archiv s názvem Eine bewegliche Ost-West-Handelspolitik. Rusk v něm vysvětloval, že obchodní kontakty s východoevropskými státy může Američanům pomoci získat jistý vliv na vývoj v těchto zemích. Srv. Rusk, Dean, Eine bewegliche Ost-West-Handelspolitik. In: Europa-Archiv 19, 1964, s. 226; k uplatnění Hallsteinovy doktríny v roce 1965 srv. Bender, s. 110.

budoucnosti způsobit odložení Hallsteinovy doktríny, by byla velká politická změna na straně všech tří západních spojenců, nebo široké nekontrolované uznání NDR afro-asijskými národy,“ napsal ve zprávě pro ministerstvo zahraničí Robert Davis, první tajemník americké ambasády v Bonnu.²³⁶

Na začátku roku 1964 byl projekt MLF naprosto dominantním tématem německo-amerických vztahů. Problém amerických výdajů na vojenské jednotky umístěné v Evropě stál zdánlivě trochu stranou pozornosti. V březnu 1964 se Američanům a Němcům podařilo dohodnout na pokračování úmluv, které Bonn zavazovaly kompenzovat výdaje armády USA na území Spolkové republiky.²³⁷

Červnové setkání Erharda a Johnsona

Druhé osobní setkání si Erhard a Johnson naplánovali na polovinu roku 1964. Erhard tehdy do Spojených států odcestoval mimo jiné proto, aby 11. června převzal čestný doktorát na Harvardu a přednesl projev v newyorské Radě pro mezinárodní vztahy. Podklady k tomuto vystoupení mu připravilo německé ministerstvo zahraničí.²³⁸ Podle nich měl Erhard ve Spojených státech začít hovořit vděčným tónem, přičemž měl zdůraznit především to, že příslušnost k západnímu světu je v Německu chápána jako štěstí, které není

²³⁶ Srv. NA, Central foreign policy files, 1964-1966 Political Defense, Pol 1 General Policy Plans Ger W to Pol General Policy Plans Ger – W, Department of State, Airgram. American Embassy Bonn, April 17, 1964, Box 2207.

²³⁷ O dalších detailech jednali v květnu a listopadu 1964 ministři McNamara a von Hassel. Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 2 General Reports/Stats Ger –W To Pol 2-1 Joint Weekas Ger W, Department of State, Airgram, Amembassy Bonn, Year End Report, February 2, 1965, Box 2208.

²³⁸ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 167.

samozřejmě, což je dáno specifičností německé historie. Ministerstvo také navrhovalo poukázat na to, že to byly hlavně Spojené státy, které Spolkové republiky ukázaly cestu do společenství svobodných národů, neboť obnovu jejího hospodářství umožnil Marshallův plán.

Po těchto úvodních zdvořilostních formulacích podklady navrhovaly přejít k věcnému jádru sdělení: Erhard měl vyzdvihnout obavy, které ve Spolkové republice vzbuzují úvahy o případném stažení amerických sil. Tato varianta byla i přes březnovou dohodu stále ve hře. Návrh rovněž předpokládal, že Erhard vyjádří svou představu optimálním rozložením mezinárodních vztahů, založených na spojení s USA. *„Neděsí nás, my si dokonce přejeme, aby USA byly v partnerství vedoucí mocností, neboť kvůli jejich převažujícímu potenciálu jim tato role náleží. Nebojíme se žádného poručnictví, neboť podle naší zkušenosti berou Spojené státy v podstatných záležitostech ohled na názory a zájmy spojenců,“* stálo v podkladech.²³⁹ Erhard měl navíc v plánu také zopakovat tezi, že úzká spolupráce s Francií, nevylučuje srdečný vztah s USA. *„Obojí je pro nás nutné. Bez Ameriky nemáme žádnou jistotu, bez Francie není Evropy, na které stavíme celou naši budoucnost,“* stálo v podkladech.

Francie se týkala i následné zdvořilostní formulace: *„Naše představy o Evropě a atlantické spolupráci se liší, ale to nevylučuje, že tyto problémy budou nakonec vyřešeny. Zatím si vážíme jiného názoru a dobře spolu spolupracujeme. Je mnoho úkolů, do kterých se můžeme pustit za plného souladu. V neposlední řadě k nim patří společné přání nikdy nepřipustit ožít dřívější protiklady.“*²⁴⁰

Právě tento nástin trefně vystihuje Erhardův přístup k zahraniční politice a jeho snahu smiřovat protiklady a vůči všem – možná zbytečně – postupovat mírně. Jeho gesta tak nebyla vždy zcela čitelná. Když už se i přes značná rizika rozhodl přiklonit k Washingtonu, měl tak patrně učinit otevřeněji a to i za tu

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Tamtéž.

cenu, že by razantnější odmítnutí de Gaullových vizí na čas poškodilo vztahy mezi Spolkovou republikou a Francií.

Médiím určený text Erhardova projevu se od pracovní verze drobně, ale z našeho pohledu významně lišil tím, že se jeho součástí projevu stala i zmínka o projektu MLF, což ukazuje, jak velkou pozornost mu Erhard v létě 1964 stále přikládal: „*Jsme připraveni se dále podílet na společném úsilí a zvláště při uskutečnění MLF úzce spolupracovat s USA a dalšími státy.*“²⁴¹

Jeden den před vrcholnou schůzkou, 11. června 1964, se setkali ministři zahraničí Dean Rusk a Gerhard Schröder, jejich rozhovor se točil hlavně kolem obchodních vztahů s východoevropskými státy, a přestože Schröder otázku znovusjednocení nadnesl, jednalo se spíše o vedlejší téma.²⁴²

Na schůzkách s Johnsonem, které se konaly 12. června, německý kancléř dal opět najevo, jak je pro něj projekt Mnohostranných sil (MLF) důležitý a snažil se amerického prezidenta přesvědčit argumentem, že ostatní evropské státy sice nad ním neskáčou radostí, nicméně uvědomují si, že ho nakonec budou muset akceptovat.²⁴³ O MLF Erhard později hovořil i na tiskové konferenci, která se uskutečnila 13. června na německém velvyslanectví ve Washingtonu.²⁴⁴

²⁴¹ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 167.

²⁴² MLF bylo v roce 1964 v německo-amerických vztazích skutečně dominantním tématem, a to tak silným, že mimo hlavní pozornost vytlačilo i otázku německého znovusjednocení, které přitom v předcházejících letech hrálo prim. Srv. Memorandum of Conversation, Washington, June 11, 1964, 4.p.m. In: FRUS, s. 106.

²⁴³ Srv. Memorandum of Conversation Between President Johnson and Chancellor Erhard. Washington, June 12, 1964, 11:30 a.m.. In: FRUS, s. 112.

²⁴⁴ Vyzdvihoval hlavně strategické přednosti projektu. Podle něj MLF představuje další nástroj, jak upevnit NATO a zajistit větší bezpečnost. Obavy, které by mohly být spojené s tím, že Německo prostřednictvím MLF dostane k jaderným zbraním, se Erhard pokoušel rozptýlit vyjádřením, že Spolková republika nemá žádné národní touhy disponovat jadernými zbraněmi. Mnohostranné síly podle něj nepředstavovaly ukojení národních ambicí, nýbrž mezinárodní projekt.

Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 167.

Na program jednání se přirozeně dostaly rovněž další aktuální otázky. Americký prezident opět požadoval plnění offsetových plateb tak, aby se zlepšila americká platební bilance a bylo možné v Evropě i nadále udržovat šest amerických divizí. Měl v této souvislosti zdůraznit, že německý rozpočet offsety unese.²⁴⁵ Novým Johnsonovým požadavkem bylo vyslání německé polní nemocnice do Vietnamu.

Ministr obrany Robert McNamara zase chtěl během Erhardovy návštěvy dosáhnout toho, aby Němci začali dodávat tanky do Izraele.²⁴⁶ To Erhardovi nevadilo, problémem ale bylo, jak je do této země optimálně dostat. Na schůzce s Johnsonem proto nastínil, že tanky nejprve budou vyvezeny do Itálie a teprve odtud pak do Izraele.²⁴⁷ Na přetřes během setkání kromě znovusjednocení Německa přišel také de Gaulle.²⁴⁸ Erhard se před Američany netajil svým názorem, že francouzský prezident jadernou sílu (*force de frappe*) používá jako politický nástroj pro dosažení vlastních cílů.

Celkově tato Erhardova návštěva ve Spojených státech svůj účel nesplnila. Nepodařilo se mu totiž prosadit své cíle. MLF i po jednáních nadále zůstávalo neukotveným projektem a z Johnsonovy reakce byl patrný jeho rezervovaný postoj, který vyrůstal z váhání kongresu a dalších vnitropolitických diskusí.²⁴⁹ Jasně také bylo, že obě strany mají rozdílné priority. Zatímco Němci upřednostňovali znovusjednocení nad uvolněním v mezinárodních vztazích, americký pohled byl jiný: USA preferovaly uvolnění

²⁴⁵ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political Defense, Pol 7 Visits meetings Ger – W to Pol 7 Visits Meetings Ger W, Memorandum for the President, June 11, 1964, Box 221.

²⁴⁶ Ke vztahům Erhardovy vlády k Izraeli srv. Laitenberger, s. 186-189.

²⁴⁷ Srv. Memorandum of Conversation Between President Johnson and Chancellor Erhard, Washington, June 12, 1964, 11:30 a.m.. In: FRUS, s. 112.

²⁴⁸ Francouzi ze schůzky mimo jiné vyzdvihli to, že pro Němce bylo důležité získat od USA podporu ohledně znovusjednocení. Srv. M. Alphand, Ambassadeur de France á Washington, á M. Couve de Murville, Ministre des Affaires étrangères, Washington, 16 juin 1964. In: DDF, s 601.

²⁴⁹ Tamtéž.

napětí mezi znepřátelenými bloky.²⁵⁰ Přesto americký list The New York Times za důležitý závěr schůzky považoval to, že se obě strany ujišťovaly ve snaze o mírovém sjednocení Německa a stvrdily také práva velmocí v Berlíně.²⁵¹

De Gaulle a Erhard se rozkmotřují

Rozpor mezi Erhardovou pozicí a politikou de Gaulla se naplno ukázal 4. července 1964 během setkání obou politiků v Bonnu. Francouzský prezident na něm naléhal, aby Spolková republika podporovala jeho důraz na samostatnou evropskou politiku, nezávislou na Spojených státech a atmosféru ještě rozjitřil tím, že německo-francouzské manželství prohlásil za nezkonzumované. Naopak kancléř Erhard odmítl, že by Bonn byl vazalem Washingtonu a úzké kontakty s USA prohlásil za vztahy prospěšné pro Spolkovou republiku.²⁵² Jednání probíhalo rozpačitě. Ludwig Erhard se nikdy nechtěl dostat do pozice, že by si musel vybírat mezi Washingtonem a Bonnem, což mu také Spojené státy doporučovaly.²⁵³ Tentokrát ho ale de

²⁵⁰ Zajímavou epizodou Erhardovy návštěvy v USA je, že de Gaulle během ní takticky přispěchal s kritikou na adresu Bílého domu. Při turné po severní Francii prohlásil, a to s větším důrazem než kdykoli dříve, že by Čína, ale i Spojené státy měly odejít z Vietnamu a země v celém regionu by o svém osudu měly rozhodovat samy. Srv. De Gaulle urges U.S. to quit Asia. In: The New York Times, June 12 1964.

²⁵¹ Berlin Rights Reaffirmed by President and Erhard. In: The New York Times, June 12 1964.

²⁵² Gespräch des Bundeskanzlers Erhard mit Staatspräsident de Gaulle, 4. Juli 1964. In: Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1964, Band II: 1. Juli bis 31. Dezember 1964, hrsg. im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, München 1995, s. 776.

²⁵³ Haftendorn, s. 81.

Gaulle postavil před jasnou volbu, zda je příznivcem bilaterální unie s Francií.²⁵⁴ Erhard však tento návrh odmítl s tím, že by bylo nutné, aby se podílely i ostatní státy Evropského hospodářského prostoru.²⁵⁵ Toto byl zjevný příznak francouzsko-německého rozkolu.²⁵⁶ O tom, koho de Gaulle považuje na německé scéně za partnera, ostatně vypovídalo také to, že své doprovodné jednání s Adenauerem jako předsedou strany přetáhl o deset minut a na rozhovory s Erhardem dorazil později.²⁵⁷

De Gaulle se v Bonnu pokusil odklonit Spolkovou republiku rovněž od podpory projektu MLF. Němcům během slavnostního oběda oficiálně nabídl, že by se mohli podílet na francouzské jaderné síle *force de frappe*. Přitom podle Erhardova poradce Osterhelda nabídku Paříže charakterizovalo to, že tyto zbraně by nadále zůstaly francouzské, Němci by se tedy nutně ocitli v podřízeném postavení.²⁵⁸ Německé odmítnutí Francouze rozlítlo.²⁵⁹ Schůzka Ludwiga Erharda inspirovala k tomu, aby se více a více přikláněl ke Spojeným státům, zatímco vztahy s Paříží vychládaly.

Poradce Horst Osterheld ji považoval za neúspěšnou. Historik Mierzejewski přišel s jiným výkladem, který byl Erhardovi více nakloněný. Podle něj kancléř jen bránil svůj politický kurz.²⁶⁰ Archivy ukazují, že americká reakce na schůzku na sebe nedala dlouho čekat. Již dva dny po Erhardově setkání s de Gaullem velvyslanec ve Spolkové republice George McGhee německému kancléři řekl, že Američané nemohou souhlasit s unií mezi Francií a Spolkovou republikou, k níž směřovaly de Gaullovy snahy.²⁶¹ Jejich postoj lze

²⁵⁴ Laitenberger, s. 173.

²⁵⁵ Lappenküper, s. 106.

²⁵⁶ Strauß, s. 433.

²⁵⁷ Mierzejewski, s. 289; Adenauer se v rozhovorech pro média dál vyslovoval pro německo-francouzskou spolupráci. Srv. Köhler, s. 1223.

²⁵⁸ Osterheld, s. 101.

²⁵⁹ Eibl, s. 348.

²⁶⁰ Mierzejewski, s. 290.

²⁶¹ McGhee Washington informoval, že Erhard nechtěl, aby Spolková republika ve vztahu k Francii zaujala pozici jakéhosi vazala. Srv. Telegram From the Embassy

interpretovat jako nesouhlas s tím, aby se v Evropě silně vydělovala třetí síla, která by vykonávala vlastní nezávislou politiku.

Nepřekvapí, že Erhard svými postoji na schůzce s de Gaullem opět vzbudil nevoli u Adenauera a jeho příznivců. Vedlo to k dalšímu vyhrocení konfliktu mezi gaullistickým a euroatlantickým křídlem německé politiky. Vnitropolitický tlak na Erharda tak stoupal a Franz Josef Strauß se po dohodě s Konradem Adenauerem pokusil kurz vládní politiky otevřeně narušit. Příležitost k útoku na Erhardovu politiku si našel na stranickém shromáždění v Mnichově, které se konalo 10. až 12. července 1964. Strauß na něm trval na posílení evropské spolupráce a opětovném zesílení kooperace s Francií. Zdůrazňoval, že nebyly využité možnosti německo-francouzské smlouvy, za což prý nese zodpovědnost i spolková vláda.²⁶²

O vyhrocování situace svědčí, že Erhard tentokrát nenechal tento útok bez odezvy. Druhý den stranického sjezdu prohlásil, že přímá unie s Francií by znamenala totéž, co vyhlášení války USA. Navíc by podle Erharda podobná politika byla neustálým zdrojem napětí v EHS.²⁶³

Olej do ohně přilil také sám de Gaulle, který na tiskové konferenci 23. července projevil s německými partnery jen malou trpělivost. Za hlavní problém proamerického směřování západoevropské politiky tehdy považoval nebezpečí, že se Spojené státy poté, co se zapletly do konfliktu ve Vietnamu, budou mít větší tendenci uvolňovat si ruce prostřednictvím domluvy se Sovětským svazem. Evropa by si podle něj měla udržovat nezávislý kurz, jinak by prý mohlo hrozit, že se v bipolárním světě stane pouhým satelitem Spojených států.²⁶⁴ De Gaulleovi nevyhovovalo, že se Němci nepřidají k jeho linii, a proto jako varování vyslal signál, že by Francie sama mohla zesílit kontakty s Moskvou, což by značně ohrozilo zájmy Spolkové republiky.

in Germany to the Department of State, Bonn, July 6, 1964, 11 p.m.. In: FRUS, s. 134-138.

²⁶² Lappenküper, s. 108.

²⁶³ Besson, Waldemar: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik, Erfahrungen und Massstäbe, München 1970, s. 325 - 326 (dále jen: Besson).

²⁶⁴ Besson, s. 325.

Historik Waldemar Besson se v této souvislosti domníval, že de Gaullova slova nepředstavovala nic jiného než pokus, jak zasáhnout do vnitroněmeckých poměrů.²⁶⁵

Reakce Erhardovy vlády byla pohotová. Ještě ten samý den přišla s prohlášením, že německá zahraniční politika není závislá ani na Washingtonu, ani na Francii. Poslední události ale vedly k tomu, že se Erhardovo vnitropolitické postavení od poloviny roku 1964 začínalo ještě více oslabovat. Na veřejnosti si sice dokázal držet obraz schopného prostředníka mezi různými znesvářenými stranami, veřejné mínění ale od něj očekávalo, že bude silnější osobností.²⁶⁶ Sama o sobě tato kontroverze Erhardovu slabost nedokazuje, zapadala ale do celkového obrazu jeho vlády, kterou veřejnost brala jako méně razantní než Adenauerovy kabinet.

Jako silná osobnost se naopak začínal jevit ministr zahraničí Gerhard Schröder. I když nebyl nijak zvlášť populární, zvláště severní část země za jeho politikou vůči Východu stála. Lidé si také přáli, aby měl větší podporu ze strany Erharda. Titulky v některých tiskovinách dokonce zněly „*Ludwigu, buď pevný!*“.²⁶⁷ Problémem ovšem bylo, že vnitrovládní komunikace mezi Schröderem a Erhardem také vážla.²⁶⁸

Americký velvyslanec George McGhee si všiml toho, že Erhard se obklopil samými politickými experty, ve svém okruhu však neměl nikoho se smyslem pro pragmatickou politiku. Z toho lze odvodit, že mezi takové odborníky McGhee neřadil ani Osterhelda. Schröder podle McGheeho na tom z hlediska politického instinktu nebyl o moc lépe. „*Je hlavním nepřítelem sama sebe,*“ uvedl McGhee. V dokumentu také vylíčil příhodu ze Spolkového

²⁶⁵ Tamtéž, s. 325 -326.

²⁶⁶ Granieri, s. 194.

²⁶⁷ Srv. NA, Central foreign policy files 1964-1966 Political Defense, Pol 1 General Policy Plans Ger W to Pol General Policy Plans Ger – W, Telegram, Department of State, From Hamburg, June 8, 1964, Box 2207.

²⁶⁸ Schröder měl v mnoha ohledech v zahraniční politice volnou ruku. Erhard svou pozornost často zaměřoval na domácí scénu. Srv. Vor dem Sturm. In: Der Spiegel 18, č. 5, 1964, s. 17.

sněmu, kde Schröder přednesl vynikající prezentaci. Když jej ale potom vyhledal jeden z poslanců a nabídl mu svou podporu, Schröderova odpověď byla neurvalá. „Kdo vás žádal o to, abyste mě podpořil?“.²⁶⁹

Tonkinský incident

Další příležitost demonstrovat, že Spolková republika je spolehlivým spojencem USA, Erhardovi poskytl incident v Tonkinském zálivu, tedy událost, která vedla ke skutečnému silnému přímému vstupu USA do vietnamské války. Dne 2. srpna 1964 se americké hlídkující plavidlo Maddox dostalo do přestřelky s třemi severovietnamskými loděmi. Americký prezident následně schválil letecké údery na cíle v Severním Vietnamu a Kongres přijal 10. srpna rezoluci, která Johnsona opravňovala k „použití síly na pomoc obraně svobody“.²⁷⁰ „Musíme všem dát najevo, že Spojené státy jsou sjednocené v odhodlání ukončit komunistickou subverzi a agresivitu v oblasti,“ uvedl ve své řeči 5. srpna 1964 prezident Johnson.²⁷¹ Srpnové události přispěly k tomu, že americká veřejnost začala Vietnam vnímat jako ještě palčivější problém.²⁷² V otázce Vietnamu se tak Johnsonovi v dané chvíli podařilo americkou politickou scénu sjednotit.²⁷³

²⁶⁹ Srv. NA, Central foreign policy files 1964-1966 Political Defense, Pol 1 General Policy Plans Ger W to Pol General Policy Plans Ger – W, Memorandum for the Files, May 27, 1964, Box 2207.

²⁷⁰ McCormick, Thomas J.: America's Half-Century, Baltimore 1995, s. 152.

²⁷¹ The Tonkin Gulf Incident, August 5, 1964, By: Johnson, Lyndon B., Academic Search Premier, Accession Number 21212327.

²⁷² McNamara, Robert: In Retrospect, New York 1995, s. 127.

²⁷³ Hook, Steven W.: U.S. Foreign Policy: the paradox of world power, Washington D.C. 2005, s. 94.

Erhard svou podporu Johnsonovi zaslal velice rychle. Američané samozřejmě byli vděční, že v Německu našli oporu.²⁷⁴ Podpora vlády Spolkové republiky Washingtonu přišla vhod, i když nebyla vyjádřením celospolečenského konsensu: Willy Brandt a další sociální demokraté dávali najevo, že německá veřejnost na přímou akci ve Vietnamu není připravena. Američané si jejich podporu pokoušeli získat tím, že přišli s tezí, která kladla důraz na podobnost situace Saigonu a Berlína. Třebaže prezident Johnson věděl, že hlavní břemeno války bude muset nést Amerika sama, mezinárodní podpora a pomoc byla pro něj nesmírně důležitá. Američané potřebovali vytvořit příznivější obraz války ve Vietnamu v zahraničí i na domácí scéně ukázat, že jejich akce není sólovým činem.²⁷⁵

Rusk upřesňuje plány na MLF

Mezi záležitostmi, které Johnsonovi a Erhardovi v letních měsících roku 1964 pomyslně ležely na pracovním stole, nadále patřil také projekt MLF, zvláště poté, co vůči němu velmi zesílil odpor SSSR. Sověti totiž začali rozesílat nóty, které dokládaly jejich nesouhlas s Mnohostrannými silami; Američané v komunikaci s nimi pak – i přes vlastní pochybnosti – zdůrazňovali, že MLF představuje krok na cestě za dalším nešířením jaderných zbraní.²⁷⁶

²⁷⁴ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 195.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Srv. Memorandum of Conversation Between President Johnson and Chancellor Erhard, Washington, June 12, 1964, 11:30 a.m. In: FRUS, s. 112.

Součástí obhajoby projektu uvnitř USA byl dopis, který zaslal 17. srpna ministr zahraničí Dean Rusk senátoru J. Williamu Fulbrightovi.²⁷⁷ Vytvoření flotily lodí vyzbrojených jadernými zbraněmi v něm obhajoval jako prostředek, do kterého se vyplatí investovat. MLF je podle něj výhodná také z ekonomického hlediska, protože je levná. Za strategickou výhodu také považoval to, že v projektu by rakety nebyly umístěny na pevnině. To by podle Ruska mohlo šikovně umožnit vyhnout se vnitropolitickým sporům uvnitř případných hostitelských států. Výhodou námořní flotily by bylo to, že umožňovala neřešit otázku národní suverenity.

Dean Rusk také podrobněji objasnil čísla, která v tu chvíli figurovala v amerických úvahách. USA kalkulovaly asi s 25 loděmi, přičemž každá z nich měla nést přibližně devět raket Polaris. O lodích by rozhodovalo mezinárodní představenstvo spadající pod MLF. To by se sestávalo z představitelů zúčastněných států. Podle Ruska by posádky měly být smíšené, žádný národ by neměl mít více než 40 procent personálu na jedné lodi. V otázce Polarisů si však Spojené státy zachovávaly opatrný přístup. Washington je totiž hodlal převést pod vlastnictví mezinárodních sil, tedy nikoli do vlastnictví každého zúčastněného národa. Rusk navíc také zdůrazňoval, že USA budou mít nadále výhradní právo rozhodnout o jejich použití. Síly by formálně spadaly pod nejvyšší velení NATO v Evropě (SACEUR).²⁷⁸ Rusk také v dopise psal o tom, že flotila by představovala nejlepší způsob, jak prostřednictvím raket středního doletu čelit ruským raketám mířícím na Evropu.

²⁷⁷ J. William Fulbright 1905-1995, demokratický senátor zastupoval Arkansas od roku 1945 do roku 1975. Je nejdéle sloužícím šéfem senátního zahraničního výboru v historii.

²⁷⁸ Srv. NA, Multilateral Force Documents, Letter to Senator Fulbright dated 8/17/64 from the Secretary informing him of progres of MLF Discussions, Lot file 66 D 182, Entry 5053, Box 2.

Podzimní komplikace

Na podzim roku 1964 se jednání o projektu MLF dostala do fáze, kdy začínalo být čím dále tím více jasné, že Američané skutečně nebudou chtít v plánu pokračovat bez souhlasu Velké Británie, a podobné stanovisko měli i Italové, Nizozemci a Belgičané. Spolková republika se tak dostala do izolace, neboť jako jediný evropský stát MLF bezvýhradně podporovala.²⁷⁹

Nezájem Evropanů vytvářel v USA příležitost pro názory těch, kteří projekt MLF odmítali. Reprezentoval je demokratický senátor Joseph Clark, který své pochyby vyjádřil 7. září v dopise prezidentu Johnsonovi.²⁸⁰ Spolu s dalšími senátory se obával, že by projekt MLF mohlo NATO rozštěpit, pokud by se k němu nepřidaly jiné země než USA a Spolková republika. Clark se domníval, že by to mohlo vést až ke ztrátě kontroly nad šířením zbraní hromadného ničení ve světě. Vyjádřil tak přesvědčení, že Američané nemohou jaderné spojení uzavřít pouze se Spolkovou republikou, protože by tím riskovali konflikt s ostatními západoevropskými spojenci.²⁸¹

Naopak pro Bonn by možnost úzkého spojení s USA byla zajímavá, což také Erhard signalizoval na tiskové konferenci 6. října 1964 v Západním Berlíně, ale i on si uvědomil s tím spojené komplikace.²⁸² Ostatně již čtyři dny před tím, tedy 2. října 1964, se otázka, zda může Spolková republika pokračovat s USA pouze na bilaterální bázi, stala předmětem jednání mezi německým zástupcem při NATO Wilhelmem Grewem a Deanem Ruskem. Impulsem k tomuto setkání byl Erhardův dopis Johnsonovi. Když jej Grewe Ruskovi předával, zdůraznil, že Spolková vláda chce do smlouvy o MLF včlenit klauzuli, která by měla zabránit dojmu, že USA a SRN budou v projektu v MLF pokračovat jen na dvoustranné bázi. Německý kancléř si totiž byl vědom, že

²⁷⁹ Brandstetter, s. 381.

²⁸⁰ Joseph Clark 1901-1990, v letech 1952 až 1956 byl starostou Philadelphie. Mezi roky 1957 až 1969 vykonával senátorský mandát za Pensylvánii.

²⁸¹ Brandstetter, s. 376.

²⁸² Tamtéž, s. 377.

takový postup by pro ostatní státy mohl představovat problém.²⁸³ Jako řešení proto Grewe předložil formulaci, podle které by projekt MLF nezačal platit, pokud by se jej nezúčastnily další země: návrh hovořil o třech nebo pěti.

Rusk z tohoto návrhu ovšem příliš velkou radost neměl. Domníval se totiž, že by mohl mít naprosto opačný efekt: mohl by dát váhajícím zemím právo veta a mohl by pro ně dokonce být výzvou pro odstoupení a blokování projektu. Grewe, který tento názor nesdílel, proto tlačil alespoň na to, aby Spojené státy a Spolková republika nadále působily dojmem, že chtějí v projektu pokračovat.²⁸⁴

Dean Rusk na schůzce také znovu vymezil, jakou hranici Washington nepřekročí: USA jsou ochotné s partnery nukleární strategii konzultovat a sdílet, nejsou však připraveny dalším zemím předat kontrolu nad svými zbraněmi nebo dokonce právo veta. Nedůvěřovali totiž zemím, které neenesly stejnou globální zodpovědnost.²⁸⁵ A chtěly si také udržet svou jadernou převahu v rámci NATO. Bály se jakékoliv jeho destabilizace. O rozložení sil

²⁸³ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64, Memorandum of Conversation, Subject: Letter of Chancellor Erhard to President Johnson, dated September 30, 1964 Participants: Secretary Rusk, Ambassador Knappstein, Ambassador Grewe, Ambassador Finletter, Time: October 2, 1964-11:00 a.m., Entry 5053, Box 2.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Diplomatická korespondence z tohoto období ukazuje, že si Němci všímali také změn, které Rusk chtěl zavést do interního fungování amerického ministerstva zahraničí. Velvyslanec ve Washingtonu Karl Heinrich Knappstein referoval o tom, že Rusk chtěl, aby ministr zahraničí více zůstával ve Washingtonu. Zřejmě by tak měl větší prostor pro úřadování. Pozice náměstka měla získat větší váhu. Navíc chtěl vytvořit pozici tajemníka pro zahraniční záležitosti, který by měl mít blízko k prezidentovi a na různých konferencích by byl hlavním vyjednávačem USA. Celkově tedy chtěl zahraniční politiku více vložit do rukou diplomatů tak, aby politikové, kteří často cestují z důvodů osobní prestiže, více zůstávali u svých stolů. Lze odhadovat, že Ruskův nápad mohl Johnsonovi, který podle pozorovatelů zrovna neměl zahraničí cesty rád, vyhovovat. Prakticky ale byl odsouzený spíše k neúspěchu, zahraniční politika jako prostředek pro zvyšování osobní popularity byla příliš lákavá. Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 204.

svědčí i fakt, že Wilhelm Grewe negativní odpověď na své návrhy od Ruska víceméně očekával a dal mu to také najevo.²⁸⁶

Vyjednávání ale intenzivně pokračovalo. Stejný den, kdy proběhla výše zmíněná Erhardova tisková konference, tedy 6. října 1964, se Wilhelm Grewe setkal s Ruským náměstkem Georgem Ballem. Ten jej ujišťoval, že Johnson si přeje v přípravách MLF pokračovat a Spojené státy se chtějí držet dohodnutého schématu. Naději totiž vkládaly do případné změny vlády ve Velké Británii, kterou by mohly přinést tamní volby, což by případně mohlo vést i ke změně stanoviska dalších zemí. Ball a Grewe výslovně diskutovali o zapojení Nizozemska do projektu, Ball ovšem podotkl, že účast Nizozemců je nejistá, protože stále váhají.²⁸⁷

15. října Ludwig Erhard v projevu ve Spolkovém sněmu vyjádřil naději, že se podaří smlouvu o MLF podepsat do konce roku.²⁸⁸ Tvrdil, že projektu se může zúčastnit co nejvíce evropských zemí, zároveň také prohlašoval, že cílem není ohrozit Sovětský svaz.²⁸⁹ Proti MLF však nadále ostře vystupovali nejen

²⁸⁶ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64, Memorandum of Conversation, Subject: Letter of Chancellor Erhard to President Johnson, dated September 30, 1964 Participants: Secretary Rusk, Ambassador Knappstein, Ambassador Grewe, Ambassador Finletter, Time: October 2, 1964-11:00 a.m., Entry 5053, Box 2.

²⁸⁷ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64, MLF, October 6, 1964, Time: 4:30 pm, The Under Secretary's office, Germans: Ambassador Grewe, Mr. Blomeyer, Mr. Kronech, Americans: The Under Secretary, Ambassador Smith, Mr. Donald, Spiers, RPM, Mr. Richard B. Finn, Ger, Mr. Robert Anderson, Entry 5053, Box 2.

²⁸⁸ Během roku 1964 pokračovala v práci pracovní skupina v Paříži, která se projektu MLF věnovala. Fungovala i podskupina ve Washingtonu. Srv. Reyn, s. 204.

²⁸⁹ Erhard kromě toho mimo jiné hovořil o obchodních misích otevřených na Východě, doufal, že se jejich prostřednictvím podaří vytvořit lepší porozumění s Východem. Zvláště kancléř zmínil Polsko, s nímž vztahy považuje za mimořádně důležité. Srv. NA, Central foreign policy files 1964-1966 Political Defense, Pol 1 General Policy Plans Ger W to Pol General Policy Plans Ger – W, Bundestag Debate on Foreign Policy, October 22, 1964, Box 2207.

Sověti, ale i de Gaulle.²⁹⁰ A boj se rozhořel také v americkém Senátu, kde konzervativci nechtěli připustit sdílení jaderných zbraní, zatímco liberálněji naladěných zastupitelů se zmocnila obava, že MLF přispěje k rozdělení NATO.²⁹¹ Celkově tak lze konstatovat, že projekt byl v USA vnitropoliticky těžko prosaditelný.

Ani na domácí půdě však Erhard neměl klid, protože konzervativní blok CDU/CSU byl v otázce MLF nadále rozdělen. Pro Američany bylo proto důležité vědět, jak silné postavení v CDU má opoziční gaullistické křídlo. Odpovědět na tuto otázku se pokusil zformulovat novinář a uznávaný expert na mezinárodní vztahy Theo Sommer ve vlivném časopise *Foreign Affairs*. Jednou z jeho tezí, která se nakonec později ukázala docela trefnou, bylo, že francouzský prezident de Gaulle nebude mít dostatek razance k tomu, aby z Evropy vytvořil pomyslnou třetí sílu.²⁹² K tomu by totiž potřeboval velkou podporu ze Spolkové republiky, kterou však nemá. Sommer se domníval, že většina křesťanských demokratů pevně stojí za atlantickou ideou, stejně jako je tomu i u opoziční SPD. Odvolával se přitom na výsledky průzkumů veřejného mínění, podle kterých většina západních Němců „chce zůstat s Američany“.²⁹³ Sommer se ovšem mýlil, když na základě těchto úvah prohlásil MLF za projekt, který má budoucnost.

Průběh probíhajících jednání totiž jen posílil skepsi prezidenta Johnsona, který se na sklonku roku 1964 již cítil v mezinárodní politice přece jen pevnější, a nyní také již s jistotou věděl, že příznivcem MLF je pouze německá spolková vláda, přičemž její podpora v Německu v této otázce není zdaleka jednoznačná.²⁹⁴

²⁹⁰ Na podzim roku 1964 odpor vůči MLF Francii a Sovětský svaz silně spojoval. Srv. Eibl, s. 353.

²⁹¹ Schwartz, s. 44.

²⁹² Sommer, Theo, For an Atlantic Future. In: *Foreign Affairs* 43, 1964, s. 116- 117.

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ Adenauer se při setkání s Osterheldem, které se uskutečnilo 30. října, dotkl také problematiky MLF. Bývalý kancléř se totiž chystal na návštěvu Paříže. Adenauer tehdy vyjádřil skepse ohledně toho, jak se na veřejnosti interpretuje stanovisko de

Snaha projekt ještě udržet však v listopadu 1964 Johnsona vedla k tomu, že vydal memorandum adresované ministerstvům obrany a zahraničí. Jeho cílem bylo sjednotit americkou politiku k problematice MLF.²⁹⁵ Podle Johnsona by všichni zástupci vlády v otázce MLF měli mít shodné či ověřené instrukce. Opět přitom zdůraznil, že by státy NATO v jaderných otázkách měly efektivněji spolupracovat, nicméně samotné jaderné zbraně by měly nadále zůstat pod americkou kontrolou. Obě ministerstva také vyzval, aby ustanovila speciální skupiny, které o této citlivé věci budou komunikovat s tiskem.²⁹⁶

Johnsonovo jednání již ale ovlivňovalo to, že v polovině října Číňané provedli svůj první jaderný výbuch. Jejich jednání pro Johnsona bylo mementem, aby nedopustil šíření jaderných zbraní.²⁹⁷ Vytvořil proto výbor, který se měl nešířením zbraní zabývat a do jeho čela postavil Roswella Gilpatrica, někdejšího náměstka ministra obrany.²⁹⁸

Na začátku listopadu roku 1964 byly na americkém ministerstvu zahraničí vyhodnocovány výsledky pařížské pracovní skupiny, která byla založena ještě Kennedym a jejímž úkolem bylo vznik MLF připravovat. Závěry

Gaulla k MLF. Osterheld ho však ujišťoval, že francouzský prezident se jednoznačně staví proti německé účasti na MLF. Srv. Osterheld, s. 117.

²⁹⁵ Podle Brandse v této době naopak Johnson snahy ministerstva zahraničí pokročit v projektu již brzdil. Srv. Brands, s. 266.

²⁹⁶ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64, National Security Action Memorandum No. 318, Memorandum for the Secretary of State, the Secretary of Defense, November 14, 1964, Entry 5053, Box 2.

²⁹⁷ Brands, s. 265.

²⁹⁸ National Security Action Memoranda, NSAM 320: Task force on Nuclear Proliferation.

<http://www.lbjlib.utexas.edu/johnson/archives.hom/NSAMs/nsam320.asp>. In: National Security Action Memoranda (NSAM), Lyndon Johnson Library, Online Collections,

<http://www.lbjlib.utexas.edu/johnson/archives.hom/NSAMs/nsamhom.asp>;

Roswell Gilpatric 1906-1996, v letech 1961 až 1964 působil jako náměstek ministra obrany.

hodnocení přitom v rozporu s narůstající skepsí velebily pokrok, kterého se podařilo dosáhnout. Konstatovalo se v nich, že MLF by se svými loděmi a zbraňovými systémy mohlo stát velice efektivní silou. Tento dokument je ovšem nutné brát jako příklad situace, kdy se úřední dokumenty mohou rozejít s politickou praxí.²⁹⁹ Skupina ostatně projekt hodnotila především po technické a věcné stránce a jeho politický rozměr nebrala příliš v potaz.

Dne 2. prosince 1964 se vztah Spojených států a Spolkové republiky stal jedním z témat rozhovoru mezi náměstkem Georgem Ballem a francouzským ministrem zahraničí Mauricem Couve de Murvillem. Ball, jenž byl nakloněný transatlantické spolupráci, prohlásil, že Washington chce udržet Bonn jako pevnou součást západního světa. Kromě toho řekl, že si Američané nepřejí rozšíření jaderných zbraní do zemí, které by toho mohly zneužít. Za politicky nezodpovědné však považoval ponechat Německo v nukleární izolaci, protože by to mohlo být vzpruhou pro tamní demagogy.³⁰⁰ Ball se tedy nadále vyslovoval pro MLF, zatímco Johnson a Rusk byli skeptičtější. MLF lze navíc označit za především politickou záležitost, praktická vojenská stránka vždy byla spíše méně důležitá.

²⁹⁹ Do listopadu 1964 měla celkem 43 pravidelných a devět soukromých schůzek. Zřízeno bylo také pět podskupin (vojenská, právní, bezpečnostní, finanční a administrativní. Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, Multilateral Force documents, Activities and Accomplishments of the MLF Working group, November 2, 1964, Entry 5053, Lot File 66D 182, Box 2.

³⁰⁰ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64, Memorandum of Conversation, December 2, 1964, French: M. Maurice Couve de Murville, M. Charles Lucet, United States: Under Secretary of State George W. Ball, Ambassador Charles E. Bohlen, Entry 5053, Box 2.

Britský návrh ANF

Koncem roku 1964 do diskuse o MLF poprvé výrazněji zasáhli Britové, kteří si doposud udržovali odstup a zůstávali stranou hlavního proudu.³⁰¹ Na jejich reakci se přitom již delší dobu čekalo.³⁰² Ministr zahraničí nové labouristické vlády Gordon Walker v závěru října přijel do Washingtonu seznámit Američany s obrysy toho, za jakých okolností by jeho země projekt MLF akceptovala. Walker prohlásil, že ve Velké Británii není pro projekt MLF patrná příliš velká podpora, Britové však vidí možnost v tom, že by se mu dal atlantický rozměr. Vycházeli z předpokladu, že by v rámci NATO mohly vzniknout širší jaderné síly, jejichž součástí by MLF bylo. Koncept byl pojmenován Atlantické jaderné síly (Atlantic nuclear Force – ANF). Zahrnoval by britské V–bombardéry, které měly schopnost nést rakety Skybolt s jadernou hlavicí, ponorky s raketami Polaris a americké ponorky.³⁰³ Londýn však neměl příliš velkou chuť podílet se na druhé části – na smíšených posádkách. Dával přednost tomu, držet jaderné zbraně mimo vliv NATO.³⁰⁴ Zachováno by proto bylo také britské a americké veto pro použití jaderných sil.³⁰⁵ Základem britských úvah nadále zůstávala snaha zabránit tomu, aby se k jaderným zbraním dostali Němci.

³⁰¹ 15. října 1964 se v Británii konaly parlamentní volby. Labouristé v nich těsně zvítězili. Premiérem se stal Harold Wilson.

³⁰² Redaktorka a později šéfredaktorka týdeníku Die Zeit Marion Gräfin Dönhoffová psala o tom, že pro Británii bylo stále důležité udržet si národní suverenitu a plout pod svou vlajkou. Vyplývalo to z jejich námořní minulosti. Srv. Dönhoff, Gräfin Marion: *Deutsche Außenpolitik von Adenauer bis Brandt*, Hamburg 1970, s. 226.

³⁰³ Srv. NA, Presidential and Secretary of State official Exchange of Information, November 1st 1964, Letter from President to Chancellor, Lot Number 66D294, Box 9.

³⁰⁴ Eibl, s. 359.

³⁰⁵ Srv. Young, John W., *Killing the MLF? The Wilson Government and Nuclear Sharing in Europe, 1964-66*. In: *Diplomacy & Statecraft* 14, 2003, č. 2, s. 301.

Johnson Erharda o setkání informoval v dopise, který do Bonnu putoval prostřednictvím ministra zahraničí Deana Ruska. Ujišťoval jej, že Američané Britům výslovně řekli, jak velkou důležitost přikládají vztahům se Spolkovou republikou. „*V naší odpovědi na tyto předběžné britské návrhy jsme zdůraznili náš základní zájem, že by se projektu měly zúčastnit také nejaderné země,*“ napsal.³⁰⁶ Z jeho slov bylo patrné, že americký prezident cítil nutnost Němce uklidňovat.

Na finalizování plánu ANF se podílel nový britský premiér Gordon Walker i ministr zahraničí Gordon Walker a ministr obrany Denis Healey. 7. prosince 1964 pak Wilson a Gordon Walker navštívili Washington a pokusili se pro tento návrh získat Američany.

Britové si nadále chtěli udržet vlastní nezávislou jadernou sílu a neztratit nad ní kontrolu. Podstatné pro ně bylo rovněž to, aby Velká Británie neztratila postavení exkluzivního partnera USA a aby byla vnímána jako země stojící mimo Evropu a nikoliv jako její součást. Britové přišli s tím, že by síly měla vést speciální komise volně napojená na NATO. Počítalo se nicméně i s nespecifikovaným francouzským příspěvkem.³⁰⁷

Američané ale takovýto návrh zjevně považovali za příliš komplikovaný. V diskusi trvali na tezi, že by se na vlastnictví a správě systému měli podílet rovněž ti členové NATO, kteří dosud jadernými zbraněmi nedisponují. 8. prosince Američané dali najevo také to, že trvají na myšlence smíšených lodních posádek.³⁰⁸ Nově vzniklé síly by podle představ Američanů nicméně neměly mít méně než 200 raket. ANF by podle Američanů mohl vést nezávislý velitel nebo vrchní velitel sil NATO v Evropě – tuto funkci v Alianci ovšem

³⁰⁶ Eibl, s. 359.

³⁰⁷ Gala, Marilena, Western Europe and Negotiations on Arms Control. The Anglo-Americans and the Evolving Concept of European Security 1963-1968. In: Loth, Wilfried (ed.): Europe, Cold War and Coexistence 1953-1965, London, Portland 2004, s. 264; Schrafstetter, Susanna, Twigge, Stephen, Trick of Truth? The British ANF Proposal, West Germany and US Nonproliferation Policy, 1964-68. In: Diplomacy & Statecraft 11, 2000, č. 2, s. 168

³⁰⁸ Young, s. 306.

tradičně zastává Američan.³⁰⁹ Velení tedy nemusel mít jako v případě MLF jen vrchní velitel NATO v Evropě.³¹⁰

Pro Němce nepředstavoval britský návrh vítanou variantu. Britové totiž mířili proti takzvané evropské klauzuli, která by v budoucnu v případě uskutečnění politické unie dávala možnost rozhodovat o MLF/ANF skupině evropských států. (Evropská klauzule byla jakýmsi zárodkem možných evropských jaderných sil.) Jak již bylo naznačeno, zvláště pro gaullisty byla tato část velice důležitá. Ministr zahraničí Schröder tak i přes vstřícnou rétoriku signalizoval, že Spolkové republice vyhovuje návrh na MLF v dosavadní podobě.³¹¹ Němcům také mohlo vadit, že zatímco MLF vlastně směřovala směrem k jadernému sdílení, šlo ANF opačným směrem. V případě uskutečnění by se bezjaderné státy v podstatě zřekly držení nukleárních zbraní.³¹² Rozhodující slovo by si totiž udrželo několik států, které by za ANF nesly hlavní zodpovědnost.³¹³ Němci dokonce hovořili o „angloamerickém direktoriu“, které by nezaručovalo jadernou rovnoprávnost.³¹⁴ Stručně shrnuto: Britové nechtěli systém integrovat tak, jak to předpokládalo MLF.³¹⁵

³⁰⁹ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, The MLF – ANF VOL.2 to MLF-Jan-April 64, National Security Action Memorandum No. 318, pro secretary of state, secretary of defense, November 14, 1964, Entry 5053, Box 2.

³¹⁰ I Wilson ostatně hovořil o tom, že by velení neměl mít vrchní velitel NATO v Evropě, nýbrž nezávislé vedení. Srv. Eibl, s. 359.

³¹¹ U Američanů zase byla dlouhodobě patrná narůstající nechuť k MLF. Na tom nic zásadního nezměnilo ani ANF. Srv. Oppelland, Torsten: Gerhard Schröder, Düsseldorf 2002, s. 602 (dále jen: Oppelland).

³¹² Tamtéž.

³¹³ Britové se báli i reakce Sovětů na MLF. Srv. Birrenbach, s. 180.

³¹⁴ Eibl, s. 359.

³¹⁵ Tamtéž.

Rozdělená německá politická scéna

Pozorujeme-li vliv, jenž měl projekt MLF na konci roku 1964 na německou politickou mapu, musíme znovu upozornit na její zásadní vnitřní rozštěpenost. Opozici uvnitř vládního bloku stále vadil ministr Gerhard Schröder, který byl vnímán jako zosobnění chyb německé zahraniční politiky. V listopadu roku 1964 proto žádala jeho výměnu za Eugena Gerstenmaiera, který by měl být schopen vést více profrancouzskou politiku.³¹⁶ Podle tehdejších prohlášení Adenauera Němci potřebují „jasnou politiku a jasné vedení“, cílem pak musí být posílení vztahů mezi Spolkovou republikou a Francií, zvláště dokud je v Paříži u moci tak vstřícný partner, jako je de Gaulle.

Spor mezi Adenauerem a Erhardem byl natolik zjevný, že konzervativní blok CDU/CSU měl potřebu Adenauerova slova zmírnit a ve společném komuniké zdůraznit, že bývalý kancléř „nadále hodlá podporovat politiku federální vlády s veškerou svojí energií“. Zřetelné však bylo, že toto prohlášení je určené především veřejnosti a na vnitřních stranických sporech nic nemění. Američané přitom odhadovali, že Erhard je silnější a na základě posledního vývoje by Konrad Adenauer mohl ztratit postavení ve straně.

³¹⁶ Ústup od MLF představoval pro vztahy Washingtonu a Bonnu důležitý moment. Američané dále pozorně sledovali i jiné německé vnitropolitické problémy. Dne 10. listopadu 1964 CIA připravila pro Johnsona analýzu k německé východní politice. Podle tohoto dokumentu zřízení obchodních misí mělo v zásadě dva motivy. Zaprvé Berlínská zeď posílila u Němců dojem, že k dosažení znovusjednocení se nemohou spoléhat na západní mocnosti. Ve Spolkové republice navíc narůstalo vědomí, že Bonn je již dostatečně silný na to, aby podnikal vlastní politické iniciativy. Podle Američanů měl Schröder plnou podporu Erharda. Srv. Schertz, s. 262; Eugen Gerstenmaier 1906-1986, v letech 1954 až 1969 předsedal Spolkovému sněmu; Gerstenmaier usiloval během své politické dráhy o to se stát kancléřem nebo alespoň ministrem zahraničí. To se mu ale nesplnilo mimo jiné i díky odporu Adenauera. Oba muži měli rozdílný názor na to, jak Německo sjednotit. Adenauer jako základ upřednostňoval vypsání svobodných voleb v NDR, Gerstenmaier chtěl nejprve vyjednávat o budoucím statutu Německa. Srv. Eugen Gerstenmaier, Nachruf. In: Der Spiegel 12, 1986, s. 290.

Spojené státy si dobře povšimly také toho, v jak obtížném postavení se nachází ministr Schröder, na něhož kritika přšla jak kvůli rostoucí krizi ve vztazích s Francií, tak kvůli vleklému se projektu MLF, zvláště když konec roku 1964 pro atlantické křídlo nekončil optimisticky a projekt ztrácel šanci na uskutečnění.³¹⁷ Během listopadových příprav Schröderovy návštěvy v USA proto Rusk osobně zdůrazňoval, že Spojené státy by měly s ním jednat tak, aby posílily jeho postavení.

Z Ruskovy strany se nejednalo o pouhé zdvořilostní gesto, protože Američané si dobře uvědomovali, že současná německá vláda je jim velmi nakloněna a hodlali jí proto v rámci svých možností důvěru oplácet. „*Schröder dokázal, že je dobrým přítelem Spojených států. Považuji za důležité udělat vše, co bude v našich silách, abychom posílili jeho pozici ve Spolkové republice. Demonstrovali bychom tak podporu pro něj a celou zahraniční politiku Spolkové republiky,*“ napsal Rusk v memorandu určeném Johnsonovi.³¹⁸ Tuto podporu lze vnímat i tak, že si Američané byli vědomi, nakolik postupná změna jejich politiky Schröderovi v kontextu německé vnitřní politiky zkomplikuje život, neboť ústup od MLF bude vnímán jako jeho osobní neúspěch. Americký velvyslanec George McGhee proto do Washingtonu zřejmě přehnaně referoval, že poslední vývoj ohledně MLF přispěl ke krizi ve vztazích USA a Spolkové republiky.³¹⁹

Schröder sám se navíc musel začít obávat, že Američané usilující o snížení napětí mezi Západem a Východem přestanou podporovat německé znovusjednocení.³²⁰ Jeho původní snaha ještě více integrovat Spolkovou republiku do NATO a Američany stejným způsobem ještě pevněji připoutat

³¹⁷ Ministr zahraničí Gerhard Schröder čelil kritice, že na MLF příliš trvá. Srv. Oppelland, s. 606.

³¹⁸ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political Defense, Pol 7 Visits – Meetings, Ger W To Pol 7 Visits Meetings, Ger W, Memorandum for the President, Subject: Request for Appointment for FRG, November 13, 1964, Box 2211.

³¹⁹ Schwartz, s. 50.

³²⁰ Schwartz, s. 50.

k Evropě se nezdařila. Snad i proto, že přecenil možnosti, které MLF poskytovala. Historik Waldemar Besson ve své knize Schrödera viní z toho, že jeho politika postupovala po malých krocích, chyběla jí však větší vize.³²¹ K tomu je nutné dodat, že vzhledem k mezinárodní a domácí situaci měl Schröder omezený manévrovací prostor. Nová situace Schrödera donutila, aby začal uvažovat o jiném směřování německé zahraniční politiky. Znatelná byla jeho snaha upevnit kontakty s Francií a znovu se obrátit směrem na východ.

Ballovo hodnocení situace ve Spolkové republice

Vnitroněmecký rozměr zahraniční politiky se v polovině listopadu stal hlavním tématem setkání Erharda s náměstkem amerického ministra zahraničí Georgem Ballem.³²² Ball poté národnímu bezpečnostnímu poradci McGeorge Bundymu poslal memorandum (napsal ho během zpáteční cesty v letadle), ve kterém shrnul výsledky svých jednání. Mimo jiné v něm konstatoval, že spolková vláda je nadále odhodlána v MLF pokračovat, nicméně problémy kolem tohoto projektu poznamenaly CDU. Kancléř měl při jednání vyjádřit svou nespokojenost s tím, jak o německo-amerických vztazích uvažuje Konrad Adenauer a také to, že lituje dne, kdy jej ponechal ve vedení

³²¹ Besson, s. 320.

³²² Ball se opět ukázal jako přesvědčený zastánce nejen myšlenky atlantické jednoty, ale i jako trvalý příznivec MLF. „Mnohostranné síly by podle naší úvahy dále posílily pouta, která spojují atlantické partnerství. Mohly by dát nový podnět evropské jednotě,“ uvedl Ball s tím, že spojenectví napříč Atlantikem podporuje významně i Johnson. Srv. Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Speech by under secretary George W. Ball delivered at the German-American Conference in Berlin, November 15, 1964, Lot file 69D55, Entry 5250, Box 23.

strany. Celá CDU podle Erharda ostatně ztratila sílu a sebedůvěru, což dává prostor opoziční SPD a Willy Brandtovi, který začíná sebevědomě hovořit o tom, že je připraven v příštím roce vyhrát volby. Erhard si navíc stěžoval, že Franz Josef Strauß se pokouší zformovat koalici mezi CSU a SPD. Willy Brandt a Fritz Erler prý ale Erharda ujistili, že o takové spojení nestojí: za nejpravděpodobnější výsledek voleb považují velkou koalici SPD a CDU bez malých stran CSU a FDP.³²³

Součástí boje různých frakcí v CDU/CSU podle Balla je i poměrně silný protiamerický tón, přesto je ale Erhard dostatečně silný na to, aby projekt MLF protlačil ve straně, a i Spolkovým sněmem. Vláda nebude celou záležitost zdržovat také kvůli tomu, že si nepřeje, aby se stala součástí předvolební kampaně. Willy Brandt a další sociální demokraté by projekt podpořili jen v případě, pokud by se ho zúčastnili Britové.

Ball Bundyho upozornil na nutnost projednat projekt s de Gaullem. Němcům podle něj totiž nepřipadají jako dostatečné kroky, které Američané v posledních dvou letech podnikli, aby Francouze přesvědčili o nutnosti zúčastnit se projektu.³²⁴ Sám Ball se ostatně 2. prosince setkal s francouzským ministrem zahraničí Mauricem Couve de Murvillem. Tato schůzka ale žádný konkrétní výsledek nepřinesla.³²⁵

³²³ Srv. NA, Multilateral Force Documents, 1960-1965, MLF May – June 1964 MLF Nov – Dec 1964, Memorandum for the Secretary, November 17, 1964, Lot 66D182, Entry 5053, Box 3; Fritz Erler 1913-1967, dlouholetý politik SPD, v době kancléře Erharda po nějaký čas vykonával funkci šéfa frakce SPD a byl tak v podstatě lídrem opozice.

³²⁴ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1963, From Pol 6 Prominent Persons W Ger 2/163 to Pol 11 Nationalism W Ger, November 18, 1964, Memorandum for: Mr. McGeorge Bundy, Special Assistant to the President, Box 4141.

³²⁵ Ball prohlásil, že Washington si přeje udržet Bonn jako pevnou součást západního světa. Kromě toho řekl, že si Američané nepřejí rozšíření jaderných zbraní do zemí, které by toho mohly zneužít. Srv. NA, Office of the Executive Secretariat, The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64, Memorandum of Conversation, December 2, 1964, French: M. Maurice Couve de Murville, M. Charles Lucet,

Johnsonovo váhání a americké stanovisko k ANF

Atlantické vztahy se kvůli MLF dostaly do značných obtíží, prezident Johnson ale v prosinci při projevu na univerzitě Georgetown odmítl, že by šlo výslovně o krizi. Podle něj vztahy mezi spojenci pouze procházely transformací. V klíčové otázce sdílení jaderných zbraní ale ovšem byl spíše opatrný. „*Máme společný zájem na obraně Západu. Nukleární síla Spojených států byla dvacet let rozhodujícím strážcem naší svobody. Uznáváme ale rozumný zájem a starost našich ostatních spojenců, těch co mají vlastní jaderné zbraně a těch, co je nemají,*“ uvedl pouze velmi obecně Johnson.³²⁶ Mnohostranné síly (MLF) však výslovně nezmínil.

Americký velvyslanec George McGhee mezi americkými představiteli patřil k těm nejvíce proevropsky naladěným, což potvrdil i svou reakcí na nejnovější vývoj. V memorandu určeném pro ministerstvo zahraničí přišel s tezí, že Spojené státy musí podporovat evropskou politickou integraci a logickou součástí tohoto procesu je také dosažení nukleární parity se Spojenými státy. Zejména Francouzi byli podle něj odhodláni získat

United States: Under Secretary of State George W. Ball, Ambassador Charles E. Bohlen, Entry 5053, Box 2.

³²⁶ I když řeč byla věnovaná zahraniční politice, Johnson v souladu se svou vnitropolitickou snahou pozvednout životní standard Američanů hovořil o tom, že něco podobného by mělo platit i pro lidstvo obecně. K tomuto cíli podle Johnsona vede snížení obchodních tarifů. Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Remarks of the president at the 175th anniversary convocation Georgetown university, Washington D.C., December 3, 1964, Lot file 69D55, Entry 5250, Box 23.

„*nukleární místo na slunci*“, nicméně pokud by Evropa měla skutečně vlastní nukleární sílu, byl přesvědčen, že by to vedlo ke snížení a nikoli ke zvýšení rizika proliferační.³²⁷

Americké stanovisko k britskému návrhu na ANF bylo patrné zejména z memoranda, které vypracoval národní bezpečnostní poradce McGeorge Bundy pro Deana Ruska, George Balla a Roberta McNamara. Jeho součástí bylo i konstatování, že žádná dohoda s Velkou Británií nemůže být uzavřena, pokud by nerefletovala zájmy Spolkové republiky Německo.³²⁸ Američané by se podle Bundyho měli zdržet veřejných či soukromých sporů s Francií. Z toho je patrné, že hlavním zájmem americké politiky bylo udržet v rámci západního bloku rovnováhu. Na druhou stranu dal Bundy najevo, že Spojené státy trvají na tom, aby jim charta ANF umožňovala udržet si veto při odpálení jaderných zbraní.³²⁹

17. prosince 1964 pak McGeorge Bundy v memorandu adresovaném tentokrát Deanu Ruskovi zdůraznil, že Američané usilují hlavně o kompromis, který by vyhovoval více státům.³³⁰ Hlavním cílem Američanů je zabránit tomu, aby se MLF stalo záminkou pro vypuknutí nějakého většího sporu, zejména s Francií. I Bundymu muselo být ale jasné, že MLF je projekt, který rozpory přináší a případní zájemci se na něm shodnou jen obtížně. Jeho volání po nalezení shodného stanoviska tak na konci roku 1964 připomínala spíše slovní cvičení a bylo zřejmé, že Američané s MLF, ale i s jeho variantou ANF, přestávají reálně počítat. To ale představovalo zátěž ve vztazích se Spolkovou republikou.

³²⁷ Srv. NA, Office of the Executive Secretariat The MLF-ANF Vol. 2 to MLF-Jan – April, Memorandum for Secretary, December 12, 1964, Entry 5053, Box 2.

³²⁸ Srv. NA, Office of the Executive Secretary, The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan, December 17, 1964, Memorandum for Secretary Rusk, Secretary McNamara, Secretary Ball, Entry 5053, Box 2.

³²⁹ Tamtéž.

³³⁰ McGeorge Bundy byl v letech 1961-1966 poradcem pro národní bezpečnost prezidentů Kennedyho a Johnsona. V roce 1966 se stal prezidentem Fordovy nadace. V letech 1979 až 1989 byl profesorem historie na New York University.

Fakt, že multilaterální koncept již není reálný, dal najevo i sám Johnson, a to v oznámení, které bylo zveřejněno stejný den jako Bundyho memorandum, tedy 17. prosince. Spojencům v něm vzkázal, že na původním návrhu netrvá a chce hledat kompromis. V praxi to znamenalo, že Johnson sice udržoval Němce v naději, že mohou nadále hledat způsoby, jak projekt MLF ustanovit, zároveň se ale Washington do jednání již nevkládal s takovou vehemencí. Důkazem skutečnosti, že Johnson s MLF přestal v podstatě počítat, bylo, že v lednu 1965 byl rozpuštěn zvláštní úřad pro vyjednávání o MLF.³³¹

Rok 1964 tak představoval období, kdy se rozhodovalo, zda je vůbec reálné, aby projekt MLF uspěl, přičemž složitá vyjednávání vyvrcholila v poznání, že spojenci nejsou s to se shodnout. V listopadu 1964 z projektu vycouvala Belgie a v lednu 1965 i Turecko. Spolková vláda navíc v budoucnu nebyla ochotna na financování MLF poskytnout zásadní finanční příspěvek: pokud by totiž návrh byl přijat, tak by na Bonn a Washington připadlo po 40 procentech nákladů, zatímco na ostatní evropské spojence (bez Francie) by připadlo zbývajících 20 procent.³³²

Nepřekvapí proto, že americký ministr zahraničí Dean Rusk začal od přelomu let 1964-1965 poukazovat na jiné priority, zejména potřebu nešíření jaderných zbraní, byť MLF byl stále prezentován jako základ americké politiky. Trvalo ještě poměrně dlouho, než se Američané projektu MLF vzdali i oficiálně (a jeho stín tak mohl navždy zmizet ze zahraniční agendy západních států), problémem všech dalších jednání o tomto tématu bylo, že ztratily věcný charakter. Jednalo se spíše o formální diskuse, které navíc byly překryty novými problémy, narůstajícím konfliktem ve Vietnamu a snahou snížit napětí ve vztazích s Moskvou. Jestliže Lyndon Johnson o vnitropolitické body kvůli MLF nepřišel, kancléř Erhard na tom byl hůř, protože neúspěch jednání se

³³¹ V tomto období rezignoval také šéf úřadu v rámci ministerstva zahraničí Gerard Smith. Srv. Kaplan Lawrence S., Landa Ronald D., Drea Edward J.: *The McNamara Ascendancy 1961-1965*, Washington DC 2006, s. 148.

³³² Besson, s. 319.

v roce 1965 promítl do vnitroněmeckých poměrů, kde MLF nadále silně rezonovalo.

Barzelova politická aktivita

Narůstající pochyby Američanů o možnosti jednání o projektu MLF uzavřít s kladným výsledkem nemohly na německé straně zůstat bez odezvy. Do diskuse se tak závěrem roku 1964 – 28. prosince – zapojil předseda frakce CDU/CSU ve Spolkovém sněmu Rainer Barzel.³³³ Na setkání se zástupci amerického velvyslanectví v Bonnu upozornil na to, že v Evropě se Spolková republika dostává čím dál tím více do izolace.³³⁴ Francie a Velká Británie prý mají obavu ze zvláštního vztahu mezi ní a Spojenými státy. Vzhledem k útokům, kterým musí Spolková republika kvůli MLF čelit, je tedy třeba zvážit, zda tento projekt má vůbec cenu. Podle něj by mnoho Němců raději vstalo a řeklo: *„Nemáme žádnou touhu vlastnit na národní úrovni jaderné zbraně. Pokud takto celou věc cítíte, rádi se projektu vzdáme.“*

Barzel dále prohlásil, že sice nemůže mluvit za vládu, ale podle něj je britský návrh na úpravu projektu neakceptovatelný.³³⁵ Jeho výroky přitom potvrzovaly, že se názorově nachází mezi gaullisty a atlanticky orientovanými politiky. Projevil například obavy, že by v březnu nebo dubnu mohlo uvnitř frakce CDU/CSU dojít kvůli MLF k přímé konfrontaci. Nemohl dokonce

³³³ Rainer Barzel 1924-2006, v letech 1962 až 1963 zastával funkci ministra pro celoněmecké otázky. Později vedl frakci CDU/CSU ve Spolkovém sněmu. Stal se šéfem CDU a pokoušel se rovněž dosáhnout i na kancléřské křeslo. Ministerstvo pro německé otázky vedl rovněž za kancléře Helmuta Kohla.

³³⁴ Oppelland, s. 607.

³³⁵ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political Defense, December 28, 1964, Luncheon Discussion with CDU/CSU Fraktion Leader Rainer Barzel, Box 2208.

vyloučit ani to, že se o otevřený odpor proti vládě v této otázce pokusí přímo Adenauer a Strauß . S ohledem na fakt, že v následujícím roce 1965 zahraniční politiku Spolkové republiky budou ovlivňovat volby do Spolkového sněmu, pak vyjádřil naději, že CDU má, pokud udrží disciplínu, velkou šanci v nich zvítězit.

Johnson znovu prezidentem a Vietnam

Pro prezidenta Johnsona bylo klíčové, že se mu na konci roku 1964 podařilo zvítězit v prezidentských volbách. Porazil vyhraněně pravicového republikána, senátora Barryho Goldwatera, a to poměrně vysokým poměrem hlasů.³³⁶ Kandidáti demokratické strany se navíc stejně výrazně prosadili také ve volbách do Kongresu. Z mocenského hlediska se tedy Johnson na konci roku 1964 nacházel na vrcholu sil a sebevědomí. V mezinárodní politice byl pro něj prioritou zejména vietnamský konflikt. Vnitropoliticky usiloval o modernizaci země: v rámci plánu Great Society se chtěl soustředit na vzdělání i na sociální zákonodárství.³³⁷

Situace ve Vietnamu se koncem roku 1964 stále zhoršovala a Američané museli tedy řešit otázku, nakolik v rámci svých zájmů posilovat vojenskou přítomnost v této zemi. Johnson se rozhodnul v tomto konfliktu angažovat

³³⁶ Johnson zvítězil v drtivé většině států a získal 61, 1 procent hlasů. Barry Goldwater 1909-1998, dlouho působil jako senátor za Arizonu. Měl přezdívku Pan konzervativní a neúspěšná kandidatura na prezidenta v roce 1964 představovala jeden z vrcholů jeho kariéry.

³³⁷ Johnsonova popularita i přes řadu sociálně orientovaných zákonů po volbách postupně klesala. Srv. McGhee, s. 132; Ke vztahu Great Society a Vietnamu srv. Bator, Francis M., No Good Choices: LBJ and Vietnam/Great Society Connection. In: Diplomatic History 32, 2008, č. 3, s. 309 – 340 (dále jen: Bator).

naplno, což se nesetkalo s jednoznačnou podporou ani uvnitř jeho vlády. Proti eskalaci se vyslovovali mimo jiné viceprezident Hubert Humphrey, nebo blízký spolupracovník prezidenta a pozdější ministr obrany Clark Clifford.³³⁸ Stejný názor měl ale i George Ball, jehož hlavní tezí bylo, že Evropa nesmí být kvůli jihovýchodní Asii znevýhodňována. Proti vyhrocení konfliktu se vyslovili rovněž vlivní senátoři J. William Fulbright a Mike Mansfield.³³⁹ Většina Johnsonových poradců ovšem s rozšířením amerického angažmá souhlasila a podporovali je také zasloužilí státníci jako Dean Acheson.³⁴⁰

Potřeba řešit vietnamský problém zastiňovala evropskou problematiku. Zcela ji oddělit od situace ve Vietnamu však nebylo možné, mimo jiné i proto, že obojí znamenalo ekonomické náklady a obojí znamenalo také konfrontaci se SSSR, byť jen nepřímou. Také na zasedání Národní bezpečnostní rady se tak krátce před vysláním dalších 100 tisíc vojáků do Asie hovořilo o propojení obou problémů.³⁴¹

Shrnutí: 1964 – rok plný rozpaků?

Rok 1964 byl pro Spolkovou republiku v mnoha ohledech zlomový. Po dlouhých letech, kdy zemi vedl Adenauer, stál v jejím čele nový kancléř, který

³³⁸ Clark Clifford 1906-1998, radil hned několika prezidentům. Funkci ministra obrany zastával v letech 1968 až 1969.

³³⁹ Greiner, Bernd: Krieg ohne Fronten, Die USA in Vietnam, Hamburg 2007, s. 56.

³⁴⁰ Schertz, 303.

³⁴¹ K drastickému zvýšení sil došlo v polovině roku 1965. Symptomatické je, že ministr financí Henry Fowler v době, kdy bylo ohlášeno navýšení sil, objížděl evropské země a snažil se dohodnout nový rezervní systém. Pro Washington bylo ale nesmírně důležité získat podporu Spolkové republiky, již v předešlém roce se Bonn začal podílet na některých rozvojových projektech ve Vietnamu. V průběhu roku 1965 se však tlak začal zvětšovat. Srv. Zimmermann, s. 157.

měl rovněž vlastní styl vedení. Místo pevného a direktivního řízení státu preferoval demokratičtější metody, které si však nezískaly u veřejnosti tak veliký respekt. Navíc ukázal i některé své slabiny.

Zahraniční politiku spolkové vlády zpochybňovaly nejen problémy ve vztahu k Francii, ale i potíže v komunikaci se Spojenými státy. Problémem bylo, že Erhard v jaderné otázce příliš sveřepě sledoval linii MLF, aniž by si dokázal, byť jen z taktických důvodů, krýt záda a vytvořit únikovou cestu, kterou by patrně mohla být užší spolupráce s Francií. Zatímco v Adenauerově éře bylo podle pozorovatelů možné každý rok jasně vypozařovat pokrok, kterého vláda dosáhla, ať již ekonomicky, nebo v rovině mezinárodní prestiže země, nyní převládl pocit stagnace.³⁴²

Velké cíle, k jakým dříve například patřilo začlenění země do NATO, byly již splněny a rovněž celá mezinárodní situace se zdála v roce 1964 poměrně stabilní. Existence Berlínské zdi zablokovala pokrok v německé otázce, což Spolkovou republiku značně znepokojovalo, a ani spojenci v tomto období nepřišli s mnoha podněty. Iniciativní byla sice de Gaullova Francie, která byla na německé scéně důležitým hráčem, avšak v roce 1964 byl její vliv menší, než tomu bylo za Adenauera. Přesto však pro další období stabilita německé politické situace závisela na tom, zda se Erhardovi podaří udržet alespoň jistou míru porozumění s de Gaullem. Jinak by hrozilo, že se vnitropolitické rozdmísky ještě více vyhroť.

Z amerického pohledu Spolková republika dál představovala jednoho z klíčových spojenců. Američané za velmi pozitivní považovali zejména ekonomický rozvoj, kterým v posledních letech prošla, takže nyní byla zemí s vysokou životní úrovní. A byla to právě vysoká životní úroveň, která Erhardovi, považovanému za tvůrce německého ekonomického zázraku, výrazně pomáhala v udržení se v kancléřském křesle.³⁴³

³⁴² Adenauer na konci roku opět kritizoval Erhardův styl vedení zahraniční politiky, v rozhovoru pro Bild am Sonntag mu vytknul způsob, jakým jednal s de Gaullem. Srv. Lappenküper, s. 111.

³⁴³ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political Defense, Department of State, Airgram, From Amembassy Bonn, December 31, 1964, Box 2209.

Oslabený Erhard

V roce 1965 na Erharda čekaly mnohé výzvy. Tou hlavní bylo, že poprvé měl z pozice kancléře vést svou stranu CDU do voleb, což zdaleka nebyl jednoduchý úkol, přestože ekonomická situace byla vcelku dobrá. A třebaže pro občany Spolkové republiky byla životní úroveň mnohem důležitější než skomírající projekt MLF, problém na vnitropolitické scéně, přesněji v rámci CDU, představovalo rozdělení na gaullisty a atlanticky orientované křídlo.³⁴⁴

Vnitřní spory křesťanských demokratů se promítly i do nižších preferencí strany, nikdo si tedy nemohl být jistý, že podzimní parlamentní volby skončí očekávaným triumfem. Jako problém se jevila rovněž koaliční FDP, jejíž aktuální volební podpora se pohybovala okolo pěti procent. Hrozilo nebezpečí,

³⁴⁴ Erhard ještě v březnu roku 1965 zažil další zahraničně politickou komplikaci. Spolková republika navázala vztahy s Izraelem, načež se okamžitě vyskytly problémy ve vztahu s arabskými státy, kam směřovala německá rozvojová pomoc i zbraně. Důvodem k navázání vztahů s Izraelem byla návštěva vrcholného představitele NDR Waltera Ulbrichta v Káhiře, která byla v přímém rozporu s Hallsteinovou doktrínou. Po navázání diplomatických vztahů s Izraelem pak arabské státy – kromě Tuniska, Libye a Maroka – přerušily s Bonnem vztahy. Více o navázání diplomatických vztahů Spolkové republiky a Izraele srv. Birrenbach, Kurt, Die Aufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und Israel. In: Schröder, Gerhard (herausgegeben): Ludwig Erhard Beiträge zu seiner politischen Biographie, Festschrift zum fünfundsiebzigsten Geburtstag, Frankfurt a. M. 1972, s. 363-367.

že se liberálové pokusí zvýšit svou popularitu poukazem na nějaké kontroverzní téma, které by jim umožnilo se zviditelnit a získat tak hlasy.

Začátkem roku se zdálo, že volby přinesou nejtěsnější výsledky v historii, a to i díky tomu, že se SPD podařilo vystupovat jako konsolidovaná strana, která své voliče hledá ve střední třídě.³⁴⁵ V předchozím roce byl navíc předsedou strany, a zároveň i kandidátem na kancléře, zvolen charismatický Willy Brandt, který nahradil zemřelého Ericha Ollenhauera.³⁴⁶ Jeho zástupci se stali Herbert Wehner a Fritz Erler a bylo zřejmé, že na čele strany budou fungovat jako triumvirát.³⁴⁷

Na podzimním sjezdu SPD v Karlsruhe se vzhledem k průzkumům veřejného mínění a úspěchu v nedávných zemských volbách dokonce hovořilo o tom, že strana má šanci vyhrát v podzimních parlamentních volbách i vyhrát.³⁴⁸ Představa Brandta jako kancléře podle amerického pozorování sice, nevzbuzovala ve Spolkové republice entusiasmus, Američané však oceňovali, že Brandt má silnou vnitrostranickou podporu a sami sociální demokraté již na zemské i komunální úrovni dokázali, že jsou schopni vládnout.³⁴⁹

V konfrontaci s těmito fakty tak nejdůležitějším úkolem pro rok 1965 pro CDU bylo obnovení jednoty strany, zvláště když se střet mezi jejími jednotlivými křídly nebezpečně personalizoval, a to i na veřejnosti. Velká část vnitrostranických sporů se dál točila kolem ministra zahraničí Schrödera, kterému kritikové vyčítali nejen negativní postoj k Francii, ale také

³⁴⁵ Brandt, s. 164.

³⁴⁶ Erich Ollenhauer 1901-1963, SPD vedl od roku 1952 až do své smrti. Srv. Potthoff, Miller, s. 207.

³⁴⁷ Brandt byl zvolen předsedou 16. února 1964. Za jeden z hlavních cílů si určil udržení jednoty strany. Srv. Brandt, s. 164.

³⁴⁸ Motorem změn ve straně byl Wehner. Srv. Schöllgen, s. 118.

³⁴⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 2 General Reports/Stats Ger –W To Pol 2-1 Joint Weekas Ger W, Department of State Airgram, Amembassy Bonn, Year End Report, February 2, 1965, Box 2208.

nedostatečný pokrok v otázce německého znovusjednocení.³⁵⁰ Vztahy k Francii se v této době nacházely (i podle pozorování Američanů) na nejnižší úrovni za poslední desetiletí, mezi Erhardem a de Gaullem panovalo po několika setkáních značné osobní napětí a možnost porozumění komplikovaly i rozpory v ekonomické oblasti.³⁵¹

Hlavní Schröderovým oponentem byl Strauß, který do nového roku vstupoval jako neotřesitelná hlava bavorské CSU. Jeho šance na vstup do spolkového kabinetu však nebyly údajně příliš velké, a to kvůli odporu FDP i části CDU. Do popředí se však již drala nová mladší generace politiků CDU, jejímž hlavním představitelem byl čtyřicetiletý Rainer Barzel.

Fakt, že přestávalo MLF na mezinárodní scéně hrát svou roli, neznamenal, že by nadále nepředstavovalo třetí bod mezi oběma křídly CDU/CSU. Rozpad projektu hrál do karet gaullistům, kteří tvrdili, že nedával Evropanům v jaderné obraně dostatečné rozhodovací právo a tudíž nehájil dostatečně efektivně jejich zájmy. Za pravdu jim dávalo i to, že do popředí mezinárodní politiky Spolkové republiky se prodíraly vztahy s Francií, na jejichž upevnění velmi záleželo i Američanům. Erhardovu americkou „kartu“ ovšem dále oslaboval fakt, že v průběhu roku 1965 se jako závažný problémem vzájemných vztahů začala rýsovat otázka offsetových plateb.³⁵²

³⁵⁰ Tamtéž; západoněmecké politiky lidé pokoušející se uprchnout z NDR stále zaměstnávali. Příkladem je dopis ministra pro celoněmecké otázky Ericha Mendeho, který byl adresovaný jeho kolegovi z vlády ministroví financí Rolfu Dahlgrünovi. Mende v něm Dahlgrüna žádal o to, zda by nebylo možné ulevit na daních rodině dívky, která byla z NDR vykoupěna. Byla totiž odsouzena za pokus o útěk. Srv. Schreiben des Bundesministers für Gesamtdeutsche Fragen Mende an den Bundesminister der Finanzen Dahlgrün, Bonn, 15. Februar 1965. In: DzD, s. 222.

³⁵¹ Tamtéž; zbrzdění projektu gaullisté brali jako svůj úspěch. Spolková vláda totiž 5. ledna 1965 rozhodla, že bude dále jednat až po parlamentních volbách. Schröder byl přesto pod silnou vnitrostranickou názorovou palbou. Srv. Geiger, s. 337.

³⁵² V roce 1965 začala Spolková republika v plnění offsetů zaostávat. Srv. Zimmermann, Hubert: Money and Security: troops, Monetary policy, and West Germany's

Doznívání MLF a první kroky německé vlády v novém roce

Přestože je z historického odstupu zjevné, že projekt MLF už neměl šanci na realizaci, politická praxe jej – alespoň slovně – udržovala při životě. Johnson o MLF hovořil v půlce ledna na tiskové konferenci, která se konala na jeho farmě v Austinu, a na níž tomuto projektu opět formálně vyslovil podporu a vyjádřil naději, že se Londýnu a Bonnu podaří dosáhnout pokroku při vyjednávání. Novináře však neuspokojil, což jeden z nich vyjádřil slovy: *„Pane prezidente, dříve jste řekl, že v otázce MLF je stanovisko americké vlády dostatečně známé. V Evropě a tady v USA jsou přesto někteří lidé, kteří si myslí, že už tak silně, jako tomu bylo dříve, nestojíme za MLF. Podporujeme nadále smíšenou nukleární flotilu?“*³⁵³

Na téže konferenci se americký prezident dotkl rovněž problému, který měl výrazně ovlivnit vztahy Spolkové republiky a Spojených států do budoucna. Podotknul, že pokud budou nadále vznikat deficity vzájemné platební bilance USA a SRN, bude to představovat pro jeho vládu značnou obtíž.³⁵⁴ MLF se řešilo i na prvním zasedání německého kabinetu v novém roce. Ministr zahraničí Schröder na něm přednesl názor, že by se na uskutečnění MLF/ANF nemělo tlačit před podzimními volbami. Podle Osterhelda za tím stála především snaha utlumit vnitrostranické spory, což se mělo projevit i v tom, že mezi příznivce tohoto návrhu patřil Erhard³⁵⁵

Němci si už byli vědomi, že jsou jediní, kdo se nadále pokoušeli na vznik MLF aktivně tlačit, třebaže bylo zjevné, že tato snaha je marná. I přesto pro ně alespoň při oficiálních rozhovorech MLF představovalo jednu z priorit jejich politiky. Názorně to ukazují informace, které do Bonnu zasílalo zastoupení Spolkové republiky v nizozemském Haagu. Nizozemští diplomaté své kolegy

relations with the United States and Britain 1950-1971, Cambridge 2002, s. 166-169.

³⁵³ Srv. PA AA, Bestand B 1, Band 227.

³⁵⁴ Tamtéž.

³⁵⁵ Osterheld, s. 134.

sice informovali o ujišťování ministra zahraničí Ruska, že USA chtějí v přípravách MLF pokračovat, nicméně sami za sebe dávali najevo, že přes podobná americká ujištění v projekt již nevěří. Podle Nizozemců jeho realizaci vzdal už také sám Johnson.³⁵⁶

Za této situace nabývala komunikace mezi Bonnem a Washingtonem na téma MLF povahy konverzační hry, kterou obě strany udržují jen ze setrvačnosti. V únoru tak americký ministr zahraničí Dean Rusk poslal Gerhardu Schröderovi depeši, ve které – v rozporu s realitou – tvrdil, že USA od projektu neustupují, a pokud to tak vypadá, tak jde jen o mediální dojem. Americká strategie v této době byla zřejmě založená na tom, že Spojené státy otevřeně spojencům nelíčíly všechny své pochyby vůči MLF. Schröder tuto hru-vysvětlení alespoň navenek přijal a zdůraznil, že důvody pro společné úsilí vybudovat MLF nadále zůstávají stejné.³⁵⁷ Je ovšem otázkou nakolik svým slovům skutečně věřil.

Druhou osu německé politiky tvořily vztahy k Francii. Dne 19. ledna letěla delegace ze Spolkové republiky na setkání s de Gaullem. Doprovod kancléře tvořili mimo jiné a šéf kancléřského úřadu Ludger Westrick, Karl Carstens z ministerstva zahraničí, mluvčí kabinetu Karl-Günther von Hase a Horst Osterheld – tedy skupina jeho blízkých.³⁵⁸ První rozhovory mezi de Gaullem a Erhardem začaly odpoledne a trvaly až do 23 hodin.

Důležitým momentem bylo to, že přes přetrvávající rozdíly zmizela nevraživá atmosféra z minulého července. Snaha překonat spory je patrná i z

³⁵⁶ Srv. PA AA, Bestand B 2, Band 148.

³⁵⁷ Srv. NA, Presidential and Secretary of State official Exchange of Correspondence, 1961-1965, Johnson/Chinese Official 1961-1965, Johnson/Germany 1964-1965, Embassy of the Federal Republic of Germany, February 16, 1965, Number 66D294, Box 9.

³⁵⁸ Ludger Westrick 1894-1990, v letech 1963 až 1966 byl šéfem kancléřského úřadu. Vedl také ministerstvo pro zvláštní úkoly; Karl Carstens 1914-1992, působil na ministerstvu zahraničí. V letech 1979 až 1984 byl spolkovým prezidentem; Karl-Günther von Hase 1917 -, pracoval jako diplomat. V letech 1962 až 1967 vedl tiskový odbor na kancléřském úřadě. Vedl také stanici ZDF.

„učesaných“ vět, které kancléř a prezident ke druhé straně pronášeli. Erhard byl po setkání docela optimistický, oceňoval, že se de Gaulle oproti setkání v minulém roce choval zcela jinak. Osterheld ale tvrdí, že se jinak choval právě Erhard.

Kancléř o optimistických závěrech jednání informoval i Johnsona a logicky přitom zdůrazňoval zejména de Gaullova slova, že udržení míru v Evropě nemůže být garantováno bez vojenského potencionálu USA. Podle Erharda dobrým začátkem pro budování politické jednoty v Evropě je de Gaullův souhlas se setkáním hlav států a šéfů vlád EHS. Erhard také vyjádřil přání, aby Johnson brzy přijel do Evropy.³⁵⁹

Cesty německých představitelů do USA

CDU se v prvních měsících roku 1965 zmítala v hlubokých rozporech. Vůdce vnitrostranické opozice Adenauer byl tak výraznou osobností, že se Erhardovi stále nedařilo dostat stranické záležitosti pod svou kontrolu. Gaullistické křídlo bylo velmi silné a navíc získávalo i dostatečnou podporu přímo od francouzského prezidenta.

³⁵⁹ De Gaulle zdůraznil, že nepovažuje MLF za instrument, který by mohl přispět k většímu bezpečí západní Evropy. Důvodem je podle něj to, že základní rozhodovací pravomoci stejně zůstanou v amerických rukách. Francie podle deklarativního de Gaullova vyjádření chce být spojencem, nikoli ale nástrojem americké politiky. Erhard vzápětí odmítl, že by se Spolková republika cítila jako satelit či jako protektorát Spojených států. Naopak se cítí být vděčná Washingtonu za ochranu, kterou Bonnu poskytuje. Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Outgoing Telegram, Department of State, Amembassy Bonn, Feb 8 1965, Lot file 69D55, Entry 5250, Box 23.

Snahu posilovat svou domácí prestiž prostřednictvím zahraničních cest a kontaktů měli i další příslušníci nejužší špičky CDU, a to bez ohledu na jejich příslušnost k jednomu či druhému stranickému křídlu. Příkladem může být šéf frakce CDU ve Spolkovém sněmu Rainer Barzel, který se pokoušel (dle názoru Američanů) konflikty mezi gaullisty a proamerickým křídlem mírnit. Svou politickou pozici Barzel posiloval tím, že navštívil Washington, Paříž a Londýn a všude se snažil vybudovat osobní kontakty.³⁶⁰

Dalším německým politikem, který navštívil USA, byl například vlivný poslanec a zástupce šéfa frakce CDU ve Spolkovém sněmu Kurt Birrenbach, který si občas dovolil přednášet i poněkud netradiční nápady a svými postoji se zčásti vymykal z rámce, v němž probíhal ustálený dialog mezi Bonnem a

³⁶⁰ V USA se mu dostalo přijetí na nejvyšší úrovni, když se v Bílém domě setkal osobně s Johnsonem. Barzel si ale žádné konkrétní výsledky ze Spojených států nepřivezl – ostatně to zřejmě ani nečekal. Johnson ale v rozhovoru vyzdvihl nutnost americké vojenské přítomnosti v Evropě. Je ovšem otázkou, jestli Johnsonova zmínka, že Spojené státy ponechají své jednotky v Německu tak dlouho, jak bude potřeba, neměla Němce připravovat na skutečnost, že v dalších měsících bude nutné jednat o ekonomické stránce tohoto pobytu. Znovu Rainer Barzel o spolupráci mezi Spojenými státy a Spolkovou republikou hovořil s americkými diplomaty v Brémách v březnu 1965. Vyslovil se pro užší spolupráci mezi Washingtonem a Bonnem a navrhnul, aby se Johnsonova takzvaná Great Society rozšířila na celé západní společenství. Svou úvahu zakládal na tom, že se Západ příliš koncentruje na vojenské otázky, místo toho, aby se soustředil na hodnoty, které je třeba bránit. Vědomí příslušnosti ke společnému celku se prosadí jen tehdy, když si státy budou schopné ještě více vyměňovat své zkušenosti a třeba i vykonávat společný výzkum. Oba státy spojuje například boj proti znečištění vzduchu a vody. Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political Defense, Pol 7 Visits-Meetings Ger-W to Pol 7 Visits Meetings Ger-W, Memorandum of Conversation, February 24, 1965, Box 2211; Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 1 General Policy Plans Ger W To Pol General Policy Plans Ger W, Department of State, Airgram, Amconsul Bremen, Rainer Barzel Desires Cooperation with U.S. in Extension of „Great Society“ Program to FRG, March 17, 1965, Box 2207.

Washingtonem.³⁶¹ Předmětem jeho jednání s americkým ministrem zahraničí, které se uskutečnilo 2. března 1965, byla evropská integrace. Ta sice byla již pevně zakořeněným projektem, Birrenbach však v rozhovoru s Ruskem vyjádřil názor, že kromě možného posílení existujících integračních mechanismů nelze v dohledné době žádný velký pokrok očekávat.³⁶² I to by však představovalo jistý posun. Hovořil také o velké roli, kterou v Evropě hrají emancipační snahy Francie. Pokud jde o jaderné otázky, Birrenbach Ruskovi řekl, že Bonn nechce mít „prst na spoušti“, nýbrž chce být slyšen hlavně kvůli tomu, aby se mohl podílet na odzbrojení a v širším slova smyslu i na nukleární strategii Západu.³⁶³

Jestliže ještě v únoru bylo MLF hlavním tématem Schröderovy korespondence s americkými partnery, o měsíc později německý velvyslanec

³⁶¹ Ruskovi během jednání navrhl, že by americký prezident mohl přijít s novým plánem, jehož jádrem by byla flotila dvaceti lodí se smíšeným personálem. Bylo by to v rámci organizace, kterou Birrenbach blíže nespecifikoval, ve které by však evropský hlas měl stejnou váhu jako americký. Uvnitř Evropy by si pak byly rovné hlasy Velké Británie, Francie a Spolkové republiky, zatímco ostatní západoevropské státy by byly zřejmě zastoupeny úměrně své velikosti či významu. Birrenbach si uvědomoval, že de Gaulle by takový návrh jistě nepřivítal, stěží by se mu ale mohl postavit, pokud by ostatní ho ostatní země prosazovaly dostatečně silně. V dalších diplomatických dokumentech se toho o Birrenbachově nápadu příliš mnoho neobjevuje, zřejmě se tedy jednalo o jednorázový nápad, který byl již předem odsouzen k nezdaru. Navíc ani Birrenbachův odhad de Gaullova chování nemusel být zrovna přesný, přesněji řečeno, byl příliš optimistický. Pokud by se totiž o takovémto návrhu začalo v západním bloku vůbec mluvit, lze předpokládat, že de Gaulle by se proti němu postavil a měl by patrně i dost energie jej zablokovat. Budování nezávislé francouzské síly, i v jaderné oblasti, pro něj v tuto chvíli představovalo prioritu. Tamtéž.

³⁶² Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political Defense, Pol 7 Visits-Meetings Ger-W to Pol 7 Visits Meetings Ger –W, Memorandum of Conversation, March 2 1965, Box 2211.

³⁶³ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political Defense, Pol 7 Visits-Meetings Ger-W to Pol 7 Visits Meetings Ger –W, Memorandum of Conversation, March 2 1965, Box 2211.

v USA Karl Heinrich Knappstein referoval Ruskovi o jiném, tentokrát ekonomickém tématu.³⁶⁴ Na program dne se dostala otázka doposud považovaná za méně významnou. Ambasadorka vyjádřila zneklidnění nad tím, že Spojené státy jednostranně ohlásily zmenšení svého podílu na financování infrastruktury NATO. Ze zhruba 30 procent měl jejich podíl poklesnout nejprve na 25 a později na 20 procent.

Knappstein v dopise argumentoval, že důvodem k americkému rozhodnutí není problém offsetových plateb, ani samotná částka, která je vcelku zanedbatelná, nýbrž procentuální výše jako taková. Vyjádřil pochopení pro názor americké vlády, že by měl být navýšen podíl ekonomicky prosperujících evropských států, oponoval ale názoru, že stálou ekonomickou a vojenskou pomoc potřebují hlavně země ležící podél komunistického bloku, od Řecka až po Koreu. Tlumočil v této souvislosti stanovisko své vlády, že společné financování NATO je jedním z důležitých integračních aliančních prvků. Jakýkoliv jednostranný krok, který není učiněn po dohodě s ostatními partnery, by podle něj znamenal neblahý příklad pro budoucnost. Snížení amerického podílu by tedy bylo ranou pro vztah evropské veřejnosti k NATO a poskytlo by argumenty lidem, kteří věří, že USA chtějí částečně nebo úplně stáhnout své síly z Evropy. „*Byl bych vděčný, pane ministře, kdybyste své rozhodnutí ve světle výše předestřených argumentů změnili,*“ napsal na závěr Knappstein.³⁶⁵

I když problém, který velvyslanec zmínil, ještě neměl takovou prioritu, lze ho již interpretovat jako důkaz toho, že Američané začali vážně zvažovat účelnost nákladů, které si vynucuje jejich zapojení do vojenských struktur v Evropě. Byla to jedna z předzvěstí toho, že offsetový problém vyplývající

³⁶⁴ Karl Heinrich Knappstein 1906-1989, novinář a pozdější dlouholetý diplomat. Velvyslancem ve Spojených státech byl v letech 1962 až 1968.

³⁶⁵ Srv. NA, RG 59 General Records of the Department of state, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, German Embassy, Washington, D.C., March 4, 1965, Lot file 69D55, Entry 5250, Box 23.

z přítomnosti amerických vojsk ve Spolkové republice, bude v následujících měsících získávat stále na větší důležitosti.

Projevy Ruska a Balla

Ministr zahraničí Dean Rusk 6. března v Clevelandu přednesl řeč, která se týkala atlantické politiky USA. Rusk opakoval obvyklé americké formulace, které na jedné straně zdůrazňovaly potřebu zabránit šíření jaderných zbraní a současně poukazovaly na potřebu dát spojeneckým státům možnost čestné a kompletní role při jejich obraně. Citoval dřívější vyjádření prezidenta Johnsona, že je třeba se posunout k silné multipolární diskusi.³⁶⁶ Bylo ale zřejmé, že Washington se začíná více přiklánět k širšímu řešení jaderné otázky, což si začínali uvědomovat i Němci.

Jen pár dní poté promluvil na konferenci organizované americkým ministerstvem zahraničí o stejném tématu jeho proevropsky laděný náměstek George Ball. Vyjádřil nejprve obavy ze vzrůstajícího nacionalismu v Evropě, což podle něj Spojené státy zavazuje, aby se ještě více zasazovaly o svobodu celého světa a mobilizovaly přátele na obou stranách Atlantiku pro společné cíle. Washington nesmí provádět velmocenskou politiku, ale měl by podporovat evropské sjednocení jako prostředek, díky kterému lze zabránit nacionalistickým tendencím.

Německý velvyslanec ve Washingtonu Karl Heinrich Knappstein tuto proklamaci v americkém duchu chápal jako projev určený především Francii. Deník The Washington Post dokonce poznamenal, že Ball v projevu přímo zaútočil na Charlese de Gaulla, který byl ve Spojených státech chápán jako klasický představitel evropského nacionalismu.³⁶⁷

³⁶⁶ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 207.

³⁶⁷ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 207.

Američané se snažili získat na svou stranu i německé gaullisty. K nim patřil i ministr pro záležitosti spolkové obranné rady Heinrich Krone, který se s Ruskem ve Washingtonu setkal 17. března 1965.³⁶⁸ Na Ruskův dotaz, jakou roli bude v německých podzimních volbách hrát zahraniční politika, Krone uvedl, že mimořádnou, a to již vzhledem k tomu, že na domácí scéně žádné velké problémy nejsou.³⁶⁹ Rusk se také zmínil i o signálech, podle kterých bylo možné do roku 1967 očekávat francouzské návrhy na změny vztahů v NATO.

Poznamenal k tomu, že Američané a Evropa mají tři možnosti v oblasti vojenské spolupráce. Za prvé by si Spojené státy a západní Evropa mohly organizovat obranu zcela samy, což by bylo sice podle Ruska proveditelné, avšak nákladné. Druhou možností je, aby Evropa získala dominanci v NATO a jeho prostřednictvím organizovala svou obranu. To by ale bylo pro Američany nevýhodné, neboť by byli součástí organizace, v níž by klíčová rozhodnutí činili Evropané sami o sobě, která by však zpětně ovlivňovala život USA. Taková varianta byla pro Johnsonovu administrativu nepřijatelná. Jako nejvhodnější variantu proto Rusk vyzdvihl situaci, kdy bude Evropa a USA nadále spolupracovat.³⁷⁰ Jinak řečeno, Američané se nechtěli vzdát své vedoucí role v rámci západního společenství.

³⁶⁸ Heinrich Krone 1895-1989, v letech 1955 až 1961 šéfoval frakci CDU/CSU ve Spolkovém sněmu. V letech 1961 až 1964 byl ministrem pro zvláštní úkoly.

³⁶⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political Defense, Pol 7 Visits-Meetings Ger-W to Pol 7 Visits Meetings Ger -W, Department of State, Memorandum of Conversation, March 17, 1965, The Secretary's Office, Box 2211.

³⁷⁰ Tamtéž.

Přímý střet Erharda s Adenauerem

K zásadní konfrontaci mezi Adenauerem a Erhardem došlo na zasedání vedení CDU na sjezdu v Düsseldorfu, který začal 28. března 1965. Opět se přitom jednalo především o otázky zahraniční politiky. Bývalý kancléř Adenauer zopakoval výzvu, že Bonn musí více spolupracovat s Paříží, což podle něj představuje způsob, jak zabránit tomu, aby se Francie sblížila se Sovětským svazem. Jeho nástupce Erhard však takovou interpretaci odmítl.³⁷¹

Adenauerova řeč přišla v kontextu, kdy panovala obava z toho, že některé arabské státy uznají NDR. Zesílily proto diskuse o tom, nakolik má Hallsteinova doktrína stále smysl. Jakkoli v tuto chvíli stále převažovalo přesvědčení o její potřebnosti, její dosud nezpochybnitelná váha se začínala podle pozorovatelů drolit.³⁷² Součástí Adenauerovy taktiky opět bylo, že jeho útoky nebyly namířené přímo proti Erhardovi, nýbrž proti šéfovi diplomacie Schröderovi. Adenauer ho dokonce obvinil, že dělá zahraniční politiku, aniž o tom informuje kancléře.³⁷³

Ministra zahraničí, kterému Adenauer vyčítal, že ustoupil od výrazně profrancouzského směřování předchozí vlády, ale posilovalo to, že dlouhodobě patřil k nejpobláznějším členům Erhardova kabinetu. Schröderovu politiku podle jednoho z březnových průzkumů podporovalo 61 procent dotazovaných, jenom devět procent s ní nesouhlasilo. V tomto měl Schröder dokonce lepší hodnocení než Erhard, jehož politiku schvalovalo 60 procent respondentů, odpůrců však měl 18 procent. Třebaže tento průzkum byl vypracován pro CDU a nebylo tudíž možné jej přeceňovat, byl důkazem toho, že oba politici nadále měli na veřejnosti dobrou pozici.³⁷⁴ Po střetu na sjezdu se navíc začalo

³⁷¹ Ohne dass ein Huhn gegackert hat. In: Der Spiegel 15, 1965, s. 32.

³⁷² Trend potvrdil i březnový článek v magazínu Der Spiegel. Srv. Bratpfanne vor der Sonne. In: Der Spiegel 12, 1965, s. 29-33.

³⁷³ Granieri, 206.

³⁷⁴ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 2 General Reports/Stats Ger –W To Pol 2-1 Joint Weekas Ger W, Department of State Airgram, Bonn Political Notes, March 2, 1965, Box 2208.

spekulovat o tom, jak dlouho ještě Adenauer, v příštím roce již devadesátiletý, v čele strany vydrží.

Erhard na zasedání na Adenauerovy výpady reagoval přednesením návrhu na takzvanou Formierte Gesellschaft – její součástí byla mimo jiné snaha zmenšit boje jednotlivých zájmových skupina ve společnosti.³⁷⁵ Podle Erharda měla Formierte Gesellschaft (lze přeložit například jako zformovaná společnost) znamenat pro Spolkovou republiku to samé, co v ekonomické rovině sociálně tržní hospodářství. Erhard postupně svou představu o Formierte Gesellschaft upravoval. Vycházel z toho, že fungování německé společnosti se od prvních poválečných let změnilo, a to hlavně díky úspěšnému hospodářskému rozvoji.³⁷⁶

Německá společnost si podle Erharda již zvykla na blahobyt a jako samozřejmost vnímá i fungující demokracii. V nové etapě však má podle Erharda před sebou další výzvy a musí čelit novým nebezpečím či úskalím. Erhard mezi ně počítal například vliv silných zájmových skupin v politice a hospodářství.

Za cíl své politiky kancléř označil poněkud neurčitě společnost, kterou pojí sociální řád propojený s hospodářskou dynamikou. Za hlavní úkoly proto označil především povinnost bránit sociální nouzi, podporovat rozvoj vědy a vzdělání, napomáhat rozvoji regionálnímu a zlepšení dopravy. Hovořil také o problematice ekologické, tedy o nutnosti udržet čistou vodu a vzduch. Projekt měl být podle kancléře financován ze speciálních rozpočtových zdrojů, mezi které by patřily například výnosy z privatizace veřejného majetku či kapitálové prostředky.³⁷⁷ Erhard tak usiloval o získání dalších bodů v důležitém volebním roce. Erhard měl nicméně těžkého soupeře. Vrchní starosta západního Berlína

³⁷⁵ Laitenberger, s. 194.

³⁷⁶ Erhard v konceptu navázal na svou knihu Wohlstand für alle. V díle, které prvně vyšlo v roce 1957, Erhard požadoval, aby se hospodářská a společenská politika podřídila jednomu celku. Srv. Erhard, Ludwig: Wohlstand für alle, Düsseldorf 1957; Kranz, Matthias: Die Formierte Gesellschaft. Ein Konzept wider der totalitären Ordnung?, Vordiplomarbeit (GRIN Verlag), München 2002, s. 6.

³⁷⁷ Srv. PA AA, Bestand B 1, Band 227.

a kandidát SPD na kancléře Willy Brandt svou kampaň stavěl na pověsti mladšího, pružného, sociálně smýšlejícího politika, který má i v zahraničí dveře otevřené ke všem nejdůležitějším státníkům.³⁷⁸ Proto také usiloval o návštěvu Washingtonu.³⁷⁹

Brandt se s Johnsonem poprvé setkal, jak bylo naznačeno, již krátce po výstavbě Berlínské zdi, kdy tehdejší viceprezident přijel do Západního Berlína, aby osobně obhlédl situaci. Podruhé pak v roce 1964, kdy Brandt přijel do USA a byl Johnsonem pozván na soukromý oběd. Vzhledem k blížícím se německým volbám pak Johnsonovi poradci prezidentovi doporučili, aby Brandta (a místopředsedu SPD Fritze Erlera) během jejich cesty do Spojených států 13. a 14. dubna 1965 opět přijal a uspořádal pro něj recepci. Považovali to za důležitý signál, že Brandt jako kandidát SPD a tedy potenciální kancléř požívá v USA stejné důležitosti, jakou mají představitelé CDU. Zvláště když podle únorových průzkumů SPD nad CDU vedla 34 procenty ku 31 procentům.³⁸⁰ V rozhovoru s viceprezidentem Hubertem Humphreym Brandt zopakoval, že se Spolková republika sama nechce stát jadernou mocností, na celkové nukleární strategii by se ale Bonn rád podílel. Brandt hovořil vcelku neurčitě a příznačně již vůbec nezmněl MLF.³⁸¹

³⁷⁸ Brandt tvrdil, že CDU/CSU ztratila svůj elán. Srv. Brandt, s. 167.

³⁷⁹ Tamtéž.

³⁸⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political Defense, Pol 7 Visits-Meetings Ger-W to Pol 7 Visits Meetings Ger -W, Memorandum for the President, Subject: Request for Appointments with Willy Brandt and Fritz Erler, Mar 29 65, Box 2211.

³⁸¹ Telegram From the Department of State to the Embassy in Germany, Washington, April 15, 1965, 3:09 p.m..In: FRUS, s. 247.

Palčivý Vietnam

V průběhu roku 1965 se čím dále větším problémem mezinárodní politiky stávala americká vojenská přítomnost ve Vietnamu, která měla přímé dopady na diplomatické aktivity všech klíčových hráčů. Vietnam se tak stal také tématem dubnového setkání mezi prezidentem Johnsonem a britským šéfem vlády Haroldem Wilsonem. Johnsonovi vadilo, že Britové americké působení ve Vietnamu veřejně kritizovali. Wilson se navíc po americkém rozhodnutí bombardovat Severní Vietnam dožadoval přímé konzultace s Johnsonem, který na to ale reagoval dosti podrážděně. Zřejmě si ještě neuvědomoval všechny mezinárodní důsledky svého rozhodnutí. Nicméně pro Johnsona a jeho vládu byla podpora Velké Británie klíčová – Britové se stále stavěli do role nejbližšího bezpečnostního spojence USA v Evropě.³⁸²

Wilson Američany varoval hlavně před tím, že by mohli ztratit pověst morální autority.³⁸³ Na druhou stranu Wilson potřeboval, aby před domácí veřejností vypadal jako Johnsonův přítel, jeho kritika Vietnamu proto měla své hranice.³⁸⁴ Johnson za svou prioritu považoval prosazení domácích liberálních ekonomických reforem v Kongresu. Zároveň ale součástí jeho preferencí byla i snaha udržet Jižní Vietnam. Již koncem roku 1964 proto signalizoval, že je ochoten ve Vietnamu zvýšit počet amerických vojáků, a to navzdory skeptickým hlasům ve své administrativě.³⁸⁵ Kupříkladu George Ball Johnsona varoval, aby neopakoval chyby Francouzů, kteří ve Vietnamu měli 250 tisíc

³⁸² Od poloviny roku 1965 se Wilson snažil Spojené státy a Severní Vietnam přivést k vyjednávacímu stolu. Srv. Boyle, Kevin, *The Price of Peace: Vietnam, the Pound, and the Crisis of the American Empire*. In: *Diplomatic History* 27, 2003, č. 1, s. 37.

³⁸³ Schwartz, s. 85.

³⁸⁴ Colman, Jonathan, *Harold Wilson, Lyndon Johnson and Anglo-American 'summit diplomacy', 1964-1968*. In: *Journal of Transatlantic Studies* 1, 2003, č. 2, s. 137.

³⁸⁵ Berman, Larry, *Coming to Grips with Lyndon Johnson's War*. In: *Diplomatic History* 17, 1993, č. 4, s. 522 (dále jen: Berman).

zkušených veteránů, a přesto neuspěli.³⁸⁶ Johnsonovi proto radil, aby vyslal maximálně 100 tisíc vojáků.³⁸⁷

Naopak generál William Westmoreland tvrdil, že Jižní Vietnam bez pomoci USA padne.³⁸⁸ Johnson nakonec schválil zvýšení až o 200 tisíc mužů. Jistotu úspěchu ve Vietnamu ale ani toto číslo nedávalo.³⁸⁹ Johnson se navíc obával, že narůstající veřejná diskuse o vietnamské válce by mohla odvést pozornost od domácích plánů na společenskou modernizaci. Podle historika Roberta Dalleka to ale byla chyba. Otevřená debata o Vietnamu by mu údajně zvětšila manévrovací prostor.³⁹⁰ Vietnam každopádně ubíral energii i peníze, které by jinak mohly být věnovány na domácí reformy.³⁹¹

Američané s rozpaky sledovali, jak se vietnamský konflikt v Evropě postupně dostává do pozornosti médií a veřejnosti, přičemž podle jejich zjištění začínala převažovat obava, že tento konflikt může přerůst až v třetí světovou válku. Komentátoři se obávali, že Čína nebude stát stranou ve chvíli, kdy by byl Severní Vietnam zničen. Navíc mnozí si mysleli, že v případě americko-čínského konfliktu by se mohl zapojit i Sovětský svaz.³⁹²

Do rozporu s oficiální americkou politikou ve Vietnamu se často dostávala také německá média. Američané tvrdili, že se musejí starat o velkou vlnu uprchlíků ze severní části do jižní (a v této souvislosti byl Vietnam také mediálně spojován s Berlínem). Naopak časopisy jako byly *Der Spiegel* a *Der Stern* upozorňovaly na americké bombardování, které ničí severovietnamské

³⁸⁶ Vietnam představoval dlouhodobou zátěž ve vztazích USA a Francie. Srv. Couve de Murville, Maurice: *Une politique étrangère, 1958-1969*, Paris 1971, s. 142.

³⁸⁷ Berman, s. 523.

³⁸⁸ William Westmoreland 1914-2005, za války ve Vietnamu v letech 1964-1968 velel americkým vojenským operacím.

³⁸⁹ Tamtéž. s. 530.

³⁹⁰ Dallek, s. 151-153.

³⁹¹ Bator, s. 309.

³⁹² Ke vztahu Číny a války ve Vietnamu srv. Lin, Mao, *China and the Escalation of Vietnam War*. In: *Journal of Cold War Studies* 11, 2009, č. 2, s. 35-69.

vesnice. Němci také nevěřili tomu, že jsou Američané ochotni zůstat ve Vietnamu dvacet let.³⁹³

Johnsonovou reakcí na tyto zprávy bylo, že se v dubnu v projevu na Johns Hopkins University snažil zlepšit obraz Spojených států oznámením, že vznikne jihoasijský rozvojový program, který napomůže k rozvoji celého regionu. Prezident uvedl, že v čele programu, jenž by měl pomoc koordinovat, bude stát Eugene Black – někdejší šéf Světové banky. *„Neměli bychom dovolit, aby lidé hladověli a nosili hadry, když naše sklady přetékají spoustou masa, obilí, rýže a bavlny,“* řekl Johnson.³⁹⁴

Další Birrenbachova cesta

V květnu 1965 se opět projevil zahraničně politické ambice poslance CDU Kurta Birrenbacha, který uskutečnil další ze svých cest do USA a měl příležitost hovořit s reprezentativním výběrem politiků: s McGeorgem Bundym, Deanem Achesonem, Johnem McCloyem, Deanem Ruskem, Georgem Ballem, Waltem Rostowem a dalšími.

Podle Birrenbachova názoru představovala hlavní oblast zájmu prezidenta Johnsona domácí politika, zejména oblast lidských práv a projekty, jež měly podpořit ekonomický rozvoj celé americké společnosti. *„Je šťastnou historickou náhodou, že na provedení tohoto programu dohlíží liberální*

³⁹³ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 2 General Reports/Stats Ger –W To Pol 2-1 Joint Weekas Ger W, Department of State Airgram, August 17, 1965, Box 2208.

³⁹⁴ Johns Hopkins University Speech, April 7, 1965, Academic Search Premier, Accession Number 21212766.

zastávce jihu,” podotkl Birrenbach a Johnsona dokonce označil za pokračovatele Rooseveltovy politiky New Dealu.³⁹⁵

Naproti tomu zahraniční politiku Johnson podle Birrenbacha přenechával svým spolupracovníkům a nebylo tak lehce rozpoznat, kam směřuje. „*Platí to pro politiku v Evropě, Africe i Asii*,” uvedl a konstatoval také, že Johnson se za svého působení v parlamentu otázkami zahraniční politiky nikdy příliš nezabýval.³⁹⁶ Deana Ruska Birrenbach označil za nepřiliš silného ministra zahraničí, jenž navíc není jediný, kdo zahraniční politiku USA ovlivňuje, přičemž „*Rusk, Bundy, Ball a McNamara dávají částečně rozporuplné rady*“. Výsledkem toho je prý občasný chaos. Komplikace působí rovněž Johnsonova složitá komunikace se Senátem, takže „*když už nějaké rozhodnutí padne, tak se zpožděním*“. Americká zahraniční politika jako celek tak podle Birrenbacha není produktem uceleného dlouhodobého konceptu a rozhodnutí americké vlády jsou většinou jen pragmatická.³⁹⁷

Birrenbach potvrdil fakt, že nejen Kennedyho vzletná rétorika, ale i jeho velké plány v různých oblastech života americké společnosti jsou pryč, neboť pod náporom každodennosti musely ustoupit do pozadí. Znamenalo to mimo jiné, že hlas Spojených států byl v Evropě „*sotva slyšitelný*“. „*Člověk má pocit, že americká politika je více zaměřena na její národní zájem než na to, jak její spojence schovat pod jednu střechu jedné globální a pro všechny oprávněné koncepce*,” uvedl Birrenbach, v odkazu na americkou neurčitost v otázce MLF.³⁹⁸ To se podle něj projevilo také unáhleným zrušením oddělení, které se na americkém ministerstvu zahraničí tímto projektem zabývalo. Zároveň si povšiml Johnsonovy zmínky o nutnosti – vzhledem k nepříznivému vývoji americké platební bilance – zmenšit americké zapojení ve světě, a to ani ne tak v Evropě, jako spíše v Asii nebo Africe.

³⁹⁵ Srv. PA AA, Bestand B 2, Band 147.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ John Lewis Gaddis tvrdí, že Johnsonova éra přinesla jednu změnu. Lyndon Johnson se oproti předchozím vládám z dob studené války musel více zodpovídat ze své zahraniční politiky. Srv. Gaddis, John Lewis: *Studená válka*, Praha 2006, s. 153.

³⁹⁸ Srv. PA AA, Bestand B 2, Band 147.

Zvláštní pozornost Birrenbach věnoval vztahu Washingtonu a Bonnu. Ocenil, že celková americká vstřícnost německým zájmům se oproti minulé administrativě příliš nezměnila, ale i to, že Německu je nakloněna valná část tisku a intelektuální elity. Mimo jiné proto, že Spojeným státům bylo jasné, že se ve Spolkové republice se těžko najde muž, který by byl vůči USA pozitivněji naladěn než Erhard.

Američané však prý nerozumějí sporům, které zmítají německou politickou scénou, konfliktům mezi zastánci profrancouzského a proamerického směřování zahraniční politiky. Snaží se zjistit, který ze směrů německé zahraniční politiky má převahu, a proto se na vnitroněmecké spory neustále vyptávají. V Birrenbachově zprávě tato otázka nabyla podoby varování, že nepřehlednost německé politiky může způsobit, že se Washington vůči Bonnu, ale i celé Evropě začne chovat odtažitě.

Vzhledem k okolnostem byli Američané také znatelně skeptičtí vůči možnosti blízkého německého sjednocení. Birrenbach zdůrazňoval, že se to netýká znovusjednocení jako takového, nýbrž toho, zda jsou podobné návrhy účinné právě teď, tedy za situace, kdy nejen Spojené státy, ale i Velká Británie a Francie začaly prakticky upřednostňovat politiku détente.³⁹⁹

Úplně bez iniciativy však Američané ve snaze o znovusjednocení Německa nebyli, neboť Rostow již v březnu navrhoval kroky, jež měly prezentovat americký zájem a na různých mezinárodních fórech ukázat, že USA znovusjednocení stále podporují.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Birrenbach však referoval i o dalších velmi praktických záležitostech. Johnson oproti svému předchůdci totiž změnil pravidla pro přijímání zahraničních činitelů, na rozdíl od Kennedyho totiž Johnson přijímal jen ty nejvyšší představitele. Brandta Johnson bral jako vycházející hvězdu německé politiky. Navíc ho znal již dřívější doby. Někteří Němci - třeba šéf FDP Mende - si na takovou praxi stěžovali. Knappstein kvůli tomu psal Carstensovi s tím, že je třeba německé představitele upozornit, jak to chodí. Tamtéž.

⁴⁰⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 1 General Policy Plans Ger W To Pol General Policy Plans Ger W, Department of State, Counselor and Chairman, Policy Planning Council, Washington, From: W. W. Rostow, March 20, 1965, Box 2207.

Přípravy na další Erhardovu návštěvu USA

Další Erhardova návštěva Spojených států byla naplánována na přelom května a června a z pohledu německého kancléře jejím prioritním tématem opět měl být projekt MLF, s nímž osud své vlády nadále silně spojoval, byť realita mezinárodních vztahů už byla jiná. Erhard si ji ale nechtěl připustit. Opět se tak ukázal jeho někdy příliš idealistický přístup k zahraniční politice.

A třebaže mohl vkládat naději do různých amerických vyjádření, zároveň si musel stále více uvědomovat, že tato vyjádření o podpoře projektu mají jen formální charakter. Dokladem takového amerického postupu je například červnový telegram, v němž americký ministr zahraničí Rusk informoval americká velvyslanectví v Evropě, že MLF respektive ANF je stále základem americké politiky, zároveň však za důležitější úkol označil nešíření jaderných zbraní.⁴⁰¹

Podklady pro další cestu do Spojených států Erhardovi připravovalo velvyslanectví ve Washingtonu. Ambasadorka Karl Heinrich Knappstein jej ve zprávě z 25. května upozorňovala na to, že ve Spojených státech od října 1964 funguje studijní – převážně akademická – skupina pro německou zahraniční politiku. Její složení bylo velmi reprezentativní, ke členům mimo jiné patřil i Henry Kissinger.⁴⁰²

Knappstein Erharda obsáhle upozornil rovněž na fakt, že při cestě bude muset čelit problému americké platební bilance, jejíž negativní vývoj vládě Spojených států připravoval čím dál tím větší starosti. Knappstein proto Bonn vyzval, aby zvážil, zda Erhard vzhledem ke své pověsti renomovaného ekonomického experta nemá Američanům nabídnout osobní pomoc.⁴⁰³ Mělo jít spíše o zdvořilostní gesto.

⁴⁰¹ Srv. NA, Office of Executive Secretariat, The MLF-ANF Vol. 2 to MLF- Jan – April 64, Outgoing Telegram, Department of State, Jun 14. 1965, Entry 5053., Box 2.

⁴⁰² Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 168.

⁴⁰³ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 168.

Ke Knappsteinovým radám i doporučením patřilo i to, aby Erhard vyjádřil podporu pro americkou kampaň ve Vietnamu chápanou jako zápas s komunismem o svobodu a bezpečí. Za dobrý důkaz této podpory považoval 8,75 milionu dolarů, kterými Bonn na vietnamskou misi přispěl, jakož i to, že Německo v únoru poslalo do Vietnamu 30 ambulancí.⁴⁰⁴

Jedna z posledních přípravných schůzek, kde se chystalo setkání s americkým prezidentem, se uskutečnila 25. května. Erhard zde hovořil o „noční můře“, jež mu ztělesňuje možnost, že by Spojené státy v Evropě přestaly fungovat jako ochranný prvek. V takovém případě by podle něj hrozilo, že se de Gaulle domluví se Sovětským svazem a společně budou schopni určit nový řád v Evropě.⁴⁰⁵ Erhard tím jen potvrdil, že jeho přístup k de Gaullovi se zásadně lišil od Adenauera. Zatímco bývalý kancléř chtěl možné dominanci de Gaullově v Evropě čelit spojenectvím s ním, byl Erhard v této otázce daleko opatrnější.

Erhardovy schůzky s Johnsonem a de Gaullem

Erhardova návštěva ve Spojených státech se uskutečnila od 31. května do 4. června 1965. Německá delegace tentokrát zavítala i do New Yorku, kde strávila tři dny a Erhard obdržel čestný doktorát na Columbia University (zlé jazyky tvrdily, že to byl také hlavní důvod cesty). Kancléř se zde setkal s řadou osobností, mimo jiné hovořil s generálním tajemníkem OSN U Thantem a starostou New Yorku. Promluvil také na setkání německo-americké obchodní komory a na večeři Rady pro mezinárodní vztahy (Council on Foreign

⁴⁰⁴ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 168.

⁴⁰⁵ Osterheld, s. 194.

Relations). Součástí jeho programu bylo rovněž setkání s vydavatelem Henrym Lucem a s představiteli tisku.⁴⁰⁶

K obligatorním součástem státní návštěvy patřily rozhovory s ministrem obrany Robertem McNamarou a ministrem zahraničí Deanem Ruskem. Setkání se uskutečnila 4. června. Jejich předmětem byla mimo jiné Francie. Američané si stěžovali na francouzského prezidenta Charlese de Gaulla, že za každou cenu tlačí na mír ve Vietnamu. Erhard zase kritizoval de Gaullův postoj k Evropě a NATO.

Otázka, jak reagovat, pokud by se Francie stáhla z NATO, se stala předmětem rozhovoru s McNamarou. Kancelář konstatoval, že takový krok by ponechal Spojené státy, Velkou Británii, Spolkovou republiku a další menší alianční státy osamocené. Zapochyboval, zda by pak bylo možné držet dosavadní alianční směřování. Na druhé straně ale podotknul, že de Gaulle může ve své nukleární politice pokračovat jen díky americké ochraně. McNamara k tomu dodal, že jaderný program je velmi nákladný, a proto si nemyslí, že země jako je Francie, si bude moci něco takového sama dovolit. Pochyboval i o tom, že Francie má dostatečné technické znalosti. K tomu, aby jaderné zbraně získala, bude podle McNamary potřebovat de Gaulle dvě desetiletí. NATO bez Francie je však podle něj určitě lepší než žádné NATO.

To, jak umí být příkrý, McNamara ukázal, když bez bližších detailů mluvil o připravovaném stěhování některých amerických vojenských zařízení v rámci Německa a Velké Británie, což by byl krok v podstatě namířený také proti de Gaullovi. Nicméně podle Erharda by taková konfrontace nebyla krokem dobrým: státy NATO by se spíše měly snažit Paříž k sobě více připoutat.

Když McNamara navrhnul, aby oba státy co nejdříve, ještě před podzimem sladily svá stanoviska a svou jednotu prezentovaly také před veřejností, Erhard to odmítl s tím, že se o něčem takovém se dá hovořit až po

⁴⁰⁶ Personalien, Ludwig Erhard. In: Der Spiegel 27, 1965, s. 96.

zářijových volbách. Věděl totiž, že před nimi nesmí zaujmout příliš proamerické stanovisko.⁴⁰⁷

Hlavním bodem návštěvy USA bylo kancléřovo setkání s Johnsonem, které se uskutečnilo také 4. června krátce po poledni. Johnson se na něj připravoval obdobně jako Erhard. Rusk mu předem poslal několik témat, o kterých by měl hovořit. Zaprvé měl Erharda ujistit o tom, že Američané své síly v Evropě ponechají. Za druhé jej měl informovat o svém stanovisku k de Gaullovu úmyslu vymanévrovat Francii z NATO a v této souvislosti mu měl doporučit, aby s de Gaullem na toto téma vedl upřímné a otevřené rozhovory. Rusk naopak Johnsonovi výslovně nedoporučil, aby tématem rozhovoru s Erhardem učinil offsetovou dohodu, z čehož je patrné, že v polovině roku 1965 Američané tento problém ještě nevnímali tak silně, jako tomu bylo o rok později.⁴⁰⁸ Johnson se držel témat, která mu doporučil Rusk, a proto Erharda potěšil tím, že americké jednotky navzdory válce ve Vietnamu zůstanou v Berlíně a v Evropě tak dlouho, dokud to Evropané a zejména Němci budou chtít a dokud budou užitečné.

Oba politici se věnovali rovněž politice uvolnění mezinárodních vztahů. Johnson prohlásil, že v ní bude pokračovat, i když občas může s sebou přinést značné potíže. Dotkli se přitom vztahů s Francií. Kancléř se opět vyjádřil kriticky na adresu de Gaulla. Dal ale najevo, že před volbami nestojí o žádný větší spor s ním. S prezidentem se shodli, že NATO bude třeba zachovat třeba i bez Francie. Johnson kancléři řekl, že počítá s jeho úspěchem ve volbách. Doufal, že po nich tak budou moci společně dát de Gaullovi najevo, že NATO bude pokračovat bez ohledu na jeho postoje. Kancléř přitakal, že s „evropskou Evropou“ nebude souhlasit. Ocenil také to, jak se Spojené státy pustily do

⁴⁰⁷ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Memorandum of Conversation, Erhard-McNamara in Washington, 4 June 1965, Box 2212.

⁴⁰⁸ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Memorandum for the President. Subject: Your Meeting with FRG Chancellor Erhard on June 4, Box 2212.

konfliktu ve Vietnamu. Pro Němce se prý jedná o jasný důkaz toho, že jsou spolehlivým partnerem.⁴⁰⁹

Pro německou delegaci bylo důležité, že Johnson zopakoval tezi o souvislosti mezi válkou ve Vietnamu a situací v Evropě a v Berlíně. Americká vláda v mezinárodní politice prý nepodnikne žádný krok, při kterém by neměla na paměti na to, jaký dopad to může mít na Německo. Oba státníky zajímaly rovněž ekonomické otázky. Johnson se ptal na Erhardův projekt Formierte Gesellschaft, který přirovnal ke své Great Society. Dokonce prohlásil, že by chtěl do Bonnu poslat své dva poradce.⁴¹⁰

Setkání skončilo ujištěním o vzájemném přátelství a tím, že si strany vzájemně vyslovily podporu v otázkách, které pro ně měly eminentní význam. Američané prohlásili, že považují rozdělení Německa za nespravedlivé, Němci zase znovu zopakovali svou solidaritu s americkým zapojením do vietnamského konfliktu. Erhard dal najevo připravenost podílet se na vzniku rozvojové banky pro jihovýchodní Asii.⁴¹¹

⁴⁰⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1968, Political Defense, Pol Political Aff Rel Ger W-US Pol to Political Aff Rel, Ger W-US, Outgoing Telegram, Department of State, There follows text of joint statement issued after meeting of Chancellor Erhard and President Johnson, June 4, Box 2228.

⁴¹⁰ Osterheld, s. 196.

⁴¹¹ Lyndon B. Johnson: „Joint Statement Following Discussions With Chancellor Erhard,“ June 4, 1965. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsbl.edu/ws/?pid=27020>; v polovině roku 1965 byl pro amerického prezidenta při vyjednávání se západními spojenci hlavním tématem stále více Vietnam. Johnson se nevzdával naděje, že se mu podaří zapojit evropské státy do vietnamského konfliktu i do plánované obnovy regionu. Součástí jeho snah bylo vybudování Asijské rozvojové banky. Do Evropy proto Johnson vyslal svého poradce v této záležitosti Eugena Blacka, Erharda pak dopisem vyzval, aby Blacka osobně přijal. „Jak jistě víte, příkládám mírovému rozvoji v této části světa největší důležitost,“ napsal kancléři Johnson. Srv. Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Outgoing Telegram, Department of State, Amembassy Bonn, Jun 14 1965, Lot file 69D55, Entry 5250, Box 23. Eugene Black Sr. 1898-1992, vedl

Budeme-li Erhardovo jednání s Johnsonem hodnotit jako celek, můžeme konstatovat, že nic zásadního během této návštěvy nebylo domluveno, jednalo se spíše o zdvořilostní setkání. Podle Erhardova poradce Osterhelda dal kancléř své přátelství k Američanům příliš najevo a pro Johnsona tak nebylo příliš těžké Erharda omámit. Mítink však byl ale dobře přijat tiskem a měl tak pozitivní vliv na blížící se volby.

Krátce po setkání s Johnsonem na pravidelné setkání do Bonnu přicestoval de Gaulle. Pobýval zde 11. a 12. června 1965. Centrální otázka, kterou při setkání přednesl, byla, jak by se Evropa bránila v případě útoku. S konvenčními zbraněmi to podle de Gaulla není možné. Francouzský prezident proto obhajoval výstavbu francouzských jaderných sil. Zároveň odsoudil americké angažmá ve Vietnamu s tím, že Američané tam nemohou vyhrát.

Erhard naopak zdůraznil, že Spolková republika nebude dělat nic, co by bylo namířené proti zájmům Washingtonu. Potvrdilo se tak, že rozpory mezi Erhardem a de Gaullem v otázce vztahů se Spojenými státy se nedaří zmenšovat. Právě naopak. Zatímco kancléř se snažil působit vstřícně, setrval de Gaulle sverpě na své koncepci samostatné Evropy.

Kromě toho oba politici diskutovali o vztazích s východním blokem. I zde se ukázaly některé názorové rozdíly. De Gaulle například prohlásil, že Sovětský svaz se vzdal ambice ovládnout západní Evropu. Status quo prý již shledal dostačujícím, a proto se pokouší se Západem dohodnout na uvolnění vztahů. Erhard se k této otázce přímo nevyjádřil, ale z jeho předešlých vyjádření bylo patrné, že je vůči Sovětskému svazu daleko opatrnější. Obával se především toho, že se de Gaulle dohodne s Moskvou na úkor Německa.⁴¹²

Na tiskové konferenci, která se uskutečnila jen krátce po návštěvě de Gaulla, se Erhard vyslovil pro všeobecné kontrolované odzbrojení. A i toto vyjádření podle Horsta Osterhelda přispělo k tomu, že byla Erhardova tisková

například Světovou banku. Předsedal také vlivnému think tanku Brookings Institution.

⁴¹² Osterheld, s. 203.

konference hodnocena velmi dobře.⁴¹³ Osterheld si přesto ve své knize v souvislosti s návštěvou de Gaulla povzdechnul nad Erhardovou zahraniční politikou a jeho příliš velkou orientací na USA, která mu ale nepřinesla mnoho hmatatelných úspěchů .

Před volbami: Formierte Gesellschaft a Great Society

Podzimní volby do Spolkového sněmu byly pro Erharda osobně nesmírně důležité, měly totiž ukázat, zda je schopný plnohodnotně nahradit Adenauera. V některých momentech své kampaně jakoby čerpal inspiraci i od Johnsona. Oba politici totiž při prosazování svého programu sázeli na to, že své představy zaobalí pod silná, srozumitelná a jasně čitelná hesla. U Johnsona se jednalo o takzvanou Great Society u Erharda o již zmiňovanou Formierte Gesellschaft.⁴¹⁴

V souvislosti s blížícími se volbami se experti a média začínali zabývat tím, jak moc podobné si obě koncepce jsou. Němečtí experti konstatovali, že oba státníci vycházejí z podobných společenských a politických skutečností.⁴¹⁵ V praxi to znamenalo, že obě země měly svým obyvatelům nabídnout značnou míru blahobytu, která většině z nich měla umožnit žít bez existenčních starostí. Great Society se koncentrovala na to, aby přispěla k většímu vyhlazení chudoby. Celkový růst společnosti pak považovala za další krok. V tomto bodě se však podle odborníků Erhardova Formierte Gesellschaft lišila, už protože chudoba v americkém slova smyslu a rozsahu ve Spolkové republice nebyla.⁴¹⁶

⁴¹³ Tamtéž, s. 208.

⁴¹⁴ Srv. PA AA, Bestand B1, Band 227.

⁴¹⁵ Srv. PA AA, Bestand B 1, Band 227.

⁴¹⁶ Tamtéž.

Jakkoli oba programy jednoznačně spojovalo to, že chtěly kvalitativně zvýšit úroveň života, experti upozorňovali rovněž na to, že ze zahraničně politického hlediska jsou mezi Johnsonem a Erhardem rozdíly. Zatímco americký prezident usiluje o snížení napětí v mezinárodních vztazích, aby mohl nerušeně rozvíjet program Great Society, považuje Erhard Formierte Gesellschaft za prostředek, jak ještě více zviditelnit německou otázku. Jinak řečeno, podle představ Erharda měla Formierte Gesellschaft přispět k tomu, že budou rozdíly mezi oběma německými státy ještě více patrné.⁴¹⁷

USA se snaží vysvětlit Vietnam

Američané se v této době snažili získat své evropské spojence pro probíhající vietnamskou válku. Nejnovější hodnocení situace – na žádost Erharda – poslali do Bonnu v červnu roku 1965. Cílem memoranda bylo Němcům vysvětlit, že válka byla posledním řešením poté, co se USA během posledního čtyř a půl roku pokoušely dosáhnout s komunistickými zeměmi v regionu i mimo něj rozumného řešení.

K příčinám vzniku současné situace Američané počítali rovněž neúspěch jednání, které v letech 1961 a 1962 Spojené státy vedly se Sovětským svazem a Čínou o Laosu. Zejména po setkání Chruščova a Kennedyho ve Vídni v červnu roku 1961 si totiž mysleli, že se jim podařilo dosáhnout dohody o jeho neutralizaci.⁴¹⁸ Akceptovaly tehdy sovětskou nabídku a stáhly z Laosu veškerý

⁴¹⁷ Úvahy o Spolkové republice jako magnetu se objevily v SPD již na počátku 50. let. Srv. Siebenmorgen, Peter: Gezeitenwechsel, Aufbruch zur Entspannungspolitik, Bonn 1990, s. 83; o Formierte Gesellschaft své čtenáře obšírněji informoval i americký časopis Time. Srv. Some Soul Massage For die Formierte Gesellschaft. In: Time 86, 1965, č. 21, s. 65.

⁴¹⁸ Uskutečnilo se v rakouském hlavním městě 3. a 4. června 1961. Taktikou sovětského vůdce bylo vyzkoušet, zda bude Kennedy schopen čelit nátlaku a agresivní

vojenský personál, avšak komunistický Severní Vietnam své jednotky z Laosu nestáhl a podle Washingtonu využíval území jižního Laosu pro infiltraci do Jižního Vietnamu.⁴¹⁹ (Severní Vietnam takto skutečně jednal.) „*Následné události ukázaly, že naše očekávání nebyla naplněna,*“ konstatovali Američané v dokumentu.⁴²⁰

Okamžik zlomu: Smlouva o nešíření jaderných zbraní

Johnson si chtěl co nejrychleji uvolnit ruce v Evropě, aby se ještě více mohl soustředit na Vietnam.⁴²¹ V průběhu roku 1965 se tak realitou mezinárodní politiky stávalo dosud spíše nevýrazné dohadování o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní (Nuclear Nonproliferation Treaty - NPT). To, co se dlouho jevilo jako okrajová otázka, se pro Američany nově stávalo prioritou.⁴²²

Dokladem bylo, že Johnson kvůli tomuto projektu jmenoval zvláštní komisi, které předsedal Roswell Gilpatric, dřívější náměstek ministra obrany. Komise vycházela z předpokladu, že další rozšíření jaderných zbraní by

rétorice. Během dvou dnů se diskutovalo o třech problémových okruzích: Laos, německá otázka a zákaz jaderných zkoušek. Pro Spolkovou republiku bylo toto setkání významné kvůli tomu, že bylo jednou z posledních šancí jak uklidnit rozbouřenou atmosféru v rámci druhé berlínské krize, která vedla k výstavbě berlínské zdi.

⁴¹⁹ Tamtéž.

⁴²⁰ Srv. PA AA, Bestand B 1, Band 227.

⁴²¹ Schertz, s. 329.

⁴²² NPT pro Sověty znamenalo mimo jiné možnost, jak brzdit MLF. Helga Haftendornová také tvrdí, že pro NPT se Američané nerozhodli na úkor MLF. Tento projekt podle ní skončil kvůli nedostatečné podpoře v Evropě i odporu v Kongresu. V tomto jí však není možné úplně dát za pravdu. NPT se alespoň částečně na úkor MLF uskutečnilo. Srv. Haftendorn, s. 109.

znamenal hrozbu pro USA, cílem tedy bylo pomocí smlouvy šíření jaderných zbraní zabránit.⁴²³ Gilpatric doporučoval, aby se USA plnou silou pustily do vyjednávání o NPT, čemuž byli příznivě nakloněni i Sověti.⁴²⁴

Američané dospěli k řadě nových premis. Za prvé vycházeli z předpokladu, že rozšíření jaderných zbraní by učinilo celkovou situaci ještě více nepřehlednou. Za druhé považovali za znatelnou a praktickou výhodou to, že politiku nešíření jaderných zbraní podporují Sověti.⁴²⁵

Změna politiky v USA tak postupně dozrávala. Do června byl Johnson rozhodnut vydat se směrem, který navrhoval Gilpatric – tedy naplno podporovat NPT, v podstatě na úkor MLF.⁴²⁶ Bundyho proto požádal, aby připravil memorandum, jež by vyjadřovalo nový politický směr. Johnson jím vyjádřil, že chce mít nad odzbrojovacím procesem dohled. Právě v této době došlo ke klíčové změně politiky, kdy kontrola zbrojení definitivně i po úřední stránce nabyla v Johnsonově administrativě vrchu.⁴²⁷ Na druhé straně si Johnson uvědomoval, že diskuse o NPT a s ní logicky spojené potvrzení krachu MLF může Spolkovou republiku dostat do izolace, ze svého pohledu však neměl příliš na výběr. I proto Rusk německého velvyslance v USA Knappsteina ještě v této době z taktických důvodů ujišťoval, že NPT se bez MLF neuskuteční. Rusk však jinak, jak později vzpomínal, patřil vždy mezi pevné zastánce NPT. Jen měl pochyby o tom, že každá země bude moci či bude chtít smlouvu podepsat.⁴²⁸

Nepřekvapí však, že se němečtí politici, kterým se NPT příliš nelíbila, v důsledku probíhajícího vývoje začali o další vývoj mezinárodní politické situace strachovat. Velmi tvrdý ve svém hodnocení byl Franz Josef Strauß,

⁴²³ Schwartz, s. 53.

⁴²⁴ Brands, s. 268.

⁴²⁵ Schertz, s. 326.

⁴²⁶ Již první návrhy na NPT fakticky MLF vylučovaly. Bylo z nich jasné, že státy vlastníci jaderné zbraně nemohou těm bezjaderným k nim dopomoci. Srv. Birrenbach, s. 176.

⁴²⁷ Brands, s. 268-269.

⁴²⁸ Rusk, s. 342.

když prohlásil, že NPT by se mohla stát novým Versailles, protože mohou v Evropě znamenat definitivní potvrzení daného statu quo. Schröder pak konstatoval, že Bonn bude s NPT souhlasit jedině tehdy, když se v nějaké podobě uskuteční MLF/ANF.

Německá obava z NPT narostla poté, co Rusk korigoval dosud hlásanou strategickou linii a prohlásil, že propojení MLF a NPT „*nebude akceptovat*“, a Bundy ujišťoval sovětského velvyslance v USA Anatolije Dobrynina, že USA nepodpoří Bonn v jeho případných snahách získat národní kontrolu nad jadernými zbraněmi.⁴²⁹ Více ovšem Američané tyto své teze nerozváděli, neboť nechtěli spory se Spolkovou republikou vyhrocovat.

Přesto bylo čím dál tím víc zjevné, že došlo k zásadní proměně americké zahraniční politiky a aktuální německý postoj k NPT se začal jevit jako jedna z hlavních překážek pro jeho realizaci. Tato proměna nutně vyvolala na americké straně diskusi. Poradce pro národní bezpečnost McGeorge Bundy považoval NPT za dobrý nástroj k tomu, aby Spolková republika neusilovala o vývoj jaderných zbraní a do budoucna se ještě více integrovala do západních struktur. Dean Acheson a John McCloy měli v tomto poněkud jiný názor, za hlavní nástroj pro soudržnost Západu považovali NATO.

Narůstající spory mezi USA a Spolkovou republikou

Americké směřování směrem ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní nicméně připravovalo Bonnu velké starosti, a to zvláště poté, co Johnson v červenci začal podnikat první konkrétní kroky tímto směrem. Výrazným signálem bylo, že Averell Harriman, který byl v letech 1943 až 1946 velvyslancem v Moskvě a tamní poměry dobře znal, jako prezidentův zvláštní

⁴²⁹ Schwartz, s. 57.

pověřenec odcestoval do Sovětského svazu, a podařilo se mu tam dosáhnout toho, že obě strany daly najevo, že o nešíření jaderných zbraní mají zájem.

A třebaže se Harriman při zpáteční cestě zastavil také v Bonnu, aby Spolkovou republiku uklidnil, bylo evidentní, že Američané se přestávají ohlížet na německé zájmy, byť navenek to stále ještě nepřipouštějí.⁴³⁰ Když Erhard v rozhovoru s Harrimanem trval na svém a dal najevo, že Spolková republika se nechce MLF vzdát, Harriman mu sice odpověděl, že Sověti MLF považují za neslučitelné s NPT, současně ale dodal, že Američané na MLF stále trvají, což on také Sovětům údajně zdůraznil. Erhardova poradce Osterhelda tato odpověď příliš nenadchla a do deníku si proto poznamenal slova „*jak hnusné*“. Podobná vyjádření totiž považoval za americkou prohnanost. Osterheld v této době ovšem již v rámci vládních kruhů ve Spolkové republice patřil k největším skeptikům a v možnost uskutečnění MLF nevěřil.⁴³¹

Spojené státy se ale dostaly do sporů i s de Gaullovou Francií, která začala dávat najevo, že americkou iniciativu směřující k nešíření jaderných zbraní vnímá negativně. V červenci 1965 navíc francouzští zástupci odešli z Rady ministrů EHS a dali tak najevo, že se Paříž chce ještě více emancipovat.⁴³² Francie se v EHS bránila posílení nadnárodního aspektu. Paříž stanovila podmínku, že všechna přijímaná rozhodnutí musela být schválena jednomyslně.⁴³³

Narůstající rozpory mezi Spolkovou republikou a Spojenými státy pociťoval americký velvyslanec George McGhee, který 16. července pronesl v bavorském Tutzingu na evangelické akademii svůj nejrozsáhlejší proslov za dobu svého pětiletého působení v Německu. McGhee v souvislosti s Vietnamem zdůraznil, že Spojené státy neočekávají od Spolkové republiky vojenské síly, očekávají však větší pomoc v jiných oblastech. Z diplomatických důvodů McGhee pak citoval Johnsonovu proklamaci, že nemůže být žádné

⁴³⁰ Tamtéž, s. 331.

⁴³¹ Osterheld, s. 217.

⁴³² Haftendorn, s. 83.

⁴³³ Francouzská tzv. politika prázdných křesel“ trvala sedm měsíců. Srv. Fiala, Petr, Pitrová, Markéta: Evropská unie, Brno 2003, 91.

détente, dokud nezmizí umělé rozdělení Německa. Podle McGheeho Západ může doufat, že se mu podaří prostřednictvím zvýšeného vlivu na Východě sjednocení urychlit.⁴³⁴ (Faktem ale je, že toto byla jen proklamace a Johnson détente před snahou překonat rozdělení Německa realisticky upřednostňoval.)

McGhee si po své řeči údajně uvědomil, že vztah mezi Spojenými státy a Spolkovou republikou je v mnoha ohledech nepřírozený či nezdravý. Domníval se, že Bonn by měl zůstat blízkým spojencem a trápilo jej spojení offsetové dohody s otázkou dalšího umístění amerických sil ve Spolkové republice. McGhee se tak do jisté míry ve vnitrostátních diskusích stal obhájcem Němců, tvrdil totiž, že v minulosti Němci své závazky dodržovali.⁴³⁵

Politika détente proměňovala vztah Spolkové republiky k východní Evropě. V reakci na to, že Washington přestal détente spojovat s německou otázkou, ministr zahraničí Gerhard Schröder vyjádřil své pochyby, zda je usmíření s východní Evropou vůbec možné. Američané se naopak snažili přimět Bonn k tomu, aby byl k Východu otevřenější. Chtěli, aby Erhardova a Schröderova politika zřizování obchodních misí šla ještě dál.⁴³⁶

Na podzim roku 1965 se zdálo, že evropské křídlo ve washingtonské vládě ztratilo na síle tak, že projekt MLF již přestával být myslitelný i teoreticky. Symbolickým dokladem toho bylo setkání mezi McGeorgem Bundym, Ruskem, McNamarou a Ballem v září 1965. McGeorge Bundy z něj

⁴³⁴ McGhee, s. 174.

⁴³⁵ McGhee, s. 176.

⁴³⁶ Německý historik Torsten Oppelland však uvedl, že zřizování misí sice vzbuzovalo naděje, ale nebylo začátkem diplomatické ofenzívy Bonnu, nýbrž jejím vrcholem, protože Erhard nebyl připraven Hallsteinovu doktrínu úplně opustit. Ve východní politice Gerhard Schröder mimo jiné usiloval využít rozvíjející se hospodářský potenciál Spolkové republiky. Srv. Oppelland, Torsten, „Der Ostpolitiker“ Gerhard Schröder- ein Vorläufer der sozialliberalen Ost- und Deutschlandpolitik. In: Historisch-Politische Mitteilungen 8, 2001, s. 75.

prezidentovi referoval, že i Ball pochopil, že MLF nepředstavuje řešení pro problém nukleární obrany.⁴³⁷

Špičky americké politiky si ale rovněž uvědomovaly, že v nukleární problematice je třeba nadále postupovat na základě konzultací v NATO. Rostow dokonce navrhoval konzultace ve formě Nukleární plánovací skupiny (Nuclear Planning Group - NPG).⁴³⁸ Američané totiž nadále moc dobře věděli, že ve Spolkové republice panuje hlad po tom nějakým způsobem vyřešit nukleární otázku.

Předvolební kampaň v Spolkové republice graduje

Nejednota se pro CDU ukázala jako jeden z hlavních problémů předvolební kampaně, neboť SPD nebyla tolik výrazná, jak se očekávalo. Často sice na CDU útočila, Erhardovi se však dařilo poměrně dobře výpady sociálních demokratů odrážet. A protože se ani FDP neprofilovala dostatečně zřetelně, hlavní komplikací byly spory uvnitř CDU, mezi Erhardem a Adenauerem. Zvláště poté, co bývalý kancléř v jednom z novinových článků načrtl svou představu povolebních koalic způsobem, který se Erhardovi značně

⁴³⁷ Maddock, Shane J.: Nuclear Apartheid: the quest for American atomic supremacy from World War II to the present, North Carolina 2010.

⁴³⁸ NPG je tělesem, kde členské státy NATO kromě Francie diskutují o jaderné politice. Ukázalo se, že jde o fungující orgán. Srv. Maiziére, Ulrich de: Zur Mitwirkung der Bundesrepublik Deutschland an der Nuklearstrategie der NATO (1955-1972). In: Bracher, Karl Dietrich, Funke, Manfred, Schwarz, Hans-Peter: Deutschland zwischen Krieg und Frieden, Bonn 1990, s. 285.

nelíbil a který vyvolával dojem, že Adenauer má jiné představy než on sám. Mluvil dokonce o frondě.⁴³⁹

Erhardovu osobní popularitu ale útoky tohoto druhu příliš nepoškodily. Zvláště za situace, kdy Spolková republika na tom byla z ekonomického hlediska velmi dobře. Nezaměstnanost byla nízká, a třebaže již tehdy bylo ve Spolkové republice přes milion pracovníků z ciziny, stále zůstávalo půl milionu volných pracovních míst. Marka platila, jak na to Erhard v předvolební kampani rád upozorňoval, za třetí nejpevnější světovou měnu.

Ostrá fáze volební kampaně začala 8. srpna, kdy se také naplno rozjela série předvolebních mítinků. Erhard, jenž si zakládal na svém řečnickém umění, během této kampaně zvládl osobně navštívit skoro pět set mítinků po celé zemi.⁴⁴⁰ Na mítincích i před novináři Erhard zdůrazňoval, že se CDU podařilo vytvořit ve Spolkové republice úspěšnou a solidární společnost. Nevynechával však ani témata ze zahraniční politiky. Zdůrazňoval právo Němců na sebeurčení a obhajoval právo Spolkové republiky jako jediného státu hájit německé zájmy, tedy takzvanou Hallsteinovu doktrínu. *„Jde o to náš brutálně rozdělený národ znovu vést dohromady. I proto, aby pak Německo bylo schopné sloužit lepšímu soužití národů ve světě, svobodě a pokroku. Každý čin budeme měřit podle toho, jestli nás přiblíží znovusjednocení. To bychom rádi dali jasně najevo i našim přátelům. V Evropě se mohou věci pohnout, pokud se Německo spojí,“* prohlásil Erhard 29. srpna v Ludwigshafenu.⁴⁴¹

Do volebního boje vstoupily ale i „všední“ zahraničně politické starosti, včetně návrhu na Smlouvu o nešíření jaderných zbraní – NPT, který 17. srpna předložili Američané ženevské odzbrojovací konferenci. Adenauer z pozice předsedy strany tento návrh odmítl s odůvodněním, že by v průběhu času

⁴³⁹ Již v roce 1965 se v CDU začalo proslýchat, že Adenauer už v březnu 1966 nebude kandidovat na předsednickou pozici; fronda média připomínala i po volbách. Srv. Einer allein. In: Der Spiegel 39, 1965, s. 21.

⁴⁴⁰ Einer gegen 248. In: Der Spiegel 39, 1965, s. 38.

⁴⁴¹ Osterheld, s. 290.

přivedl Evropu do područí Sovětského svazu.⁴⁴² Odpor Němců vůči NPT gradoval.

V průběhu kampaně Erhard musel rovněž diplomaticky reagovat na zesilující volání Američanů po zvýšení evropské pomoci Vietnamu. V dopise Johnsonovi připustil, že ve Vietnamu i v celém regionu by měla být víc vidět západní solidarita. Nicméně současně poukázal na tu podporu, kterou Spolková republika již poskytuje. Zrekapituloval dosavadní finanční pomoc Německa Vietnamu, i to jak se jeho země podílela na školení vietnamských pracovníků v různých oblastech. Do budoucna pak Erhard poměrně stručně poznamenal, že Bonn zvažuje způsob, jak se podílet na činnosti Asijské rozvojové banky.⁴⁴³

Přesto ale americký tlak na zesílenou pomoc Vietnamu klima mezi oběma státy zhoršoval, a to do té míry, že se americký velvyslanec McGhee v této souvislosti začal obávat, aby Washington kvůli této věci neztratil vliv, který na Bonn doposud měl. Jiní američtí politici ovšem před snahou Němců podílet se výrazněji na činnosti rozvojové banky upřednostňovali to, aby přímo Bonn zvýšil celkový objem své pomoci. O toto usilovali především ministr obrany McNamara a poradce pro národní bezpečnost McGeorge Bundy.

To vše tvořilo zahraničně politické pozadí kampaně, v jejímž rámci Erhard často zdůrazňoval přátelství se Spojenými státy a potřebu reformy NATO. Pokoušel se prezentovat jako politik usilující o spolupráci s Francií: například v září ve své řeči ve Spolkovém sněmu zdůrazňoval ekonomickou kooperaci obou zemí. Třebaže se těmito slovy snažil vyhovět Adenauerovi, který se do volebního boje pustil s vyloženou chutí, předvolební kampaň spory mezi oběma křídly v CDU jen vyostřila, neboť gaullisté v souvislosti s debatami

⁴⁴² Schwarz, Hans – Peter: Konrad Adenauer, German Politician and Statesman in a Period of War, Revolution and Reconstruction, Vol. 2: The Statesman, 1952-1967, Stuttgart 1997, s. 742.

⁴⁴³ Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, Outgoing Telegram, Department of State, Amembassy Bonn, Sep 9 1965, Lot file 69D55, Entry 5250, Box 23.

o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní (NPT) útočili na atlantické křídlo. Obě křídla CDU odlišovaly také rozdílné povolební cíle a představy o následné situaci. Zatímco Erhard potřeboval dosáhnout co nejvýraznějšího vítězství, aby mohl pokračovat v koalici s liberální FDP, gaullisté by vítali spíše výsledek, který by umožnil vznik velké koalice s SPD. V takovém případě by se totiž Erharda mohli zbavit.⁴⁴⁴ Velkou koalici navíc favorizovala i šedá eminence SPD Herbert Wehner.

Poslední vystoupení Erharda před volbami přišlo na jeho tiskové konferenci 17. září. Zmínil v něm svůj úmysl po volbách se rychle setkat s francouzským prezidentem de Gaullem a americkou hlavou státu Johnsonem. Kromě toho se věnoval některým mezinárodním problémům, například situaci ve Vietnamu či v Kašmíru, kde od dubna do září 1965 probíhaly potyčky mezi Pákistánem a Indií. Z vnitropolitických témat vyzdvihnul Formierte Gesellschaft i potřebu celkově zlepšit kvalitu vzdělání a vědy.⁴⁴⁵

Erhardův triumf: „Besser ist der Ludwig“

Výsledky voleb, které se konaly 19. září, nakonec představovaly pro gaullisty zklamání. Blok CDU/CSU obdržel 47,6 procent hlasů, byl tedy pouhá tři křesla od absolutní většiny. Sociální demokraté (SPD) si ale oproti předchozím volbám také polepšili, získali 39,3 procenta hlasů, tedy o tři

⁴⁴⁴ Granieri, 209.

⁴⁴⁵ Tamtéž.

procenta více než minule.⁴⁴⁶ Jediným poraženým tak byli liberálové z FDP, kteří si pohoršili z 12,8 procenta na 9,5 procent.⁴⁴⁷

Erhard zdůraznil, že výsledek lze brát jako zásluhu CDU/CSU, ale i potvrzení politiky, kterou on sám jako kancléř osobně prosazoval. Nejen on si byl přitom vědom toho, že mu vyšla strategie založená na osobní popularitě. Americký magazín Time popsal například scénu, kdy asi šedesát náctiletých mladých během volební noci zpívalo volební song: *Willy ist so gut nicht, Darum rufen wir euch zu Besser ist der Ludwig und die CDU*.⁴⁴⁸

Tisk Erharda oslavoval jako „volební lokomotivu“ a 20. září jej blok CDU/CSU podle očekávání nominoval na kancléře. Noviny ve Spojených státech to chápali jako úspěch jeho proamerické politiky. Wall Street Journal tak podotkl, že Erhardovo vítězství má význam rovněž pro USA, je důkazem, že politici v cizině nemusí být nutně antiameričtí, aby ve volbách zvítězili.⁴⁴⁹ Novináři však volby interpretovali také jako kancléřův úspěch ve sporu s Adenauerem a Straußem. Washington Post napsal, že vítězství Erharda dává Spolkové republice na pokračování stability a prosperity, kterou by mohla opět zajistit současná vládní koalice. Voliči prý ukázali, že Erharda mají v oblibě, i když ho kritici nazývali „gumovým lvem“.⁴⁵⁰

Na podzim roku 1965 tak Erhard prožíval vrchol své politické kariéry a zdálo se, že se ze svého vítězství může naplno radovat: „*Tyto volby poskytují jasný a nezpochybnitelný mandát pro pokračování v současné politice,*“

⁴⁴⁶ Brandt si posílení voličské přízně zpětně pochvaloval. Výsledek podle něj pozici SPD upevnil. Srv. Brandt, s. 168.

⁴⁴⁷ Laitenberger, s. 202; Potthoff, Miller, s. 207.

⁴⁴⁸ Willy (Brandt) tak dobrý není, proto vám říkáme, lepší je Ludwig (Erhard) a CDU. Srv. Besser ist der Ludwig. In: Time 86, 1965, č. 14, s. 46.

⁴⁴⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 14 Election Ger –W to Pol 14 Ger-W, Outgoing Telegram Department of State, Amembassy Bonn, Sep 27 1966, Box 2218.

⁴⁵⁰ The Rubber Lion Strikes Again. In: Time 86, 1965, č. 18, s. 45.

konstatoval.⁴⁵¹ Navzdory volební ztrátě FDP se tak rozhodl pokračovat v dosavadní vládní koalici.

Liberální FDP v povolebních vyjednáváních vystoupila s několika požadavky. Nárokovala si vicekancléřské křeslo pro Ericha Mendeho a další tři vládní posty.⁴⁵² To, že Mende chtěl být zároveň ministrem pro všeněmecké záležitosti, bylo dokladem snahy FDP dotlačit CDU ke změně politiky vůči NDR, neboť její politici z dlouhodobého hlediska považovali za výhodné navázat s východoněmeckým režimem přímé kontakty. Erhard se však proti takovému požadavku postavil a setrval na té politické koncepci, kterou Spolková republika dosud zastávala. Kancléř a jeho okolí totiž stále přikládali velkou váhu německému znovusjednocení a případnou diskusi s vládou NDR chápali jako její legalizaci a tím i jako velkou překážku na cestě za cílem. Naopak FDP se začala blížit politice, kterou naplno později rozvedl Brandt. V tomto bodě je tedy jasně možné vidět zárodky pro pozdější zahraniční politiku Bonnu i pro koalici SPD a FDP.⁴⁵³

Personální obsazování kabinetu Erhardovi přineslo nemalé potíže. FDP totiž již v předvolební kampani dala najevo, že do vlády nevstoupí, pokud v ní za CSU bude Strauß.⁴⁵⁴ (Bavorský politik v ní nakonec nefiguroval.) CSU se naopak nelíbilo, pokud by se ministrem měl stát šéf FDP Erich Mende. Erhard skutečně nejprve prohlásil, že Mendemu ministerstvo pro celoněmecké otázky nesvěří, pod tlakem FDP – hovořilo se třeba i o menšinovém kabinetu – však nakonec ustoupil. CSU si pak jako kompenzaci vydobyla další ministerstvo ve vládě. Ještě obsazení jednoho vládního postu vzbudilo pozornost. Nejasné

⁴⁵¹ Tamtéž.

⁴⁵² Srv. Besser ist der Ludwig. In: Time, Volume 86, Issue 14, October 1965, s. 46. Erich Mende 1916-1998, v letech 1960 až 1968 byl předsedou liberální FDP. V letech 1963 až 1966 byl vicekancléřem a ministrem pro celoněmecké otázky. V roce 1970 odešel z FDP a stal se členem CDU.

⁴⁵³ Dalším momentem, který FDP a SPD přiblížil, byly v Severním Porýní-Vestfálsku z července 1966. Sociální demokrat Heinz Kühn tehdy v důležitém spolkovém státě zformoval koalici s FDP. Srv. Potthoff, Miller, s. 211.

⁴⁵⁴ Strauß, s. 426.

totiž bylo, jaký post dostane Ludger Westrick (CDU). Erhard mu původně slíbil ministerstvo obchodu, nakonec mu ho však upřel. Westrick se poté chtěl stáhnout z veřejného života. Nakonec se však na radu ostatních rozhodl zůstat, stal se šéfem kancléřského úřadu a ministrem pro zvláštní úkoly. Z této pozice nakonec dokázal získat vliv a v Erhardově kabinetu platil za nejlépe informovaného muže.⁴⁵⁵

Volby vyvolaly také pokus otrást pozicí ministra zahraničí Gerharda Schrödera, který opět signalizoval, že nechce Evropu bez Spojených států a jemuž gaullisté neustále vyčítali jeho rezervovaný vztah k Francii. Jednou ze zbraní, které protivníci proti Schröderovi vytáhli, bylo tvrzení, že jeho doktorát je falešný, neboť není možné nalézt jeho doktorskou práci. Schröder se hájil tím, že byla ztracena za války. Franz Josef Strauß dokonce napsal dopis, kterým se pokoušel přesvědčit Erharda, aby Schrödera do pozice ministra zahraničí znovu nejmenoval. Zdůvodňoval to tím, že Schröderovo jmenování by posílilo ten proud francouzské politiky, který Spolkové republice nedůvěřuje.⁴⁵⁶ Adenauer šel ještě dál a poslal dokonce dopis prezidentovi Lübckemu, ve kterém ho vyzýval, aby Schrödera nejmenoval.⁴⁵⁷

Avšak všechny tyto pokusy vnitrostranické opozice zkrachovaly. Ludwig Erhard stál za Schröderem velmi pevně. Otázkou je, proč vlastně na něm tolik trval. Oba muže sice spojovaly stejné názory na zahraniční politiku, ale to by ale samo o sobě nemuselo pro udržení funkce stačit. Jako pravděpodobnější se tak nabízí vysvětlení, že Erhard si Schrödera udržel jako zbraň vůči Straußovi a Adenauerovi. Schröder totiž neváhal a byl připravený na oba výrazné představitele CDU/CSU kdykoli zaútočit.

Negativním důsledkem povolebního vyjednávání bylo, že čtyři týdny, během kterých se tvořila vláda, ukázaly veřejnosti Erhardovu slabost.

⁴⁵⁵ O Westrickovi se jako o jednom z klíčových mužů kolem Erharda psala dlouhodobě.

Srv. Den Kanzler in den Griff genommen. In: Der Spiegel 24, 1966, s. 42-49.

⁴⁵⁶ Granieri, s. 211.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 212.

Neschopnost udělat si pořádek ve vlastním táboře později přispěla i k jeho pádu.

Dne 10. listopadu pronesl Erhard ve Spolkovém sněmu vládní prohlášení, v němž zdůraznil zejména nutnost stabilního hospodářského vývoje. V zahraničně politické oblasti tradičně poukázal na právo Němců na sebeurčení. *„Potřebujeme politické sebevědomí, naším cílem je svobodné sjednocené Německo s mírovým a produktivním vztahem se všemi zeměmi kolem nás,“* prohlásil kancléř. O roli Američanů při obraně Německa pak prohlásil: *„Spojené státy nesou největší břemeno zátěže ze zemí NATO. Mají jaderný arzenál, který převažuje nad sovětským. V Německu mají jednotky ve výši 240 tisíc lidí, které představují nedílnou součást společné obrany. Rozhodujícím způsobem přispěly k tomu, že se podařilo udržet svobodu Západního Berlína. Naše zájmy nám přikazují s USA politicky a vojensky úzce spolupracovat,“* řekl dále Erhard.⁴⁵⁸ Kancléř také zopakoval, že Němci neusilují o národní držení jaderných zbraní, nějakým způsobem se chtějí podílet na širším mezinárodním projektu. Kromě těchto proklamací, které v roce 1965 působily již poněkud zastarale, Erhard také dále deklaroval chuť Spolkové republiky podílet se na odzbrojovacích procesech.⁴⁵⁹ Právě toto vyjádření bylo pro Američany jistě důležité, neboť odzbrojení si v USA získávalo čím dál tím větší pozornost.

Německá veřejnost vládní prohlášení jako celek přijala vcelku dobře, i když v porovnání s prvním Erhardovým vládním prohlášením byla reakce přece jen chladnější.⁴⁶⁰ Většina západoněmecké veřejnosti si ale ještě neuvědomovala, nakolik se požadavek na sjednocení již míjí s dobou a se zahraničněpolitickými ambicemi ostatních zemí. K tomu, aby se německá otázka skutečně naplno vrátila na jednací stůl západních mocností, musela by Spolková republika postupovat mnohem razantněji. Musela by například tuto

⁴⁵⁸ Regierungserklärung vor dem Deutschen Bundestag am 10. November 1965. Sonderdruck aus dem Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung Nr. 179/1965. S. 46.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 43.

⁴⁶⁰ Laitenberger, s. 204.

věc v nějaké podobě spojit s rodící se smlouvou o nešíření jaderných zbraní a musela by mít takovou sílu, aby svůj požadavek prosadila. Toho však nebyla v dostatečné míře schopná, i když její sebevědomí od druhé světové války značně stoupl, nebyla v mezinárodní politice oním hráčem, který by si za určitých okolností uměl a mohl tvrdě prosadit své.⁴⁶¹

Huynova aféra

V listopadu 1965 se konflikt mezi dvěma stranickými křídly CDU již po několikáté vyhrotil. Gaullisté se obávali, že Schröder uzavře s Velkou Británií smlouvu, která bude podobná Elysejské smlouvě s Francií, čímž by tato byla oslabena. Zdrojem těchto informací byl Hans Graf Huyn, který pracoval na ministerstvu zahraničí jako rada v referátu pro politickou integraci.⁴⁶²

⁴⁶¹ Henry Kissinger, v této době působící na Harvardu, popisoval pocit nejistoty, kterým Spolková republika po druhé světové válce trpěla. Motivací Němců podle něj bylo nedostat se do izolace. Srv. Kissinger, Henry, Die deutsche Frage als Problem der europäischen und der internationalen Sicherheit. In: Europa-Archiv 21, 1966, s. 832 (dále jen: Kissinger).

⁴⁶² Hans Graf Huyn 1930-2011, diplomat, politik a publicista byl po aféře ještě několik let poradcem Strauße; 21. října 1965 se Huyn účastnil porady na pododdělení pro evropské záležitosti. Ze slov vedoucího tohoto pododdělení vydedukoval, že se chystá změna německé zahraniční politiky. Otázkou stále zůstává, co Frank přesně řekl a jak své myšlenky formuloval. Podle všeho zmiňoval možnost britsko-německých bilaterálních konzultací, tak jak je v rámci návštěvy královny Alžběty II. tento rok navrhovali sami Němci. Huyn věřil v závažnost těchto informací a rozhodl se je sdílet s poslancem CSU Karlem Theodorem zu Guttenbergem. (Ten již informace o myšlence konzultací mezi oběma státy mohl být informován dříve.) Huyn každopádně obešel úřední postup. Tímto kanálem se pak informace za výrazného přispění Adenauera šířily dál. Srv. Schaad, Martin,

Takzvaná Huynova aféra skončila zjištěním, že jeho informace nebyly pravdivé a on musel rezignovat. Nové zaměstnání Huyn našel v ústředí CSU v Mnichově, což napětí v CDU/CSU jen zvýšilo.

Huyn schvaloval snahu de Gaulla, který se snažil nacházet nové formy atlantické spolupráce. V tomto smyslu i později zasahoval do německé politiky a jeho terčem byl vždy Gerhard Schröder. Základní Huynova teze zněla, že Schröder zavedl zahraniční politiku Spolkové republiky do slepé uličky.⁴⁶³ Použil k tomu obvyklou gaullistickou interpretaci, že za Schrödera trpí vztahy s Francií a svůj úřad si drží především kvůli tomu, že je mimořádně oddaný Washingtonu.⁴⁶⁴

Huyn však Schrödera ostře kritizoval i v čistě osobní rovině, dokonce hovořil o „*Schröderově alibismu*“, tedy o tom, že se Schröder údajně dokáže vyhýbat každé odpovědnosti.⁴⁶⁵ Erhardovi pak vyčítal, že nebyl schopný Schröderovu zahraniční politiku zabrzdit. Historik Waldemar Besson však s tímto Huynovým tvrzením polemizuje, podle něj byla situace komplikovanější. Zprvce musel Bonn reagovat na americkou chuť po jaderném uvolnění a zároveň na francouzskou touhu získat pro západoevropské státy větší nezávislost.

Besson nesouhlasí ani Huynovým tvrzením, že Schröder zavedl Spolkovou republiku do role autonomního národního státu. Schröderova zahraniční politika nebyla totiž založená na izolaci Bonnu v Evropě. Gaullisté ve Spolkové republice podle Bessona zůstali natolik tvrdými antikomunisty, že jim to znemožňovalo porozumět podstatě politiky de Gaulla. Schröder naopak dokázal podle něj odstraňovat ideologické bariéry vůči Východu.⁴⁶⁶

Eine gaullistische Inszenierung: Zur Affäre um den Grafen Huyn. In: Historisch Politische Mitteilungen 8, 2001, s. 96 (dále jen: Schaad).

⁴⁶³ Huyn, Hans Graf: Die Sackgasse: Deutschlands Weg in die Isolierung, Stuttgart 1966, s. 356 (dále jen: Huyn).

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 381.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 378.

⁴⁶⁶ Besson, s. 323; k původu a motivaci východní politiky Erhardovy vlády srv. Bender, s. 110.

Huynova aféra nakonec znamenala pouhou epizodu. Skandál by možná byl více pozapomenutý, kdyby se k němu v 90. letech ve svých memoárech nevrátili Osterheld a Carstens. Historik Martin Schaad považuje za vyloučené, že by se ministerstvo zahraničí pokoušelo o změnu politiky.⁴⁶⁷ Aféra gaullistům sloužila jako zbraň, jak poškodit Schrödera u Erharda a zabránit jeho dalšímu jmenování do funkce ministra zahraničí. Tento základní cíl ale nebyl dosažen.⁴⁶⁸

Americká politika vůči staronové německé vládě

Testem americko-německých vztahů byla cesta, na kterou se zhruba po půl roce od své poslední návštěvy znovu do USA vypravil Kurt Birrenbach. Opět se v ní pokusil méně formálním způsobem analyzovat současný stav kontaktů mezi Spolkovou republikou a Spojenými státy, tentokrát ve světle Erhardova triumfu ve volbách. 8. listopadu se Birrenbach v doprovodu Knappsteina setkal s ministry Ruskem a McNamarou. Probírali hned několik témat.

Ve vztahu k Francii Birrenbach vytýčil tři okruhy problémů. Za prvé, Paříž neustále trvá na vlastní exkluzivní interpretaci suverenity. Za druhé, Francouzi si dělají nárok na hegemonii na kontinentu. Třetím velkým problémem je francouzský vztah ke Spojeným státům. Poslední bod Birrenbach okomentoval myšlenkou, že Spolková republika ví, že nemůže být vedoucí mocností v Evropě, na druhou stranu nechce mít druhořadý status.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Schaad, s. 99.

⁴⁶⁸ Schaad, s. 111.

⁴⁶⁹ MLF již příznačně nebylo hlavním tématem rozhovorů. Birrenbach přesto předestřel touhu Bonnu podílet se nukleární strategii, plánování i rozhodování o

V listopadu 1965 se setkali rovněž ministři obrany Robert McNamara a Kai-Uwe von Hassel.⁴⁷⁰ McNamara v americké politice patřil k těm osobnostem, kteří se obávali, že Němci nebudou schopni své ekonomické závazky v plné výši dodržet a zároveň si uvědomovali, že redukce jednotek by mohla nahrát Francii. Setkání s německým protějškem mu potvrdilo, že jeho ekonomické obavy jsou oprávněné.⁴⁷¹

Johnson i po volbách potřeboval od Spolkové republiky získat pomoc pro svůj hlavní zahraničně politický problém: americké angažmá v Asii. Erhardovi proto napsal dopis, v němž opakoval svou žádost, aby SRN navýšila svůj příspěvek na Vietnam, konkrétně svůj podíl při budování Asijské rozvojové banky. *„Vše, co chci říci, je, že by bylo velmi dobrou pomocí pro věc míru v jihovýchodní Asii, kdyby příspěvky našeho nejlepšího přítele v Západní Evropě mohly být zvýšeny nad úroveň, než je v současnosti plánováno,”* napsal Johnson. Prezident si postěžoval, že Francie není ochotna nijak přispět a britská vláda navrhla pouze malý příspěvek, i když to slíbila znovu zvážit. Johnson byl informován, že současný závazek Spolkové republiky činí 30 milionů dolarů, Erharda proto žádal, aby částku navýšil nejméně na 50 milionů, ještě lépe na 75 milionů dolarů.⁴⁷²

budoucnosti jádra. Dodal, že Spolková republika by se měla stát součástí systému jaderných zbraní, které by spadaly pod NATO. Jednalo se ale již o neurčité prohlášení. Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Outgoingtelegram Department of State, November 10, 1965, Box 2212.

⁴⁷⁰ K Hasselovi srv. Koop, Volker: Kai-Uwe von Hassel, Eine politische Biographie, Köln 2007.

⁴⁷¹ McGhee, s. 178.

⁴⁷² Srv. NA, Office of the Special Assistant to the secretary of the state for multilateral force negotiations, subject files 1963-1966, Presidential statements on MLF, The White House Washington, November 15, 1965, file 69D55, Entry 5250, Box 23.

Poslední německý pokus vrátit do hry MLF

V prosinci roku 1965 Erhard znovu navštívil Washington. Vítězství jeho osobní pozici posílilo, takže Američané předpokládali, že kancléřem zůstane po celé čtyři roky. Nikdo z vnitrostranických oponentů se nezdál natolik silný, že by jej mohl nyní nahradit.⁴⁷³ Německá delegace odletěla do Washingtonu 19. prosince 1965. Jakkoli tato návštěva patřila k těm, jejichž program se zaměřoval na velké množství bodů, aniž by se dalo očekávat, že strany dojdou k nějakému konkrétnímu závěru, Erhard věděl, že to bude setkání velmi důležité.⁴⁷⁴ Mělo totiž ukázat, že jeho zahraničně politické cíle, mezi které stále patřilo i MLF, jsou reálné. Německá veřejnost ostatně žila v iluzi, že problematický projekt MLF bude muset být konečně „rozseknut“ jedním či druhým směrem.

Američtí diplomaté si naopak nebyli jisti, jak velkou pomoc pro Vietnam bude Erhard ochoten vzhledem k vlastním rozpočtovým problémům

⁴⁷³ Před blížící se Erhardovou návštěvou náměstek ministra zahraničí George Ball, přední představitel evropského křídla v americké politice, v memorandu pro prezidenta přišel s tezí, že USA by nadále měly zvyšovat svůj vliv na starém kontinentě. I když si Spojené státy pěstovaly blízký vztah se Spolkovou republikou, odmítal Ball to, aby se z něj stal vztah výrazně bilaterální. Ostatní evropské země totiž Bonnu stále nedůvěřují. Byl to patrně jeden z posledních zoufalých pokusů, jimiž se Ball angažoval v projektu MLF. Podle Balla by totiž jaderný multilaterální systém mohl pomoci překonat pocity diskriminace, které by v některých evropských zemích mohly vzniknout. Srv. Schertz, s. 336.

⁴⁷⁴ Američané si uvědomovali, že hlavním cílem obecným německé politiky i po volbách zůstává znovusjednocení a že Němci tomu podřizují veškeré své politické jednání. Často proněmecky vystupující Ball proto doporučoval, aby představitelé USA nevzbudili podezření, že dávají přednost dohodě se Sověty (zřejmě tím myslel NPT) před bezpečností a zájmy Spolkové republiky. Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Outgoing Telegram, Department of State, Amembassy Bonn, Nov 19 1965, There follows Department's draft of paper number eleven for Erhard visit re German reunification, Box 2212.

uvolnit.⁴⁷⁵ V podkladech pro jednání vycházeli z toho, že by Spolková republika mohla svou pomoc pro jihovýchodní Asii navýšit a také zvýšit svůj příspěvek pro Asijskou rozvojovou banku.

Německý finanční příspěvek pro region se snížil z 1,25 miliardy marek v roce 1962 na 600 milionů v roce 1965. Vzhledem k aktuálním rozpočtovým obtížím země navíc existoval tlak na to, aby se pomoc nadále snižovala.⁴⁷⁶ Nebylo to však jen rozpočtové problémy, které byly podle Balla hlavní překážkou německé pomoci Vietnamu. Neméně těžké podle něj bylo rozpoznat, jaká forma pomoci je skutečně nejlepší.⁴⁷⁷ Vzhledem k neblahé minulosti se Spolková republika vyhýbala jakékoliv formě přímého vojenského zásahu.

Erhard v USA nejprve odjel za ministrem zahraničí Ruskem a spolu s ním se pak odebral do Bílého domu.⁴⁷⁸ Plánoval si, že bude s Johnsonem hovořit o projektu MLF, kterého se stále nevzdával a doufal, že se nakonec přece jenom najde dost zemí, aby bylo možné projekt realizovat. Jednání samo ale ukázalo, že Johnsonovou prioritou už je jednoznačně Vietnam. Erhardovi tedy nezbylo, než ustoupit a o jaderné problematice se tak během návštěvy

⁴⁷⁵ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Incoming Telegram, Department, 1965 Nov 13, 1965, Erhard visit, Box 2212.

⁴⁷⁶ K rozpočtovým potížím srv. Da schweigen alle Flöten. In: Der Spiegel 47, 1965, s. 31-38.

⁴⁷⁷ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Outgoing Telegram, Department of State, Amembassy Bonn, Nov 16 1965, There follows Department's draft of paper number five for Erhard visit re aid, including Asia and Pakistan Consortium, Box 2212.

⁴⁷⁸ Rusk se pak vrátil do svého úřadu, kde pokračovaly rozhovory se zbytkem německé delegace, a to především o Vietnamu. Ministr obrany Robert McNamara během nich uvedl, že v květnu 1965 měli Američané ve Vietnamu 40 tisíc mužů. Nyní ale kvůli tomu, jak posílil Vietcong, má USA ve Vietnamu již 180 tisíc mužů. Kromě toho delegace jednali o francouzském postoji k NATO. McNamara poznamenal, že se akceschopnost NATO se podaří udržet, i kdyby se Francie rozhodla alianční řady opustit.

hovořilo jen na okraji. Deník The New York Times psal o tom, že tyto rozhovory byly spíše sondážní. I tak si ale Erhard uvědomil, že Washington již uvažuje o jiných aktivitách, zvláště když se jej Johnson Erharda zeptal, jaké další alternativy pro řešení jaderného problému v rámci NATO by navrhoval.⁴⁷⁹

Pokud jde o válku ve Vietnamu, Erhard ji podporoval, uvědomoval si však, že doma bude mít nemalé potíže s prosazením větší míry pomoci. Téma bylo nastoleno po večeři na počest kancléře, když Johnson vzal Erharda, George Balla a McGheeho do malé tmavé místnosti v horní části Bílého domu. Erhardovi zde zdůraznil, že Spojené státy nepřijmou porážku a ve Vietnamu zůstanou do té doby, než zvítězí.⁴⁸⁰ Zároveň ale téma Vietnamu propojil s ekonomickými otázkami, když připomněl, že válka přináší pro americký rozpočet nemalé náklady. Po Erhardovi proto chtěl, aby dohodnutý příspěvek zaplatil co nejdřív, nejlépe ještě tento měsíc, což by mělo příznivý vliv na sílu dolaru.⁴⁸¹

V otázce Vietnamu Erhard chtěl být vstřícný. Odpovědi mu byl tvrdý tón, s nímž si Johnson vynucoval větší pomoc a podporu pro jihoasijský rozvojový program, který ohlásil v dubnu 1965. Erharda nabádal, aby své ministry financí a obrany vedl k plnému uplatňování offsetových dohod, podle kterých měli Němci přítomnost amerických jednotek na svém území kompenzovat nákupy vojenského vybavení v USA.⁴⁸² Erhard Johnsonovi odvětil, že on sám má s rozpočtem problémy a bude jej muset po volbách zredukovat o deset procent.⁴⁸³ Argumentoval tím, že platební bilance je stále vychýlena ve

⁴⁷⁹ Erhard confers with president on nuclear role. In: The New York Times, December 21 1965, s. 1.

⁴⁸⁰ Memorandum of Conversation, Subject Viet-Nam, Washington, December 20, 1965, 11:30 a.m. In: FRUS, s. 347.

⁴⁸¹ Tamtéž.

⁴⁸² Memorandum of Conversation between president Johnson and chancellor Erhard, after the White House dinner, Washington, December 20, 1965, in: FRUS, s. 349.

⁴⁸³ Memorandum of Conversation, Subject Offset, Washington, December 20, 1965, 11:30 a.m. in: FRUS, s. 348.

prospěch Washingtonu. Ustoupil ale v tom, že v rámci offsetů slíbil nakoupit a Izraeli dodat 150 amerických tanků M-48. Tlak na to, aby Německo dodržovalo dohodu o offsetech, se stal součástí všech dalších jednání mezi oběma zeměmi. Na setkání ministrů obrany McNamary a von Hassela bylo dohodnuto, že Němci mají co nejdříve určit, jaké vojenské vybavení budou nakupovat, aby offsety během let 1966 a 1967 byly dodrženy v plné výši.⁴⁸⁴

Velvyslanec George McGhee, přítomný na schůzce, byl šokován způsobem, jakým Johnson jednal a myslel si, že zašel příliš daleko. Lyndon Johnson totiž prohlásil, že Spojené státy teprve nyní zjistí, kdo jsou jejich skuteční přátelé. Požadoval mimo jiné vyslání lékařské jednotky, o čemž byla německá strana ochotna přemýšlet.⁴⁸⁵ Johnson takový postup použil kvůli tomu, že se sám dostával do úzkých.

I když Johnson nezískal od Erharda vše, co chtěl, přesto mohl být bezprostředně po schůzce spokojený. USA nakonec získaly příslib, že Bonn svou pomoc Vietnamu zesílí. Johnson mohl být spokojený také s tím, že se Erhard v následujících měsících snažil americkým požadavkům – alespoň zčásti – dostát. V lednu 1966 Američanům slíbil 30 milionů, které měly být „v pravý čas“ navýšeny o dalších dvacet. Znovu se také zavázal, že Spolková republika bude nadále v USA nakupovat vojenské vybavení. Potíž byla v tom, že Američanům se tyto sliby jevily pouze jako vágní a málo dostatečné⁴⁸⁶.

Ludwig Erhard se ale dlouhodobě snažil jasnému závazku alespoň z části vyhnout. Uznal sice morální zodpovědnost Bonnu ve Vietnamu pomoci, byl si ale vědom toho, že vyslání německých, byť i nevojenských jednotek brání nemalé právní potíže. Nicméně 12. ledna 1966 Bonn oznámil, že pošle do Vietnamu nemocniční loď S. S. Helgoland a finanční příspěvek Vietnamu ročně dosáhne výše 7,5 milionu dolarů.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1968, Political Defense, Pol Political Aff Rel Ger W-US Pol to Political Aff Rel, Ger W-US, Department of state, Dec 28, 65, Outgoing Telegram Department of State, Box 2228.

⁴⁸⁵ McGhee, s. 184.

⁴⁸⁶ McGhee, 186.

⁴⁸⁷ Schwartz, s. 90.

Pro spolkového kancléře bylo hodnocení schůzky složitější. Opět sice potvrdila, že umí nacházet kompromis, nicméně jeho oponenti mohli tvrdit, že za své ústupky výměnou nedostal nic. McGheeho popis Johnsonova tvrdého postupu vůči Erhardovi je ovšem třeba vnímat s jistou rezervou, protože byl napsán diplomatem, který byl Němcům velmi nakloněn. Jako úspěch setkání nehodnotil ani Erhardův poradce Horst Osterheld, ale o katastrofu se podle něj také nejednalo, přestože Erhardovi nevyšel plán využít osobního přátelství s Johnsonem k prodloužení plateb.⁴⁸⁸ Erhard se podle něj dopustil té chyby, že příliš sázel na své diplomatické schopnosti, aniž by si uvědomil, že i Johnson se nachází v obtížné situaci, ve které si od svých spojenců vynucoval hmatatelné důkazy podpory.⁴⁸⁹ V zimě na přelomu let 1965 a 1966 skoro 60 procent Američanů Vietnam vidělo jako hlavní americký problém.⁴⁹⁰

Reakce německého tisku na schůzku byla smíšená. V redakčních komentářích vesměs zaznívalo, že vztahy mezi Spojenými státy a Spolkovou republikou jsou vynikající a rozhovory se odehrávaly v srdečné atmosféře. Na druhou stranu se ale objevovaly i názory, že Erhard nepřivezl žádný konkrétní závěr, závěrečné komuniké pak některá média označila za příliš neurčitý. K neúspěchům se počítalo to, že se nepodařilo splnit německá očekávání v otázce jaderné obrany.⁴⁹¹

Třebaže celková situace byla pro Erharda zatím ještě dobrá, v Bonnu se již začínalo spekulovat o tom, že v příštím roce nelze vyloučit změnu vlády.⁴⁹² Příčinou byla dlouhodobá nespokojenost části CDU i veřejnosti s kancléřem, jehož styl se nezdál dostatečně razantní.

⁴⁸⁸ Osterheld, s. 271.

⁴⁸⁹ De Gaulle měl v prosinci roku 1965 zcela opačné starosti než Erhard a Johnson. Dne 19. prosince byl na dalších sedm let zvolen prezidentem Francie. I když se tak stalo až ve druhém kole, což bylo pro de Gaulla překvapení, očekávalo se však, že politický kurz Francie se nezmění.

⁴⁹⁰ Dallek, s. 251.

⁴⁹¹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Incoming Telegram, Department of State, Dec 23, 1965, Box 2212.

⁴⁹² Tamtéž.

KRIZOVÝ ROK 1966

Začátek roku ve znamení falešných nadějí

Do posledního roku své vlády Erhard vstupoval zdánlivě v poklidu. Falešnou jistotu mu dodávalo vítězství bloku CDU/CSU v podzimních volbách, ale i to, že většina útoků jeho odpůrců zatím ještě nesměřovala přímo na něj, ale na ministra zahraničí Gerharda Schrödera, který byl stále vůči kancléři poměrně loajální. Osterheld přitom podotýkal, že tato loajalita nebyla dobrou vůlí Schrödera, nýbrž součástí jeho strategie, jak se v budoucnu stát kancléřovým nástupcem.⁴⁹³

Spojené státy bedlivě pozorovaly to, jak se německá veřejnost staví k vietnamské válce.⁴⁹⁴ Podle tehdejšího hlášení amerického konzula v Brémách americká politika ve Vietnamu nachází mezi „*kultivovanými lidmi této oblasti*“ všeobecnou podporu. Na druhou stranu se mezi „intelektuály“

⁴⁹³ Osterheld, s. 334.

⁴⁹⁴ I ve Spojených státech společenská nálada ohledně Vietnamu procházela vývojem. Do začátku zimy 1965-1966 většina obyvatelstva viděla Vietnam jako jako nejurgentnější problém. Od prezidentské kampaně v roce 1964 se toto číslo zdvojnásobilo. Na konci roku 1965 jeho působení v úřadu schvalovalo 64 procent Američanů, zároveň ale veřejnost neměla příliš chuť vést dlouhou a narůstající válku. Zesílení válečného úsilí byli obyvatelé země ochotní přijmout jedině, kdyby přineslo výsledky. Jen 25 procent Američanů si myslelo, že USA se daří situaci ve Vietnamu posouvat a 43 procent si stěžovalo, že vláda nedělá dost pro to, aby ukončila boje. Srv. Dallek, Robert: *Flawed Giant, Lyndon Johnson and His Times 1961-1973*, New York 1998, s. 340 (dále jen: Dallek 1998).

objevovaly i hlasy, že USA nemusí stačit ani vojenská převaha, zejména pokud budou nucené vést nekonečně dlouho vyčerpávající válku v džungli.⁴⁹⁵

Společenskou událostí začátku roku byly Adenauerovy devadesáté narozeniny. Hlavní část oslav se uskutečnila 5. ledna. Nejprve se v Bonnu konala bohoslužba, pak se uskutečnily i další části programu. Po oslavě se v CDU rozhořely spory, které souvisely s bojem o Adenauerovo nástupnictví ve straně.

Dne 28. ledna Erhard přijal Henryho Kissingera, který si již v této době získal značnou akademickou reputaci v souvislosti s působením na Harvardu. Kissinger Erhardovi radil, aby se zapojil do rozbíhajících se jednání o NPT. Erhard podotkl, že pro Spolkovou republiku bude těžké Smlouvu o nešíření jaderných zbraní (NPT) podepsat. Hovořili rovněž o Vietnamu. Podle Kissingera se v minulosti stalo několik chyb, v současnosti se ale Američané pokoušejí hlavně o konsolidaci Jižního Vietnamu.⁴⁹⁶

Na začátku února oslavil Erhard své devětašedesáté narozeniny a bezprostředně po nich se vydal na cestu do Paříže. Návštěva se konala 7. února a rozhovory s Francouzi se točily kolem evropských hospodářských otázek.⁴⁹⁷ Byly vedeny v relativně vstřícném duchu, nedošlo k žádnému zásadnímu konfliktu. Jejich ohlas ale poznamenalo to, že se Schröder cestou zpět do Spolkové republiky vyjádřil o de Gaullovi negativně.⁴⁹⁸ Politickou situaci zkomplikovaly zprávy tisku, že Schröder, dřívější odpůrce velké koalice, sblížil

⁴⁹⁵ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 2 General Reports/Stats Ger –W To Pol 2-1 Joint Weekas Ger W, Department of State, Airgram, Amconsul Bremen, The Intellectuals and Vietnam, January 25, 1966, Box 2208.

⁴⁹⁶ Osterheld, s. 278.

⁴⁹⁷ Srv. Gespräch des Bundeskanzlers Erhard mit Staatspräsident de Gaulle in Paris. 7. Februar 1966. In: Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1966, Band I: 1. Januar bis 30. Juni 1966, hrsg. im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, München 1997, s. 145 (dále jen: Akten).

⁴⁹⁸ Osterheld, s. 286.

svá stanovisko s šedou eminencí SPD Herbertem Wehnerem, což posilovalo ty, kteří volali po velké koalici.

De Gaulle oznamuje odchod z vojenských struktur NATO

Na mezinárodní scéně se jedna z nejdůležitějších událostí roku odehrála 21. února 1966, kdy de Gaulle oznámil, že Francie s účinností od 1. července 1966 odchází z vojenských struktur NATO. Prakticky to znamenalo, že všechny pozemní, námořní i vzdušné síly Francie se stáhly z velení NATO.⁴⁹⁹ Vojenské ústředí NATO pak být muselo přesunuto z Francie do Belgie a stejně tomu bylo u amerických základů ve Francii. Všichni zahraniční vojáci totiž byli požádáni, aby odešli.⁵⁰⁰

De Gaulle svůj krok odůvodnil tím, že se změnila podmínka, za kterých NATO vzniklo. Západ podle něj již nebyl v této době ohrožen Východem tolik jako dříve. Tvrdil také, že Spojené státy se staly slabšími díky sovětským jaderným zbraním, jakož i tím, že se Washington zapletl na různých místech světa do řady konfliktů.⁵⁰¹ Francie podle zdůvodnění de Gaulla chtěla rozhodovat sama o sobě a v rámci NATO to není možné.⁵⁰² Jinak řečeno, všechno, co ve Francii bylo na zemi, ve vzduchu a moři, mělo být francouzské.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Haftendorn, s. 121.

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 123; Loth, s. 92.

⁵⁰¹ K francouzsko-sovětskému sblížení srv. Bloch, s. 131.

⁵⁰² Ball později poznamenal, že odchod z vojenských struktur souvisel s de Gaullovou návštěvou Moskvy, která se uskutečnila v březnu roku 1966. Srv. Ball, George W.: *Diplomacy for a Crowded World*, Boston 1976, s. 109.

⁵⁰³ Tamtéž.

Pro čtrnáct ostatních států NATO byl de Gaullův krok šokem. Erhard původně chtěl de Gaullův krok okomentovat velmi přímo a také někteří z jeho nejbližších spolupracovníků na poměrně ostrou odpověď tlačili. Nakonec se ale prosadil mírnější přístup a Erhard se zdržel útočných výpadů. De Gaulle mu ve svém březnovém dopise napsal, že vojenské poměry v atlantickém společenství bylo třeba změnit. Paříž ale podle něj neopouštěla závazky, které vyplývají z atlantické smlouvy z roku 1949, z Pařížských dohod i z Elysejské dohody z roku 1963.⁵⁰⁴ Němci však na rozdíl od něj stále tvrdili, že k tomu nebyl důvod a nebezpečí z Východu zůstává stejné.⁵⁰⁵ Celkově byla reakce na krizi NATO ve Spolkové republice smíšená.⁵⁰⁶

Dopis v podobném duchu de Gaulle poslal také Johnsonovi, který se snažil reagovat trpělivě, neboť věděl, že podrážděná reakce by mohla povzbudit francouzský nacionalismus. A to i přesto, že francouzská akce ohrozila jednotu NATO. Johnsonovi vadilo, že francouzské rozhodnutí posílilo některé hlasy, které volaly po stažení amerických sil z Evropy.⁵⁰⁷ Prezident Johnson se soustředil na to, aby další evropské spojence ujistil o tom, že Spojené státy mají ke starému kontinentu pevná pouta.⁵⁰⁸

Němečtí politikové si uvědomovali, že je de Gaullův krok uvedl do nepříjemné situace. Bonn si zvykl pohybovat se v prostoru vymezeném Paříží a Washingtonem, podle některých názorů se však de Gaullovým krokem jeden z mantinelů výrazně změnil. Proto by Spolková republika měla nadále zůstat v blízkosti Spojených států a její politika by měla být umírněná. Gaullistické křídlo v německé politice zareagovalo voláním po tom, aby se Spolková republika stala prostředníkem mezi Francií a zbytkem Západu. Pro Spolkovou

⁵⁰⁴ Haftendorn, s. 121.

⁵⁰⁵ Morsey, s. 80.

⁵⁰⁶ De Gaulle ale nečekal, že by Spolková republika podnikla podobný krok. Dokonce se toho obával. Nepřál si, aby Bonn měl setjný samostatný kurz jako Paříž. Srv. Linsel, s. 233.

⁵⁰⁷ Johnson, s. 306.

⁵⁰⁸ Woods, s. 705.

republiku zopakování francouzského kroku samozřejmě nepřicházelo v úvahu.⁵⁰⁹

Ba co víc, prostor, který Francie uprázdnila ve vedoucích strukturách NATO, hodlala Spolková republika – podobně jako další státy – obsadit. Bonn chtěl do struktur aliance vyslat vyšší počet svých důstojníků. Uvažoval také o tom, že v jaderných otázkách bude nyní moci na ostatní alianční státy vykonávat větší tlak. Klíčovou otázkou pro Spolkovou republiku také bylo, zda na jejím území i nadále zůstanou francouzské vojenské síly.⁵¹⁰

Vnitrostranické třenice v CDU

Nemalý vliv na Erhardovu zahraniční politiku měly vnitrostranické otázky. O tom, že Konrad Adenauer již nebude kandidovat na předsedu CDU, se hovořilo již od Vánoc roku 1965. Ludwig Erhard již nechtěl opakovat chybu z roku 1964 a otevřeně usiloval o předsednictví ve straně, zvláště, když na začátku roku záměr kandidovat na tento post ohlásil také Rainer Barzel.⁵¹¹ Erhardovi proto nezbylo, než zveřejnit vlastní kandidaturu: 9. února prohlásil, že za nejlepší řešení považuje spojení vrcholné stranické a státní funkce. Postupně sbíral podporu v jednotlivých zemských organizacích.

Za zmínku stojí zejména situace v Bádensku-Württembersku, kde v čele zemské vlády stál Kurt Georg Kiesinger, který byl rovněž ve vedení místní stranické organizace. Jestliže se v této spolkové zemi zprvu objevovaly hlasy, které podporovaly Rainera Barzela, časem se jako hlavní kandidát prosadil

⁵⁰⁹ Gaullisté nechtěli, aby byly narušeny dobré vztahy s Francií. Srv. Haftendorn, s. 84.

⁵¹⁰ Haftendorn, s. 121.

⁵¹¹ Laitenberger, s. 191.

Erhard, a to i díky podpoře Kiesingera, jehož postavení v Bádensku-Württembersku bylo neotřesitelné.⁵¹²

Erhard dokonce Kiesingerovi zatelefonoval, aby mu poděkoval za podporu. Kiesinger se mu přitom svěřil s tím, že sám musel čelit tlaku na to, aby kandidoval na předsedu. Odmítl to hlavně kvůli tomu, že politickou moc předsedy nelze měřit s tím, jakou disponuje kancléř či právě předseda frakce ve Spolkovém sněmu Barzel. Kiesinger dodal, že by pro něj bylo komplikované vést vládu v Bádensku-Württembersku a zároveň být předsedou strany.

Někteří pozorovatelé upozorňovali na to, že Kiesinger chtěl svou podporou protikandidáta Barzelovi zabránit v tom, aby se stal Erhardovým nástupcem na postu kancléře.⁵¹³ Například americký konzul ve Stuttgartu Paul Sweet referoval do Washingtonu, že Kiesingerova podpora Erharda má i jiný rozměr. Kiesingerovi totiž umožňuje udržet při životě vlastní kancléřské ambice. Konzul také konstatoval, že Kiesinger pozměnil svou taktiku. Ještě před několika týdny uvažoval o tom, že by se Barzel mohl stát jeho

⁵¹² Kiesinger byl v Bádensku-Württembersku velice oblíbený. Srv. Feuchte, Paul: Kurt Georg Kiesinger – Wegbereiter und Bewahrer der politischen Einheit im Südwesten. In: Buchstab, Günter, Gassert, Philipp, Thaddäus Lang, Peter (hrsg.), Kurt Georg Kiesinger 1904-1988, Freiburg 2005, s. 333.

⁵¹³ Američané si Kiesingera všimli již v předchozím roce. Na konci dubna 1965 americký konzulát ve Stuttgartu poslal do ústředí pozoruhodnou zprávu, jejímž tématem byla cesta ministerského předsedy Bádenska-Württemberska Kurta-Georga Kiesingera (CDU) do Brazílie. Zajímavé na této zprávě není ani tak samotná cesta (Kiesinger před tím již navštívil Indii a Spojené státy), Američany zaujaly především její širší a personální souvislosti. Konzulát ve Stuttgartu referoval o spekulacích, že Kiesinger se chce jejich prostřednictvím ukázat, že je schopen se jistě pohybovat na světové scéně, neboť má zřejmou aspiraci stát se po volbách ministrem zahraničí. Tato zpráva ilustruje to, jak si Kiesinger budoval svou kariéru, která později měla vyvrcholit tím, že se stal nástupcem Erharda. Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political Defense, Pol 7 Visits – Meetings, Ger W To Pol 7 Visits Meetings, Ger W Box, Department of State Airgram, AmConsul Stuttgart, April 30, 1965, Box 2211.

potencionálním spojencem, zatímco Erharda zejména v soukromí kritizoval. Nyní však svou pozici změnil.⁵¹⁴

V pořadí čtrnáctý stranický sjezd se konal od 21. do 23. března 1966 a bylo jasné, že CDU čeká po dlouhé době změna na nejvyšším postu. Erhard ve své řeči před delegáty zůstal zejména v oblasti domácí politiky věrný své linii, tedy takzvané Formierte Gesellschaft. Předestřel rovněž vizi, na základě které by se CDU pod jeho vedením stala v hospodářské politice liberální stranou.⁵¹⁵ V oblasti zahraniční politiky neřekl také nic překvapivého - neurčitě prohlásil, že zajištění míru je nejvyšším německým zahraničně politickým cílem.⁵¹⁶

Na sjezdu bylo patrné napětí mezi Adenauerem a Erhardem.⁵¹⁷ Konrad Adenauer všechny přítomné překvapil, když prohlásil, že Sovětský svaz se zařadil do řady národů, které usilují o mír. Erhard však s takovou interpretací nesouhlasil. Přesto byl někdejší kancléř 23. března zvolen čestným předsedou CDU. Šéfem strany pak delegáti zvolili Erharda, který obdržel 413 z 548 hlasů. Prvním místopředsedou se stal Rainer Barzel, ve vedení strany se dále objevili Kai-Uwe von Hassel, Paul Lücke, Bruno Heck, Josef Hermann Dufhues, Eugen Gerstenmaier a Gerhard Schröder. Erhard po svém zvolení ujišťoval, že jeho cílem je udržet stranu jednotnou.⁵¹⁸

⁵¹⁴ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 2 General Reports/Stats Ger –W To Pol 2-1 Joint Weekas Ger W, Department of State, Airgram, AmConsul Stuttgart, Kiesinger and the CDU Chairmanship, February 3, 1966, Box 2208.

⁵¹⁵ Osterheld, s. 297.

⁵¹⁶ Srv. CDU. 14. Bundesparteitag, Bonn 21. – 23. März 1966, s. 87-109. http://www.kas.de/upload/ACDP/CDU/Protokolle_Bundesparteitage/1966-03-21-23_Protokoll_14.Bundesparteitag_Bonn.pdf. In: Konrad Adenauer Stiftung. Protokolle: Bundesparteitage 1950-1990. <http://www.kas.de/wf/de/71.8935/>

⁵¹⁷ Adenauer ještě před sjezdem prohlásil: „Nyní je katastrofa úplná“. Srv. Duett oder Duell. In: Der Spiegel 13, 1966, s. 33.

⁵¹⁸ Srv. Parteitag ohne Feuer. In: Die Zeit 13, 25. 3. 1966. <http://www.zeit.de/1966/13/parteitag-ohne-feuer>; Paul Lücke 1914-1976, v letech 1957 až 1965 byl ministrem pro výstavbu bytů. V období mezi roky 1965 až 1968 vedl ministerstvo vnitra; Bruno Heck 1917-1989, v letech 1962 až 1968

Zvolením do funkce předsedy CDU se Erhard ocitl na absolutním vrcholu, aniž by ale netušil, nakolik a jak rychle se v příštích měsících se vnitrostátní pozice zhorší.

Erhardova mírová nóta

Jestliže Erhardovi bylo již dříve vytýkáno, že v zahraniční politice působí pasivním dojmem a málokdy vyvinul nějakou samostatnou iniciativu,⁵¹⁹ Pokusil se to změnit 25. března 1966, když ve Spolkovém sněmu představil takzvanou mírovou nótu adresovanou všem zemím, se kterými měla Spolková republika vztahy, východnímu bloku (kromě NDR) a arabským státům.⁵²⁰ Její podstatou bylo ujištění, že německý národ chce žít v míru a ve svobodě a nabídka vyměnit si vzájemně formální prohlášení o vzdání se násilí.⁵²¹ Spolková republika byla podle Erharda také přesvědčena, že všechny snahy o odzbrojení budou mít naději na úspěch jedině, když bude snížena samotná

byl spolkovým ministrem pro rodinu; Josef Hermann Dufhues 1908-1971, právník, který svou politickou kariéru spojil zejména se spolkovou zemí Severní Porýní – Vestfálsko.

⁵¹⁹ Historik Michael Gehler v souvislosti s mírovou nótou zdůrazňuje, že Erhard stále setrval na Hallsteinově doktríně. Kvůli tomu podle něj iniciativa byla odsouzená k neúspěchu. Gehler, Michael: Deutschland. Von der Teilung zur Einigung. 1945 bis heute, Wien 2010, s. 191 (dále jen: Gehler).

⁵²⁰ Laitenberger, s. 207.

⁵²¹ Gehler považuje za chybu, že NDR nebyla zahrnuta. Srv. Gehler, s. 191; Laitenberger, s. 207; toto byl jediný pokrok. Co se týče jaderných zbraní, tak byl Bonn ochoten vzdát se jejich vlastnictví na národní bázi, nikoliv na spoluúčasti. Srv. Bender, s. 112.

příčina napětí, což pro Spolkovou republiku a Evropu znamenalo především vyřešení německé otázky.⁵²²

V nótě se ovšem mimo jiné také psalo, že Spolková republika trvá na polských hranicích z 31. prosince 1937, a to až do chvíle, kdy svobodně zvolená celoněmecká vláda neuzná jiné hranice.⁵²³ Z československé perspektivy pozoruhodnou součástí nóty bylo, když spolková vláda deklarovala, že vůči Československu nemá žádné územní nároky. Mnichovská dohoda totiž pro ni již neměla žádný teritoriální význam.⁵²⁴

Nóta, kterou Erhard představil, byla vcelku pozitivně přivítána SPD, konkrétně Wehnerem. Podobně zareagovala liberální FDP a také západní veřejnost. Poradce Horst Osterheld tvrdí, že nóta byla taktickým prvkem, kterým Spolková republika reagovala na anglosaský tlak: byl to její způsob, jak se připojit k procesu snižování napětí. Nótu přivítal rovněž Washington, který ji chápal jako příspěvek k procesu détente. Bez odpovědi nótu nenechala ani Moskva. Nereagovala ale přímo, nýbrž přišla s řadou protinávrhů. Pro Sovětský svaz ovšem nebylo příjemné, že Bonn znovu zmiňoval sjednocení Německa, a tak v protinávru mimo jiné doporučovala, aby Spolková republika uznala NDR.⁵²⁵

Zároveň je nutné dodat, že nóta měla v sobě zakódované i problémy typické pro rozpolcenost Erhardovy zahraniční politiky.⁵²⁶ Erhard často nebyl schopen pochopit, jaká je skutečná realita nejen uvnitř západního bloku. Jeho postup tak ukázal hranice jeho jednání, které dokázala překonat až Brandtova východní politika. Z dlouhodobého hlediska nóta měla spíše marginální význam.⁵²⁷

⁵²² Morsey, s. 82.

⁵²³ Bender, s. 112.

⁵²⁴ Tamtéž.

⁵²⁵ Gatzke, Hans W.: Germany and the United States „A Special Relationship?“, Cambridge (Massachusetts) 1980, s. 211 (dále jen: Gatzke).

⁵²⁶ Bender, s. 112.

⁵²⁷ Šéf FDP Mende označoval za možné jednání s NDR. Srv. Bender, s. 112.

Dozvuky francouzského odchodu z NATO

Atlantická politika nepatřila k nejčastějším tématům Johnsonových projevů. Výjimkou byla řeč, kterou prezident pronesl 23. března 1966 v auditoriu ministerstva zahraničí. Mluvil velmi vzletně, konkrétním politickým tématům se ale vyhýbal. Ani slovem se nezmínil o krizi NATO, kterou zapříčinila Francie. Místo toho vyzýval k tomu, že členské státy musí posílit „odstrašovací“ schopnosti NATO.⁵²⁸

Konkrétněji o situaci, která vyplývala z francouzského rozhodnutí, hovořili 5. dubna Robert McNamara s místopředsedou SPD Fritzem Erlerem, který přijel do Washingtonu sondovat aktuální situaci.⁵²⁹ Podle Erlera ve Spolkové republice s de Gaullem souhlasilo jen velmi málo lidí. Za současné situace je podle Erlera nutné udržet podstatu aliance, i když je jasné, že ji francouzský krok ovlivnil. Pokud by se dále NATO oslabovalo, mělo by být zřetelné, že odpovědnost za to nese de Gaulle. McNamara se poté ptal Erlera na přítomnost francouzských vojáků ve Spolkové republice. Podle Erlera by bylo dobré, kdyby Francouzi zůstali, protože by to představovalo další záruky pro bezpečnost Spolkové republiky.⁵³⁰

Francouzi pokračovali v krocích, které vedly k odchodu z vojenských struktur NATO. Spolkové republiky ale dali najevo, že jsou ochotni jednat o vojácích, kteří jsou umístěni na německém území. Většina poslanců CDU/CSU si přála setrvání francouzských vojáků na území Spolkové republiky. Stejně

⁵²⁸ Srv. NA, Office of the Special Assistant to the Secretary of the State for Multilateral Force Negotiations, Subject Files 1963-1966, Speech Annapolis – April 1964 to Ambassador Livingston T. Marchant, Presidential Statements on MLF. Office of the White House Press Secretary, Remarks of the President to the Foreign Service Institute in the Department of State Auditorium, March 23 1966, Lot File 69D55, Entry 5250, Box 23.

⁵²⁹ Srv. Gesandter von Lilienfeld, Washington an das Auswärtige Amt. In: Akten, s. 104.

⁵³⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Department of State, Memorandum of Conversation, Visit of Fritz Erler with Secretary McNamara, April 5, 1966, Box 2212.

přání vyjádřil i Erhard, nahrávalo mu rovněž to, že Francouzi na rozdíl od USA a Velké Británie neměli takové požadavky na kompenzaci pobytu jejich vojáků.⁵³¹

Offsetová jednání

Kancléř naopak musel velice intenzivně jednat o nákladech, které přináší pobyt britských vojáků ve Spolkové republice. Pro Bonn offsetové vyjednávání s Brity a Američany představovalo spojené nádoby a Londýn celou věc také nebral na lehkou váhu. Byl totiž nucen řešit své vlastní ekonomické problémy a labouristická vláda se již několik let snažila zabránit devalvaci libry. Po předchozích vládách totiž zdědila expanzivní fiskální politiku, které se v souvislosti s dalšími britskými závazky ve světě – v Evropě a v suezské oblasti - stávala zátěží.⁵³²

V květnu 1966 Erhard odcestoval do Londýna, kde o problému hovořil zejména s ministrem financím Jamesem Callaghanem. Britové přitom znovu zdůrazňovali, že offsetová dohoda, která je platná do 1. dubna 1967, nestačí. Náklady jsou mnohem větší než kompenzace, které Londýn dostává. I premiér Harold Wilson na Erharda tlačil, aby Bonn již v tomto roce platil ještě více. Ten však odmítl, že by Spolková republika měla nést jakékoli další náklady.⁵³³

V USA ve vyjednávání o offsetovém problému pokračoval Barzel. Když ho 16. června přijal prezident Johnson, tak mu jako Erhardův emisar vyřídil vzkaz, že je kancléř připraven diskutovat o offsetovém problému, ale požadoval, aby se celá záležitost zůstala mimo pozornost veřejnosti. S tím

⁵³¹ Haftendorn, s. 123.

⁵³² Britové navíc ani nepředpokládali, že by byla pravděpodobná dlouhá konvenční válka. Srv. Gavin, s. 871.

⁵³³ Srv. 24. Mai 1966: Gespräch zwischen Erhard und Callaghan. In: Akten, s. 683.

americký prezident souhlasil a dodal, že věc by se neměla stát soustem pro noviny. Za sebe a své okolí se zaručil, že skutečně udělá vše proto, aby záležitost do tisku nepronikla.

Johnson v rozhovoru s Barzelem zřejmě poprvé uvedl, že pro společnou obranu není úplně nutné udržovat všechny americké síly umístěné v Německu.⁵³⁴ I když se v této fázi jednání nejspíše jednalo o taktický manévř, jehož pomocí chtěl Johnson partnery dotlačit k ekonomickým ústupkům, jeho výrok znamenal jistou změnu postoje. Prezident navíc signalizoval, že vyřešení offsetového problému má pro něj skutečně velkou důležitost. Na druhé straně nebyl ještě připraven věc hnát do extrému, a proto uznal i psychologický dopad, jež by zmenšení početního stavu amerických sil mělo. Dodal, že Erhard možná bude dostatečně tvrdý a přesvědčí ho o tom, že je nutné, aby americké síly ve Spolkové republice zůstaly. Současně ale dal najevo, že on za to bude chtít finanční odškodnění.

Posledním důležitým bodem diskuse byl Vietnam. Johnson opět horoval pro větší příspěvek ostatních států. Doufal, že se americká snaha ve Vietnamu naplno odrazí i v jednání ostatních států. Cílem ale hlavně zůstává zabránit Severnímu Vietnamu spolknout Jižní Vietnam.⁵³⁵ Prezident také zdůraznil, že Spojené státy potřebují i morální podporu.⁵³⁶ Johnsonova slova podtrhla, že Vietnam ho v jednání s partnery tlačil do neústupnější pozice, což měl brzy pocítit i Erhard.⁵³⁷ Barzelova návštěva byla pouze předehrou k zásadnějším

⁵³⁴ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Outgoing Telegram, Department of State, Jun 23 1966, Box 2212.

⁵³⁵ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Department of State, Memorandum of Conversation, President's Conversation with Dr. Barzel, June 16, 1966, Box 2212.

⁵³⁶ Názor veřejnosti během roku 1966 Johnsonovi příliš nehrál do karet. Do června roku 1966 jen 41 procent Američanů schvalovalo Johnsonovu vietnamskou politiku. Naopak 37 procent ji neschvalovalo. Johnson se tak dostával do situace, kdy narůstala potřeba rychlejšího řešení. Z celé situace, kdy ani zvyšující se zapojení USA do Vietnamu, byl navíc značně frustrovaný. Srv. Dallek 1998, s. 364.

⁵³⁷ Gespräch des Vorsitzenden der CDU/CSU – Fraktion, Barzel, mit Präsident Johnson in Washington, 16. Juni 1966. In: Akten, s. 825.

jednáním, které měl na podzim Erhard. V tomto smyslu byl její význam spíše omezený.

Kiesingerův proslov o zahraniční politice

K zajímavým vystoupením na německé straně byl projev o zahraniční politice, který 16. června v Hohenheimu přednesl Kurt Kiesinger, který se dříve jako poslanec Spolkového sněmu zahraniční politikou detailně zabýval.⁵³⁸ Kiesinger zdůraznil, že de Gaullovy nedávné kroky nebyly zdaleka překvapivé. V podobném duchu se prý francouzský prezident vyjadřoval již několik desetiletí. De Gaulle podle Kiesingera vždy byl příznivcem evropského integračního procesu. Například v roce 1950 okamžitě a s nadšením přijal Adenauerův návrh na německo-francouzskou ekonomickou unii. Zároveň však tehdy uvedl, že NATO tlačí Francii do podřadného postavení. De Gaulle proto krizi v EHS v roce 1965 nevyvolal jenom kvůli zemědělství, ale i kvůli „permanentnímu strachu ze ztráty suverenity“.

Kiesinger se věnoval také současné americké roli v Evropě. Ve svých výročích však potvrdil, že nechtěl být vnímán jako jednoznačný přívrženec americké politiky. Podotkl, že USA jsou v současnosti ve velmi komplikované situaci, do které se dostaly díky válce ve Vietnamu. I když podle něj Washington disponuje vojenskou silou ukončit válku zničením Severního Vietnamu, nemůže tak učinit z humanitárních i politických důvodů. Ve Spojených státech podle Kiesingera roste nespokojenost, což ukazuje i debata

⁵³⁸ Kiesinger v 50. letech například vedl zahraniční výbor Spolkového sněmu. Srv. Diehl, Günter, Kurt Georg Kiesinger, Klein, Hans (hrsg.) Die Bundeskanzler, Berlin 1993, s. 184 (dále jen: Diehl).

v Kongresu. Evropané se proto nyní ptají, jak hluboký je skutečný zájem Spojených států o Evropu.⁵³⁹

Kiesinger od roku 1958 sice v Bádensku-Württembersku vedl tamní vládu, tímto svým proslovem ale potvrdil, že si stále udržuje celostátní ambice. Do Stuttgartu odešel Kiesinger s tím, že chce vést vládu. Nyní se ale již zdálo, že mu Bádensko-Württembersko začíná být malé.⁵⁴⁰

Vyjednávání v čase oslabování Erhardovy vnitrostátní pozice

Bonn ovšem stál mimo hlavní proud politiky détente, nicméně ta vedla k tomu, že západní politikové postupně začínali upravovat svoji rétoriku. Johnsonova administrativa na jaře roku 1966 zahájila naplno politiku „Bridge building“ (stavění mostů) vůči východní Evropě a Sovětskému svazu.⁵⁴¹

Bývalý americký ministr zahraničí Dean Acheson v této souvislosti nabádal Američany, aby uznali, že ne všichni komunisté jsou zlí, proto navrhoval, aby NATO zlepšilo svůj vztah vůči zemím Varšavského bloku.⁵⁴² Naopak vůči de Gaullovi byl Acheson kritický. Přál si výraznější politický odsudek toho, že se francouzský prezident rozhodl stáhnout svou zemi z vojenských struktur NATO. Takové veřejné vyjádření by podle Achesona

⁵³⁹ Srv. NA, Central foreign policy files, 1964-1966 Political Defense, Pol 1 General Policy Plans Ger W to Pol General Policy Plans Ger – W, Department of State, Airgram, Amconsuls Stuttgart, Kiesinger speaks on Current European Problems, June 16, 1966, Box 2207.

⁵⁴⁰ Diehl, s. 190.

⁵⁴¹ Johnson, Lyndon B.: My hope for America, New York 1964, s. 85.

⁵⁴² Costigliola, Frank: Lyndon B. Johnson, Germany and „the End of the Cold War“. In: Cohen, Warren I., Tucker, Nancy (ed.): Lyndon Johnson Confronts the World American Foreign Policy 1963-1968, New York 1994, s. 194 (dále jen: Costigliola).

mohlo podkopat de Gaullovu pozici v Evropě. Toto vyjádření však bylo pro Johnsona zřejmě příliš radikální a Achesona za něj odsoudil.⁵⁴³

Pro Johnsona samotného stále na větším významu začínaly nabývat narůstající finanční problémy, které souvisely s umístěním amerických vojsk v Německu.⁵⁴⁴ Johnson tvrdil, že kvůli nákladům na americká a britská vojska v Německu hrozilo zhroucení finančních fondů NATO.⁵⁴⁵ Upozorňoval na přetrvávající nepochopení: Němci si podle něj mysleli, že platí za cizí armádu na vlastním území. Místo toho však pro Londýn a Washington představuje problém finanční obnos, který vojáci Velké Británie a Spojených států do německé ekonomiky přinášejí.⁵⁴⁶

Dne 5. července se začal výrazněji rýsovat konflikt mezi kancléřem a americkým prezidentem. Johnson totiž dostal dopis, ve kterém Erhard poukazoval na to, že by se měly platby související s offsety zvážit. Johnson sice věděl, že Erhard čelí ve vlastní straně vážným problémům, věděl ale také to, že mezi americkými politiky narůstají tlaky na významnou redukci amerických sil v Evropě. Američané sice v žádném případě nechtěli zmenšit své závazky, které vyplývaly z členství NATO, potřebovali však celkově ulevit svému rozpočtu.⁵⁴⁷

Problém americké platební bilance v létě roku 1966 kulminoval a ovlivňoval evropskou politiku USA, byť viníkem nebyla situace v Evropě, ale eskalace války ve Vietnamu. Jestliže ještě na začátku roku se zdálo, že Američané situaci zvládnou za současných podmínek, nyní ministr financí Henry Fowler dokonce prohlásil, že bez německého příspěvku nebudou Američané moci svým celosvětovým závazkům dostát.⁵⁴⁸ V rámci americké vlády se ale lišily názory na to, jako situaci řešit. Zatímco náměstek ministra

⁵⁴³ Tamtéž.

⁵⁴⁴ Costigliola, s. 176.

⁵⁴⁵ Johnson, s. 306.

⁵⁴⁶ Tamtéž.

⁵⁴⁷ Na Johnsona také tlačil Kongres, aby síly v Evropě redukoval. Srv. Zimmermann, s. 189.

⁵⁴⁸ Schertz, s. 352.

zahraničí George Ball byl smířlivější a chtěl tlak na Spolkovou republiku snížit, ministr obrany Roberta McNamara byl daleko více nekompromisní.⁵⁴⁹

Bylo tak jasné, že offsetová dohoda bude jedním z hlavních předmětů jednání na plánované zářijové schůzce Erharda s Johnsonem ve Washingtonu. V tomto duchu alespoň agendu pro jednání připravovali Rusk a velvyslanec Bonnu v USA Heinrich Knappstein. Oba muži spolu také hovořili o blížících se volbách ve spolkové zemi Severním Porýní-Vestfálsku. Hlasování bylo naplánováno na 10. červenec. Do kampaně v jedné z nejdůležitějších spolkových zemí se kromě Erharda zapojil i Barzel. Přesto velvyslanec neskrýval, že ve Spolkové republice panuje dosti silná frustrace. Vyplývala nejen z obtížnější ekonomické situace, nýbrž i ze silné skepse ohledně budoucnosti německého znovusjednocení.⁵⁵⁰

Volby v Porýní se nakonec navzdory snaze Erharda i dalších špiček CDU staly výrazným příznakem konce kancléřovy vlády, neboť se ukázalo, že „volební lokomotiva“ Ludwig Erhard přestává fungovat. CDU utrpěla ztrátu: z 46,4 procent poklesla na 42,8, naopak SPD získala 49,5 procenta hlasů.⁵⁵¹ Přestože se CDU podařilo opět složit s FDP vládu, SPD mohla oprávněně slavit. Porýní-Vestfálsko znamenalo definitivní potvrzení toho, že její kurz zahájený godesberským programem je úspěšný.⁵⁵² Osobní zásluhy za vítězství si mohli připsat zejména Brandt a Wehner.⁵⁵³ „Včerejší volební výsledek je

⁵⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁵⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Department of State, Memorandum of Conversation, July 22, 1966, Box 2212.

⁵⁵¹ Pro SPD se jednalo o velký úspěch. Jen těsně nezískala absolutní většinu. Navíc se ukázalo, že dokáže bodovat v malých městech, na venkově nebo katolickými voliči. Srv. Potthoff, Miller, s. 211.

⁵⁵² Na sjezdu strany v Bad Godesbergu byl 15. listopadu 1959 schválen nový program SPD. Strana se měla nově profilovat nikoliv jako obhájce pracující třídy, ale jako všelidová. Srv. Potthoff, Miller, s. 197-200.

⁵⁵³ Laitenberger, s. 210.

vaše dílo,” gratuloval Wehnerovi ministr vnitra Paul Lücke.⁵⁵⁴ Pro SPD se také jednalo o první skutečně výrazný úspěch v jejich poválečných dějinách. Navíc se tak stalo ve spolkové zemi, odkud pocházela třetina národních příjmů.⁵⁵⁵

Nepřekvapí tedy, že se následně se začaly ozývat také hlasy zpochybňující způsob, jak Erhard vede vládu. Vážné výhrady zaznívaly z menších koaličních stran, ale i od dosud oddaného Schrödera.⁵⁵⁶ Názory, které zpochybňovaly kancléře, včetně jeho zahraniční politiky, se začaly častěji objevovat rovněž v tisku. Veřejnost se totiž obávala, že se Spolková republika může ocitnout v diplomatické izolaci.⁵⁵⁷

Hlavní důvod nespokojenosti s Erhardem, jež mohla být i jedním z důvodů nepříznivého výsledku voleb v Porýní, byl ale zřejmě jiný. Klíčovou roli sehrálo zpomalení německé ekonomiky, ke kterému překvapivě došlo po dlouhém období ekonomické prosperity.⁵⁵⁸ Na něco podobného nebyli Němci po druhé světové válce zvyklí, analytici navíc očekávali obchodní deficit. Erhardovy vojenské nákupy, které pramenily z offsetové dohody, se proto staly důvodem k velké kritice ve Spolkovém sněmu.

Erhard se pokoušel reagovat na vývoj ekonomiky tím, že oznámil desetiprocentní škrty v rozpočtu pro rok 1966. Před veřejností si však své kroky nedokázal obhájit, snad i proto, že nedostatečně vysvětloval jejich potřebnost. Celkově také přibývalo politiků a publicistů, kteří zpochybňovali Erhardovy vůdčí schopnosti. Osterheld kriticky podotkl, že kancléř se příliš staral o svůj image, místo toho, aby své politice dal jasný směr.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ Lack ab. In: Der Spiegel 30, 1966, s. 15-16.

⁵⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁵⁶ Osterheld, s. 337.

⁵⁵⁷ Lichter setzen. In: Der Spiegel 53, 1966, s. 17.

⁵⁵⁸ V obyvatelstvu vznikla krizová nálada. Hrubý národní produkt přitom v roce 1965 rostl tempem o 5,6 procenta, v roce 1966 pak o 2,9 procenta. I nezaměstnanost se zvýšila jen mírně. Z 0, 5 procenta v roce 1965 na 0, 6 procenta v roce 1966. Srv. Laitenberger, s. 209.

⁵⁵⁹ Osterheld, s. 341.

Podobný názor se objevil v týdeníku Die Zeit v článku s názvem Erhard bis zum bitteren Ende (Erhard až do hořkého konce), podle něj krize v CDU má dlouhodobé příčiny a Erhard je někdo, kdo se nehodí do čela vlády. Die Zeit se proto přímo trochu provokativně zeptal, zda je v CDU vůbec někdo, kdo věří v úspěch Erhardovy vlády. A zároveň předpovídal, že Erhard se svého kancléřství nevzdá, bude se proto muset najít osoba, která na něj politicky zaútočí.⁵⁶⁰

Na pozadí vnitropolitické a ekonomické situace pokračovala mezinárodní jednání. Především ekonomická problematika ovládla jednání s Američany. Johnson na bilaterální jednání do Spolkové republiky během Erhardovy vlády nejezdil. Kromě jeho nechuti k diplomatickým cestám obecně za tím stála snaha soustředit se na domácí politiku. V červnu roku 1966 ale Johnson za sebe poslal do Evropy náhradu: ministra zahraničí Ruska. Nejprve Rusk a Erhard hovořili o situaci, která vznikla francouzským krokem na půdě NATO. Rusk poznamenal, že Francie „se nepokusila dívat do budoucnosti, aby vylepšila NATO. Místo toho se stáhla“. Rusk informoval Erharda o komplikované situaci, ve které se nachází americká ekonomika. Rusk ji dokonce označil za „přehřátou“. Za otevřenou označil otázku, zda budou potřeba nějaké dodatečné daně.

Erhard nesměle sondoval následky, které by nastaly, pokud by offsetové platby neproběhly v plné výši a zda by Američané v reakci na to nesnížili početní stav svých sil. Ruska ale zároveň poprosil, zda si tyto otázky americká vláda mohla nechat pro sebe. Německý tisk podle něj je ještě nedospělý a podobné záležitosti obvykle překrucuje. Rusk však podle všeho v této záležitosti nechtěl Erhardovi příliš vyhovět. Ironicky podotkl, že Američané ještě neobjevili, jak mají vládním představitelům zabránit v tom, aby mluvili.⁵⁶¹

⁵⁶⁰ Erhard bis zum bitteren Ende? In: Die Zeit, 15. Juli 1966, roč. 21, s. 1.

⁵⁶¹ Řeč se stočila také na Vietnam. Kancléř se zajímal o to, zda může do konfliktu vstoupit i Čína. Rusk však nebyl schopný dát přímou odpověď. Dodal, že ve Spojených státech nicméně narůstá odpor k zapojení do vietnamského konfliktu. Rusk se kromě Erharda setkal v Bonnu s prezidentem Lübkem. Rozhovory se

Ve Spolkové republice nespokojenost s kancléřovou zahraniční politikou postupně narůstala a z hlediska popularity se dostávala na historicky nízkou úroveň. Dokonce ani po stavbě Berlínské zdi nebyla zahraniční politika spolkové vlády hodnocena tak kriticky jako nyní.⁵⁶² Jedním z důkazů toho, že se Erhardovo vládnutí dostalo do kritické fáze, bylo to, že 15. září rezignoval ministr pro zvláštní úkoly a šéf kancléřského úřadu Ludger Westrick: osobnost, která měla v prvních dvou letech vlády tak silnou pozici, že ho někteří nazývali kancléřovým alter egem.⁵⁶³ Westrick byl kritizován za to, že přispěl k nevýraznému Erhardovu vůdčímu stylu. Údajně prý blokoval přístup ke kancléřovi.⁵⁶⁴

Adenauer v této souvislosti na Erharda přímo zaútočil. „*Reformovat CDU a vyměnit kancléře*,“ prohlásil v rozhovoru pro Bild-Post.⁵⁶⁵ Erhard se musel navíc vyrovnávat se stále se zhoršujícími vztahy s Washingtonem, které byly pro něj naprosto klíčové. Nepodařil se pokus vyřešit problém kompenzace nákladů za americké vojáky umístěné v Německu a němečtí politikové byli také konfrontováni se stále hlasitějším požadavkem zmenšení počtu amerických jednotek ve Spolkové republice. (Zazníval například z amerického Kongresu.) Bonn však měl z takového kroku obavy, považoval ho za zmenšení bezpečnostních záruk, které Západ chrání před východním blokem.⁵⁶⁶

Dne 20. září německý ministr obrany Kai-Uwe von Hassel informoval, že ročně se kompenzace pohybují ve výši 700 milionů dolarů, z toho 200 připadlo na náhradu služeb a 500 na nákup zbrojního vybavení. Německá vláda však

točily kolem vztahu Spolkové republiky s Francií. Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1968, Political Defense, Pol Political Aff Rel Ger W-US Pol to Political Aff Rel, Ger W-US, Memorandum of Conversation, June 9, 1966, Bonn, Germany, Box 2228.

⁵⁶² Besson, s. 361.

⁵⁶³ Besson, s. 361.

⁵⁶⁴ Laitenberger, s. 211.

⁵⁶⁵ Osterheld, s. 346.

⁵⁶⁶ Janoušek, Petr, Pád kancléře Erharda. In: Historický obzor 20, 2009 č. 5-6, s. 131-133 (dále jen: Janoušek).

uvažovala, že ročně je schopna kompenzovat jenom 350 milionů dolarů. Pro Spojené státy však něco takového bylo nepředstavitelné. Senátor Mike Mansfield přišel dokonce s rezolucí, která požadovala drastické zmenšení sil USA v Evropě.⁵⁶⁷ Jednalo se o 35 tisíc vojáků a 96 letadel.⁵⁶⁸ Jen díky Johnsonovi se nakonec podařilo zabránit tomu, aby se o Mansfieldově návrhu hlasovalo.⁵⁶⁹ Redukci sil ve Spolkové republice však oznámila britská vláda.

Již během léta 1966 se otázka offsetů stala opět předmětem korespondence mezi Erhardem a Johnsonem. Iniciativy se nejprve ujal Johnson. V dopise Erhardovi dal najevo, že věří ve schopnost spolkové vlády dodržet dohody i za její současné rozpočtové situace. Obě strany by podle Johnsona měly tvrdě pracovat na tom, aby se našlo řešení. Za vhodné Johnson považoval také to, aby se do rozhovorů zapojila Velká Británie. Johnson tak poprvé zřetelně načrtnul fórum, na jehož základě se později skutečně podařilo offsetový problém vyřešit.⁵⁷⁰

Erhard návrh na konání třístranné konference, která by se offsetovým problémem zabývala, přivítal. Zdůraznil, že celou záležitost je nutné prozkoumat i s ohledem na její dopad na celé NATO. Věc prý bude vhodné projednat během jeho nadcházející návštěvy Washingtonu.⁵⁷¹ Později však své stanovisko upřesnil. V dopise ze 7. září Johnsonovi napsal, že třístranné rozhovory za účasti Spojených států, Spolkové republiky a Velké Británie by se

⁵⁶⁷ Srv. Rostow, Walter W.: *The Diffusion of Power*, New York 1972, s. 396 (dále jen: Rostow).

⁵⁶⁸ Ellis, s. 253; k Mansfieldově rezoluci také srv. Williams, Phil: *US Troops in Europe*, Boston 1984, s. 16.

⁵⁶⁹ Besson, s. 361.

⁵⁷⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1968, Political Defense, Pol Political Aff Rel Ger W-US Pol to Political Aff Rel, Ger W-US, Outgoing telegram, Department of State, Amembassy Bonn, Aug 25, Outgoing telegram, Department of State, Amembassy Bonn, Sep. 9, 66, Box 2228.

⁵⁷¹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1968, Political Defense, Pol Political Aff Rel Ger W-US Pol to Political Aff Rel, Ger W-US, Box 2228.

neměly konat před vzájemným setkáním. Podle Erharda bilaterální setkání s Johnsonem nabízelo možnost záležitostí detailně probrat.⁵⁷²

Erhard se tak rozhodl pro riskantní tah. Věřil, že mu jeho přátelský vztah s Johnsonem umožní dosáhnout potřebného úspěchu. „*Prezident si váží mě a já si vážím jeho*,“ zdůrazňoval. Ludwig Erhard mohl věřit tomu, že osobní apel na Johnsona může být efektivní i kvůli informacím, které dostával od německých diplomatů ve Spojených státech.⁵⁷³ Z osobního hlediska ostatně asi neměl moc ani na výběr. V posledních měsících mu razantně klesala popularita a vzhledem k ekonomickým komplikacím nutně potřeboval dosáhnout dohody, která by upravovala německé závazky vyplývající z offsetové dohody. Média na něj vytvářela tlak, že musí ve Washingtonu dosáhnout významných výsledků.

Z článku Stewarta Alsopa pro *Saturday Evening Post*, který byl součástí telegramu poslaného do Bonnu německou ambasádou v USA, se Erhard mohl domnívat, že Johnson již získal plnou kontrolu nad svou administrativou a začal jí jednoznačně dominovat.⁵⁷⁴ Podle Alsopa totiž Johnson otěže vlády třímal dokonce pevněji než jeho předchůdce.⁵⁷⁵ Erhard věděl, že nemá šanci než zapůsobit přímo na Johnsona. Šance dosáhnout svého cíle pomocí dalších i třeba neformálních mocenských kanálů byla menší. Německým diplomatům navíc bylo jasné, že Spojené státy se nacházejí ve Vietnamu ve velmi obtížné situaci.

Německá ambasáda proto Erhardovi doporučila, aby během své chystané návštěvy ve Washingtonu americký zápas ve Vietnamu opět důrazně podpořil.⁵⁷⁶ Pro Spojené státy se Vietnam stal skutečně velmi citlivým tématem, které ovlivňovalo zahraniční politiku jako celek. Potvrzovala to i řeč,

⁵⁷² Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Department of State, Memorandum for Mr. Walt W. Rostow, September 15, 1966, Box 2212.

⁵⁷³ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 255.

⁵⁷⁴ Stewart Alsop 1914-1974, uznávaný sloupkař, který psal například pro *Newsweek*.

⁵⁷⁵ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 255.

⁵⁷⁶ Tamtéž.

kterou Johnson přednesl 5. Září 1966 v Lancasteru v Ohio. Obhajoval v ní americké zapojení do Vietnamu a zároveň znovu zdůraznil připravenost USA stáhnout své jednotky, pokud druhá strana ukončí agresí.⁵⁷⁷ Ještě před návštěvou – v průběhu srpna – Němci pozorněji sledovali názory amerických médií na situace ve Spolkové republice.

Důkazem toho je podrobný materiál, který nechal vypracovat tiskový a informační odbor spolkové vlády.⁵⁷⁸ Analýza nečekaně tvrdila, že problém offsetových plateb za americké síly na území Spolkové republiky nepřitahuje nijakou zvláštní pozornost amerických médií. A to přesto, že se Johnsonova vláda musela vyrovnávat se vzrůstajícím deficitem. Větší pozornost poutala případná redukce amerických sil umístěných ve Spolkové republice.

Přesto se před samotnou cestou problematika offsetových nákupů mezi Spolkovou republikou a USA ještě více zkomplikovala.⁵⁷⁹ Spojené státy i Velká Británie znovu požádaly o nákup vojenského vybavení, který by kompenzoval jejich náklady na udržování jednotek na německém území. Pro německou veřejnost a média však problematické bylo zejména to, že kontroverzní americké stíhačky F-104 Starfighter, které měly být předmětem obchodu, za několik let potkalo celkem 66 nehod⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 238.

⁵⁷⁸ Z materiálu vyplývalo, že americké veřejné mínění je Bonnu vcelku příznivě nakloněné a nadále podporuje německé znovusjednocení. Pozitivní roli sehrálo navázání diplomatických vztahů mezi Spolkovou republikou a Izraelem. Materiál ale zároveň konstatuje, že se jako přízrak ve Spojených státech – podobně jako tomu bylo i v jiných zemích – objevuje i strach z toho, že by mohl opět ožít německý nacismus. Pro Němce byla otázka opětovného sjednocení jejich země jedním z hlavních problémů, v této době však nepochopili, že jim tato záležitost v mezinárodních vztazích svazuje ruce, zvláště poté, co se po stavbě Berlínské zdi se situace stabilizovala a zakonzervovala. Doložil to navíc i další ze závěrů analýzy, podle které nebylo pochyb o tom, že německá otázka je v porovnání s Vietnamem v USA naprosto minoritní téma. Již několik měsíců Vietnam pro Američany hrál naprostý prim. Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 255.

⁵⁷⁹ Janoušek, s. 132-133.

⁵⁸⁰ McGhee, s. 189.

Erhard o další cestu do Spojených států hodně usiloval a hodně mu na ní záleželo. McGhee ale překvapivě do svých vzpomínek napsal, že kancléř zvažoval i možnost, že do USA kvůli „diplomatické“ nemoci nepojede.⁵⁸¹ McGhee, jako svého druhu zastánce Spolkové republiky ve Spojených státech, se tak Johnsona před Erhardovou návštěvou pokoušel přesvědčit, aby byl vůči kancléřovým návrhům otevřený a smířlivý.⁵⁸² Johnson však již nacházel způsob, jak problém kompenzačních plateb vyřešit. Kromě nadcházejícího dvoustranného jednání s Erhardem chtěl záležitost vyřešit na širší bázi, s tím, že do jednání vtáhnul i Velkou Británii. Britové řešící problém s hodnotou libry již několik měsíců tlačili na Erharda, aby zvýšil objem offsetových plateb. Celkové britské náklady se pohybovaly asi ve výši 94 milionů liber, Bonn však různými způsoby kompenzoval pouze zhruba 55 milionů liber z celkových britských nákladů.

Velká Británie měla ve Spolkové republice asi 55 tisíc mužů a tento počet chtěla snížit tak, aby pobyt vojáků byl v rovnováze s německými offsety. Premiér Wilson trval na tom, že vyhovující dohoda se Spolkovou republikou podmiňuje přítomnost britských sil. A nebyl to tlak jen na Bonn, ale i na Washington. Johnson rozhodně nechtěl, aby Britové své síly v Evropě výrazně omezili, a navíc věděl, že by to posílilo zastánce podobného krok uvnitř USA, zejména v Senátu. Dlouhodobě Američané potřebovali to, aby Londýn spolehlivě vykonával roli dalšího bezpečnostního pilíře.⁵⁸³

Pro mnohostranné rozhovory se Johnson definitivně rozhodl v srpnu 1966, kdy se platební bilance USA vzhledem k Vietnamu neustále zhoršovala. Podle jeho prvotních představ se rozhovorů měly účastnit i zástupci ostatních zemí NATO. Wilson s takovou ideou souhlasil, odpověď z Bonnu však byla vyhýbavá. Erhard totiž čekal na to, jak dopadnou jeho osobní rozhovory s Johnsonem.

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 189.

⁵⁸² Tamtéž.

⁵⁸³ Kunz, Diane, Lyndon Johnson's dollar diplomacy. In: History Today 42, 1992, č. 4, s. 48-52 (dále jen: Kunz).

Přípravy na další německo-americký summit

Spolková vláda ještě před kancléřovým odjezdem do USA řešila naléhavou otázku rozpočtového deficitu na rok 1966. Na svém zasedání se 7. září dohodla, že více než miliardový deficit pokryje úsporami v dalších částech rozpočtu. Mluvčí kabinetu Karl-Günther von Hase při této příležitosti musel čelit nepříjemným otázkám, jak bude vláda postupovat v otázce amerických offsetů. Von Hase pouze podotknul, že žádné definitivní rozhodnutí nepadlo. A to i vzhledem k blížící se cestě Erharda do Spojených států.⁵⁸⁴

Američané dobře věděli, že Erhardova pozice na politické scéně se otřásá v základech.⁵⁸⁵ Ve Spolkové republice panovalo rozladění ze vztahů s Washingtonem, mnozí Němci si mysleli, že i za zhoršené ekonomické situace stát nakupuje vojenské vybavení, které ve skutečnosti nepotřebuje.⁵⁸⁶ Podle diplomatických zpráv byla zpochybňována také Erhardova schopnost vést ekonomiku a to, že se mu nepodařilo dosáhnout pokroku v otázce německého znovusjednocení. Erhardovo postavení rozleptala porážka v Severním Porýní-Vestfálsku a mířily proti němu intriky těch členů strany, kteří usilovali o jeho pád. Ve Spojených státech rovněž předpokládali, že pokud by došlo

⁵⁸⁴ 42. Kabinettsitzung am Mittwoch, dem 7. September 1966. In: „Kabinettsprotokolle der Bundesregierung“ online, http://www.bundesarchiv.de/cocoon/barch/0000/k/k1966k/kap1_2/kap2_35/index.html.

⁵⁸⁵ McGhee, s. 190.

⁵⁸⁶ Schwartz, s. 116.

k Erhardovu pádu, možnou variantou vývoje je, že se FDP na vládě domluví s SPD.⁵⁸⁷

Celkově prý ve Spolkové republice panuje rozladění z nukleární politiky Spojených států a offsetová záležitost se stala vysoce citlivou. Podle názoru amerických diplomatů pád Erhardovy vlády nebyl v zájmu Washingtonu. Erhardův nástupce by prý totiž opět vztahy obou států spíše rozvolnil a otočil by kormidlem zpět k Francii. Bude totiž vědět, že blízké vztahy s Washingtonem by mu nepomohly udržet se v úřadě.⁵⁸⁸ V tomto bodě hodnocení skutečně vystihlo budoucí situaci ve Spolkové republice po pádu Erharda.

Do Washingtonu tak Erhard mířil v mnohem slabším postavení, než tomu bylo při jeho předchozích setkáních, včetně toho z prosince roku 1965. Ball v podkladech Johnsonovi dokonce napsal, že USA by neměly dopustit, aby setkání skončilo z německého pohledu neúspěchem. Pokud by se tak skutečně stalo, existuje podle Balla nebezpečí, že se Erhard bude nacházet „*na konci svých sil*“.⁵⁸⁹

Američané očekávali, že Erhard při rozhovorech bude hlavně citlivý v otázce jakékoliv jednostranné redukce amerických sil, která by se uskutečnila bez konzultace NATO. Právě takové náhlé snížení sil by poškodilo jeho obraz ve Spolkové republice. Předpokládali ale, že zmenšení počtu amerických vojáků, na které by měl Erhard šanci německou veřejnost připravit, by však prý neřalo do „živého“ a bylo by pro Bonn více stravitelné. V offsetové oblasti pak Erhardovi chtěli vyjít vstříc tím, že by si Spolková republika nemusela

⁵⁸⁷ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966 Political, Defense POL 1 General Policy Plans GER- W POL i General Policy Plans GER-W To: Under Secretary From Rom: Eur-John M- Leddy Subject: Draft Memorandum for the President – The Mood in Germany, Box 2207.

⁵⁸⁸ Tamtéž.

⁵⁸⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Department of State, Memorandum of Conversation, Sept 26, 1966, Box 2212.

nakupovat ve Spojených státech pouze vojenské vybavení. Podle odhadu USA by Erhard mohl mít zájem mimo jiné o nákupy z letecké oblasti.⁵⁹⁰

Argumenty potřebné k diskusi s Američany měla německá delegace čerpat z dokumentu, který vznikl v úřadu státního sekretáře ministerstva zahraničí. Kancléř a jeho doprovod měli především vyzdvihovat to, že Američané v Evropě brání nejenom evropskou a německou bezpečnost, nýbrž i americké zájmy. Tento argument měl Washington přimět k tomu, aby setrvání svých jednotek nespojoval s platebním problémem. Delegace rovněž měla vyzdvihovat to, že Spolková republika finančními prostředky několik let přispívá ke zlepšení americké platební bilance.

Ministerstvo zahraničí bylo toho názoru, že celkový obchod se zbožím, služby, kapitálový pohyb i další finanční transakce byly ve prospěch USA. Němci také zdůrazňovali, že Spolková republika ve své platební politice bere ohled na pozici dolaru i tím, že spolková banka drží ve srovnání s bankovními institucemi jiných industriálních států menší část platebních rezerv ve zlatě.⁵⁹¹ Dalším argumentem bylo, že hospodářská stabilita Spolkové republiky je důležitá pro celý svobodný svět.⁵⁹² Vyzbrojen těmito podklady Erhard odcestoval do Spojených států.

Erhardova poslední a neúspěšná návštěva USA

Do USA odjela skutečně reprezentativní sestava. Kancléř Ludwig Erhard a ministr zahraničí Gerhard Schröder dokonce přibrali své manželky. Návštěva, která se stala důležitým mezníkem Erhardovy kariéry, se uskutečnila od 24. do 27. září 1966. Po příletu do Washingtonu se německá

⁵⁹⁰ Tamtéž.

⁵⁹¹ Janoušek, s. 132-133.

⁵⁹² Srv. PA AA, Bestand B 2, Band 147.

delegace věnovala nejprve oficialitám. Velká část Erhardova doprovodu navštívila Mount Vernon, historické sídlo George Washingtona. Na odpoledne byla plánovaná návštěva Národní galerie. Došlo však ke změně a místo toho se Erhard, Schröder a několik dalších blízkých spolupracovníků setkala s Ruskem, Ballem a dalšími zástupci ministerstva zahraničí.

Již od počátku bylo zřejmé, že samotné rozhovory nebudou mít hladký průběh, neboť zájmy a cíle obou stran byly protichůdné. Američané sice věděli, v jakých obtížích se Erhard nachází, přesto neměli podle všeho na výběr a zvolili vůči německé delegaci poměrně razantní postup. Rusk totiž Erhardovi ještě před setkáním s Johnsonem nastínil komplikovanou situaci, ve které se prezident nachází v době, kdy Spojené státy ve Vietnamu denně přicházejí o stovku vojáků. Ministr zahraničí USA se svému protějšku tak snažil vysvětlit potřebu pomoci. Američané chtěli alespoň snížit zátěž, kterou v asijské zemi museli nést. Rusk vycházel z toho, že o snížení počtu svých sil uvažovali například Belgičané nebo Britové.⁵⁹³ Vietnam znamenal pro USA značnou ekonomickou zátěž, a tak Washington potřeboval umenšit další závazky, jako byly třeba náklady na americké vojáky v Německu.

Americké prameny popisují atmosféru jednání jako klidnou. Erhard se pokoušel Ruskovi vysvětlit, že Spolková republika chce závazky vyplývající z offsetové dohody dodržet v plné výši, za současných okolností je však třeba najít vhodnou formu, která toto Bonnu umožní. Rusk Erhardovi řekl, že Johnson o těchto obtížích ví a bude mít takřkájící hlavu otevřenou.

V dalších dnech se konala setkání spolkového kancléře s americkým prezidentem, přičemž Erhard se opět Johnsonovi pokoušel vysvětlit, že Němci své závazky splní, potřebují však odklad. Johnson však byl vůči kancléřovým snahám neústupný, třebaže Erhard opakoval, že dodržení současných offsetových závazků by uvrhlo jeho zemi do složité situace.⁵⁹⁴ Johnson mu ale

⁵⁹³ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1968, Political Defense, Pol Political Aff Rel Ger W-US Pol to Political Aff Rel, Ger W-US, Memorandum of Conversation, Blair House, Sept. 25, 1966, Box 2228.

⁵⁹⁴ Srv. Morgan, Roger: *The United States and West Germany, 1945-1973*, London 1974, s. 148.

odpovídal, že současné dohody by měly nadále platit a jejich prodloužení je nevyhnutelné. Podotkl, že i kdyby Němci plnili své závazky bez problémů, stejně by Spojené státy čelily velkým problémům.⁵⁹⁵

Erhardovy naděje na přijatelný výsledek jednání se nenaplnily, neboť americký prezident kancléře přesvědčoval, že jeho vnitropolitická situace je ještě komplikovanější než jeho.⁵⁹⁶ Pro Johnsona bylo velmi důležité udržet si popularitu a svůj apel vysvětloval tím, že americký prezident si nemůže dovolit vzbudit veřejné pohoršení.⁵⁹⁷ Vnitropolitický tlak kvůli Vietnamu na Johnsona narůstal. Jak již bylo řečeno, musel proto zaujmout více neústupné stanovisko. Když Ludwig Erhard opouštěl Johnsonovu pracovnu, vypadal prý velmi zničeně.⁵⁹⁸ Poradce Osterheld alespoň v tomto duchu citoval McGheeho. Nejenže tón jednání byl jiný než Erhard očekával, nedostavily se ale ani konkrétní výsledky.

Na závěr Erhardova pobytu ve Spojených státech Erhard navštívil Cape Canaveral. Noviny si všimly toho, že cesta na Floridu měla vylepšit atmosféru. V době, kdy diplomaté připravovali závěrečné komuniké, ředitel NASA kancléře Erharda seznamoval s pokrokem ve vesmírném programu. Deník The New York Times přitom referoval, že tvrdá vyjednávání o komuniké trvala asi dvě hodiny.⁵⁹⁹ Osterheld tvrdí, že se na nich hledala a posleze také našla kompromisní formule, se kterou mohli Němci předstoupit před veřejnost. Vyzdvihoval to, že se podařilo zmírnit povinnost platit. (Na rok 1966 250 milionů dolarů místo 450 milionů dolarů.) V komuniké navíc stálo, že kancléř

⁵⁹⁵ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1968, Political Defense, Pol Political Aff Rel Ger W-US Pol to Political Aff Rel, Ger W-US, Memorandum of Conversation, September 27, 1966, 11:00, The White House, Box 2228.

⁵⁹⁶ Johnsona trápila i plíživá inflace, kterou Vietnam způsoboval. Srv. Teure Freunde. In: Der Spiegel 40, 1966, s. 23.

⁵⁹⁷ Besson, 363.

⁵⁹⁸ Osterheld, s. 354.

⁵⁹⁹ Erhard confers with president on defense cost. In: The New York Times, September 26, 1966, s. 1.

dal najevo, že v budoucnu nebude Spolková republika schopna plně hradit náklady plynoucí z pobytu amerických jednotek na jejím území.⁶⁰⁰

Reakce německého tisku nebyla zcela kritická. Některé deníky podle všeho ve zpravodajských článcích přejaly interpretaci, kterou ještě na letišti po návratu vyřknul Erhard. Oceňovaly, že německá delegace zaujala pevné stanovisko a nedala nic zadarmo. Jisté úspěchy přiznal kancléři i deník *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.⁶⁰¹ Autoři redakčních komentářů však nesdíleli kancléřův optimismus. Uvědomovali si, že není možné zastírat, že se zájmy Spojených států a Spolkové republiky liší. V tisku se dokonce objevil názor, že je jasnější než dříve, že Američané a Britové chtějí stáhnout své síly z Evropy.⁶⁰²

Mírné hodnocení pro Erharda ve svých vzpomínkách našel i Osterheld. Vyzdvihl, že se mu podařilo zmírnit povinnost Spolkové republiky platit a za významný bod návštěvy zmínil také to, že Johnson opět vyhlásil německé znovusjednocení za jeden z cílů americké politiky. Týdeník *Der Spiegel* kancléřovu cestu nehodnotil také nijak zvláště kriticky, přesto připomenul, že Erhard bude muset kvůli své neúspěšné cestě čelit „zlobě“.⁶⁰³

Porovnáme-li však výsledky s nadějemi, které do ní kancléř osobně vkládal, je zjevné, že Erhardova cesta skončila jednoznačně neúspěchem. Ostatně ani americké podpora německému sjednocení nebyla v roce 1966 nic překvapivého, jednalo se o tradiční formuli. Američané věděli, že německou delegaci taková slova potěší, ale je k ničemu fakticky nezavazuje.⁶⁰⁴

Po návratu Erhard o výsledcích návštěvy referoval na vládě a členové kabinetu mu poděkovali za „efektivní“ reprezentaci zájmů země. Offsetovým

⁶⁰⁰ Osterheld, s. 356 .

⁶⁰¹ Heisser Draht zwischen Johnson und Erhard. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 29. September 1966, č. 226, s. 2.

⁶⁰² Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1966, Political/Defense, Pol 7 Visits Meetings, Incoming Telegram, Department of State, Sep 29 1966, Box 2212.

⁶⁰³ So wütend. In: *Der Spiegel* 41, 1966, s. 26.

⁶⁰⁴ Kissinger zdůrazňoval, že německé jednoty může být dosaženo buď díky zhroucení sovětské moci nebo změně ideologického klimatu ve světě. Srv. Kissinger, s. 338.

otázkám se měla podle rozhodnutí kabinetu věnovat speciální komise, která by se skládala z několika ministrů – mimo jiné z šéfů resortů zahraničí, obrany a financí.⁶⁰⁵

Klíčovou scénou pro obhajobu závěrů Erhardovy návštěvy byl Spolkový sněm, kde Erhard hovořil 3. října 1966. Pro vystoupení před poslanci Erhard obdržel podklady, kterému mu dodalo ministerstvo zahraničí. Rekapituloval, jaké nabídky Němci Američanům učinili, a také poslance informoval, že do 30. června 1967 bude muset Spolková republika nakupovat zbrojní techniku podle původní dohody.⁶⁰⁶

Erhard ale Spolkový sněm neinformoval o úvaze, podle které by od 1. července Němci Američanům vyrovnávali jenom 50 procent jejich devizových výdajů s tím, že do budoucna se to nebude dít pouze prostřednictvím zbrojařských nákupů. V podkladech přitom stálo, že Američané jsou s padesátiprocentní hranicí srozuměni, zatím však nejsou připraveni takovouto dohodu přijmout. Nechtějí totiž předznamenat jednání komise, ve které vedle zástupců obou států byli také představitelé Velké Británie. Možná právě kvůli opatrnému americkému postoji Erhard nakonec ve svém projevu tento bod z podkladů nezmínil.⁶⁰⁷ Věc byla ještě v jednání, a tak možná Erhard tuto záležitost nechtěl prezentovat jako hotovou věc.

Johnson mohl být díky svému tvrdému způsobu vyjednávání s jeho výsledky spokojenější, ale ani jeho to nezbavilo starostí. I přes jisté Erhardovy přísliby bylo třeba offsetový problém nadále řešit. Spojené státy neustále tížily i ekonomické problémy Velké Británie. Rostow spočítal, že pomoc Wilsonovu kabinetu tak, aby nestáhl své síly z Německa, bude Spojené státy na vojenských zakázkách stát 35 milionů dolarů.⁶⁰⁸ Bez britských jednotek umístěných v Německu, o které se v ten moment hrálo, se Američané zatím ještě nebyli ochotni obejít.

⁶⁰⁵ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 255.

⁶⁰⁶ Tamtéž.

⁶⁰⁷ Tamtéž.

⁶⁰⁸ Kunz, s. 49-52.

Kancléřův pád

Důvodů, které přispěly ke kancléřovu pádu, bylo jistě několik. Erhard se dostal do slepé uličky ztrátou osobní autority, neúspěšnou návštěvou v USA i svojí německou politikou, která přešlapovala na místě. Důraz na znovusjednocení byl za daných mezinárodních okolností nereálný, a proto bylo potřeba změnit kurz. Na něco takového ale Erhard nebyl připravený.

Hlavním momentem a symbolickou poslední kapkou, která rozhodla o konci Erhardovy vlády, tedy vlády muže, který proslul zejména jako ekonom, se nakonec paradoxně stal návrh na zvýšení daní. Tento záměr předložil blok CDU/CSU, menší koaliční strana – liberální FDP – ho však odmítla. Na vládě se záměr, který podporoval Erhard i Schröder projednával 26. října 1966. Jednalo se o jedno z nejdelších zasedání, které se protáhlo na deset hodin. Během debaty se dokonce objevil rovněž návrh na zkrácení sociálních výdajů. Nakonec se koaliční partneři dohodli, že zvýšení daní „budou zvažovat“.⁶⁰⁹

Již o den později však došlo k dramatickému obratu. Frakce FDP ve Spolkovém sněmu se rozhodla z koalice vystoupit. K rozhodnutí se přidali čtyři ministři za FDP – Erich Mende, Rolf Dahlgrün, Ewald Bucher a Walter Scheel.⁶¹⁰ Poté, co liberálové opustili vládu, se pozorovatelé zpočátku domnívali, že Erhard odstoupí ve prospěch někoho, kdo znovu zformuje novou koalici s FDP – pravděpodobně Eugena Gerstenmaiera nebo Paula Lückeho.

Kancléř dal ale jednoznačně najevo, že nechce svůj úřad opouštět a rozhodl se stát v čele menšinové vlády.⁶¹¹ Takové řešení však nemělo

⁶⁰⁹ 49. Kabinettsitzung am Mittwoch, dem 26. Oktober 1966. In: „Kabinettsprotokolle der Bundesregierung“ online, http://www.bundesarchiv.de/cocoon/barch/0000/k/k1966k/kap1_2/kap2_42/index.html.

⁶¹⁰ Rolf Dahlgrün 1908-1969, v letech 1962 až 1966 byl spolkovým ministrem financí. Ewald Bucher 1914-1991, v letech 1962 až 1965 byl ministrem spravedlnosti. Walter Scheel 1919 -, v roce 1969 se stal ministrem zahraničí a vicekancléřem. V letech 1974 až 1979 zastával prezidentský úřad; Laitenberger, s. 215.

⁶¹¹ Laitenberger, s. 216.

z dlouhodobého hlediska příliš velkou nadějí na úspěch. Toho si ve své analýze všimla i americká CIA, když poznamenala, že CDU bude muset brzy najít nového lídra, aby neztratila prestiž.⁶¹² Erhard se ale přes všechny obtíže usilovně zapojil do předvolebního boje v Hesensku a dalších spolkových státech, kde se blížily zemské volby. Doufal, že se mu podaří udržet své postavení prostřednictvím solidního výsledku. Na mítincích se proto snažil ukázat v bojovné náladě, neustále opakoval, že není připraven kapitulovat. Na výrazu jeho tváře nebyl podle pozorovatelů poslední dramatický vývoj příliš znát. Jako obvykle opět sliboval především „*blahobyť pro všechny*“.⁶¹³

CDU na Erharda tlačila, aby brzo sestavil novou vládní většinu. Volební prohry v Hesensku a dalších spolkových státech se však staly rozbuškou pro další dramatický vývoj situace.⁶¹⁴ V Hesensku sice CDU neztratila až tolik, z 28,8 procenta poklesla na 26,4 procent, avšak přesto tento výsledek Erhardovým postavením silně otrásl.⁶¹⁵ Mnozí členové strany se v souladu s Adenauerem domnívali, že kancléřský post byl pro Erharda příliš náročný.⁶¹⁶ Erhard navíc nebyl schopný politicky intrikovat do takové míry, jak by to bylo zřejmě potřeba. Jeho víra v to dobré uvnitř člověka, se pro politiku ukázala jako nevhodná.⁶¹⁷

Výsledkem bylo, že v CDU stále sílila snaha najít nového kancléře, který by straně vrátil ztracenou prestiž. Vážnější diskuse se vedla zejména o čtyřech jménech: Raineru Barzelovi, Eugenu Gerstenmaierovi, Gerhardu Schröderovi

⁶¹² The Erhard Government and Its Prospects. Memo. Central Intelligence Agency. SECRET. Issue Date: Oct 29, 1966. Date Declassified: Jul 28, 2003. Complete. 15 page(s). In: Declassified Documents Reference System, (získáno na George Washington University - Gelman Library), Farmington Hills, Mich.: Gale Group, 2006 (dále jen: DDRS).

⁶¹³ Granieri, s. 219.

⁶¹⁴ Tamtéž.

⁶¹⁵ Strauß, s. 430.

⁶¹⁶ Adenauer po Erhardově konci prohlašoval, že jeho kritika na adresu jeho bývalého ministra byla oprávněná. Srv. Köhler, s. 1227.

⁶¹⁷ Opfer fürs Volk. In: Der Spiegel 43, 1966, s. 40-61.

a Kurtu Georgu Kiesingerovi.⁶¹⁸ Američané ještě navíc zmiňovali i Franze Josefa Strauße a Paula Lückeho. U všech těchto jmen také sestavili krátkou charakteristiku. Lücke alespoň z formálního hlediska platil za nadějného kandidáta, jeho nevýhodou ale prý bylo, že se příliš brzy vyprofiloval jako obhájce velké koalice. Strauß byl synonymem schopného a mocného muže, avšak na druhou stranu mnozí ho neměli příliš v lásce.

Barzel proslul svojí energičností, byl však podle mnohých starších členů strany příliš mladý a nespolehlivý. Podle týdeníku Die Zeit ho znevýhodňovalo i to, že byl nepřijatelnou osobou pro případné koaliční partnery, ať už z FDP či SPD.⁶¹⁹ Schrödera zase znevýhodňovaly jeho spory se Straußem i to, že ho mnozí považovali za příliš proamerického. Jako dobrý kompromisní kandidát se mohl zdát Gerstenmaier, zároveň ho však znevýhodňovala jeho dřívější touha stát se kancléřem. A konečně výhodou Kiesingera, který podle pozorování Američanů platil za politicky atraktivního kandidáta, byla dlouhá nepřítomnost v Bonnu.⁶²⁰

Snad proto se jako nejvhodnější kandidát se nakonec vyprofiloval Kurt Georg Kiesinger, který v rámci různých stranických křídel zaujímal neutrální postavení. 10. listopadu Kiesinger triumfoval na zasedání frakce CDU/CSU ve Spolkovém sněmu. Jak referoval tisk, například deník Süddeutsche Zeitung, hlasovalo se celkem ve třech kolech. Nejvážnějším soupeřem Kiesingera byl, zejména v prvním kole, Schröder. List napsal, že Kiesinger kancléřskou volbu vyhrál tím, že si dokázal získat podporu jihoněmeckých poslanců.

Po své nominaci Kiesinger hovořil s novináři nejprve pouze krátce. Omezil se na obvyklé fráze, že ví, jak těžká práce ho čeká. Nejprve se ale musí pokusit sestavit vládu. Později Kiesinger v interview prohlásil, že by chtěl jako kancléř uvést do pořádku rozpočet. O tom, že byl Kiesinger kompromisním

⁶¹⁸ Srv. Diehl, s. 192.

⁶¹⁹ Im Labyrinth der Krise. In: Die Zeit, 4. November 1966, č. 45, s. 1.

⁶²⁰ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political Defense, Pol 5-1, Head of State, Exe-BR To Ger-W, Pol 15-1, Head of State, Telegram Department of State, October 26 1966, FYI Summary on INR Intelligence Note on current Government Crisis in Germany, Box 2221.

kandidátem, vypovídalo i to, že v jeho poradním týmu byl mimo jiné Erhard i Strauß.⁶²¹ Novináři si ale všimli i toho, že po zvolení Kiesingera žádná euforie mezi poslanci CDU/CSU nepanovala.

Erhard se tak ocitl mimo hru, o jeho postavení vypovídaly i karikatury, které se objevily v novinách. Na jedné z nich byl Erhard vyobrazený jako lokomotiva, která vykolejila. Na další zase byl zobrazený s padající královskou korunou, jak se pokouší vystoupit na koně. Na vlečce mu přitom stál někdo jiný. A konečně na poslední byl Erhard ponocným s hláskou troubou, který přihlíží do okna „Hotelu Germanie“, kde panuje bujará zábava.⁶²² Na konci listopadu Erhard vynuceně rezignoval, v tu dobu se však jednalo o pouhou formalitu. Za mocenské nitky již tahal někdo jiný.

Jakkoli bylo zřejmé, že příštím kancléřem se stane Kiesinger, nebylo jasné, v jaké sestavě vláda vznikne. Reálné varianty pro CDU/CSU byly dvě: buď obnovení svazku s FDP či velká koalice s SPD. Obnovení svazku s FDP bylo sice pravděpodobnější, na druhou vzhledem k dlouhodobé spolupráci obou stran se dalo očekávat, že dohadování o nové vládě by mohl být poměrně zdoluhavý proces. Navíc ze strany FDP nebyl nikdy podniknut vážný pokus obnovit koalici.⁶²³

Ostatně i Američané si všimli, že FDP pobyt v opozici považovala za prospěšný – a to i vzhledem k volbám v Bavorsku, kde hrozilo, že liberálové vypadnou ze zemského sněmu.⁶²⁴ Carstens v rozhovoru s Ruskem uvedl, že Kiesinger v sestavování vlády uspěje. Za pravděpodobné označil, že se bude chtít domluvit s SPD. Rusk Carstensovi upřesňoval zprávu agentury AP, která uvedla, že americká vláda odmítla komentovat možnost, že se Kiesinger stane

⁶²¹ Kiesinger Kanzlerkandidat der CDU. In: Süddeutsche Zeitung, 11. November 1966, č. 270, s. 1

⁶²² Tamtéž

⁶²³ Osterheld, s. 376.

⁶²⁴ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political Defense, Pol 5-1, Head of State, Exe-BR To Ger-W, Pol 15-1, Head of State, Telegram Department of State, October 26 1966, FYI Summary on INR Intelligence Note on current Government Crisis in Germany, Box 2221.

novým kancléřem, a to kvůli jeho někdejšímu členství v nacistické straně.⁶²⁵ Tvrdil, že to tak nebylo, protože výběr kancléře je vnitřní německá záležitost a tu nepřísluší Washingtonu komentovat.⁶²⁶

Nakonec se prosadila varianta velké koalice CDU se sociálními demokraty.⁶²⁷ Pro ně by sice bylo možná za určitých okolností výhodnější počkat se vstupem do vlády až do voleb v roce 1969, kdy by mohli ve Spolkovém sněmu získat většinu. Na druhou stranu takto získali šanci veřejnosti dokázat, že jsou stranou, která unese spoluodpovědnost na vládě.⁶²⁸ Nová vládní sestava navíc měla největší šanci na to, že poskytne Spolkové republice tolik potřebnou stabilitu. To ostatně byl jednoznačně hlavní Kiesingerův úkol. SPD si (podobně jako nyní již i FDP) přála normalizaci vztahů s Francií, aniž by však chtěla poškodit vztahy se Spojenými státy. CDU se tak musela připravovat na změnu zahraniční politiky. SPD (opět stejně jako FDP) navíc chtěla navázat vztahy se zeměmi východního bloku. Kiesinger tedy začal vyjednávat uvnitř CDU/CSU a výsledkem bylo, že křesťanský blok rovněž považoval navázání vztahů s východními státy za možné.⁶²⁹

Zároveň si ale vymínil, že se nesmí stát nic, co by ze světového pohledu mělo změnit náhled na neústupnou politiku Spolkové republiky vůči NDR,

⁶²⁵ Kiesinger do NSDAP vstoupil v roce 1933. Členem zůstal až do roku 1945. Za války také působil na ministerstvu zahraničí. Část veřejnosti proti Kiesingerovi jako kancléři vzhledem k jeho minulosti rozhodně protestovala.

⁶²⁶ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political Defense, Pol 5-1, Head of State, Exe-BR To Ger-W, Pol 15-1, Head of State, Department of State, Memorandum of Conversation, November 10, 1966, Box 2221.

⁶²⁷ I Brandt tvrdil, že vznik velké koalice nebyl bezproblémový. Kromě toho, že v CDU některé hlasy volaly po pokračování koalice s FDP. O spolupráci s liberály se uvažovalo i v rámci SPD. Byla by to ale značně nejistá kooperace. Srv. Brandt, s. 173.

⁶²⁸ Brandt, s. 180.

⁶²⁹ Přesto mezi Brandtem a Kiesingerem panovaly rozdíly. Brandt byl více otevřený hledání nových cest vůči východoevropským státům a NDR. Kiesinger se i přes svá vyjednávání podle historika Michaela Gehlera blížil Adenaurově linii, že Spolková republika je jediným německým státem. Srv. Gehler, s. 202.

kteřou CDU/CSU stále nebyly připravené diplomaticky uznat. I z vnitropolitického hlediska tak nakonec SPD a CDU/CSU našly společnou řeč a 1. prosince vznikla nová vláda, v jejímž čele stál již Kiesinger.⁶³⁰ Erhard se 30. listopadu v televizním projevu rozloučil, 1. prosince pak svou funkci složil.⁶³¹

Dozvuky Erhardova konce

Vztahy Spolkové republiky a Spojených států pochopitelně Erhardův odchod ovlivnil. Skončil muž, který svou zahraniční politiku, postavil právě na vztahu se Spojenými státy. Navíc bylo jasné, že třístranné rozhovory budou pokračovat. Německý vyjednávač ale již neměl mít vzhledem k politické situaci tak velké pravomoci. Američané se navíc obávali toho, že nová vláda již nebude vykonávat tak proamerickou politiku a místo toho se přikloní více směrem k Francii.

Oproti roku 1963 se poněkud změnil i Johnson. Patrné to bylo na projevu, který pronesl 7. října 1966 v New Yorku na konferenci vydavatelů. Jednalo se o dlouho připravovanou řeč, která měla ukázat, že Johnson má nadále zájem o evropskou politiku. Jako podstatné viděl Johnson tři věci, které měly podle něj svou platnost již od roku 1945. Za první chtěl dále modernizovat NATO, za druhé vyzval západní Evropu k pokračování integrace a za třetí vyzval k urychlení pokroku ve vztazích mezi Západem a Východem. V tomto bodě Johnson řekl, že *„naším cílem je dosáhnout usmíření s Východem.“*

V jeho podání to znamenalo posun od úzce vymezeného konceptu společné existence k širší vizi mírové spolupráce. Johnson zvláště zdůrazňoval,

⁶³⁰ Gehler, s. 201.

⁶³¹ Laitenberger, s. 127.

že by se dále neměly šířit jaderné zbraně. Pro Sověty bylo zajímavé to, že oznámil drobné změny v obchodní politice, včetně uvolnění úvěrových restrikcí. Leonid Brežněv však tento manévr označil pouze za klamný. Důkazem je podle něj to, že Američané nadále zůstávají ve Vietnamu.⁶³²

Johnson nadále zásadně trval na atlantické spolupráci, ale našel větší pochopení pro de Gaulla, který platil za v západní Evropě za hlavního odpůrce jednoznačné americké hegemonie.⁶³³ Němci si také všimli, že Johnson projevil větší vstřícnost vůči Moskvě. Americký prezident opět také apeloval na to, aby se zmenšily rozdíly mezi Západem a Východem. Do ústraní se naopak dostala myšlenka na německé sjednocení. I na německém ministerstvu zahraničí v této době již museli vědět, že politická situace ve světě se za poslední roky změnila.

Nejenže jejich boj o znovusjednocení se přesunul hlavně do rétorické roviny, vzhledem k postupující snaze o détente se navíc utvořila atmosféra pro sblížení Francie a Spojených států. Vnitřní rozdělení německé politické scény tak najednou přestalo dávat smysl.⁶³⁴ Konflikt mezi atlantickým a gaullistickým křídlem vyčpěl do ztracena.⁶³⁵ Erhardův nástupce Kurt Kiesinger se totiž stavěl do role kompromisního kandidáta mezi oběma stranickými proudy. *„Pokud mě zvolíte kancléřem, můžu vám říci následující: Zním problémy, znám rizika. Víím, že nic nezvládnou, pokud se tato strana rozpadne na rozdrobené a vzájemně nepřátelské skupiny,“* prohlásil Kiesinger ještě

⁶³² Bornet, s. 168.

⁶³³ De Gaulle poté, kdy Kiesinger nahradil Erharda, neskrýval vůči novému šéfovi vlády jisté sympatie. I proto se podařilo vztahy Spolkové republiky a Francie zlepšit. Srv. Lacouture, Jean: De Gaulle, 3. Le souverain 1959-1970, Éditions du Seuil, 1986, s. 310.

⁶³⁴ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 238.

⁶³⁵ K přechodovému charakteru Erhardovy zahraniční politiky srv. Schmidt, Helmut, Zur Außen- und Sicherheitspolitik des Bundeskanzlers Erhard. In: Schröder, Gerhard (herausgegeben): Ludwig Erhard Beiträge zu seiner politischen Biographie, Festschrift zum fünfundsiebzigsten Geburtstag, Frankfurt a. M. 1972, s. 395 – 400.

před tím, než ho CDU definitivně stvrdila v kancléřské funkci.⁶³⁶ Kiesingerova vláda se pak mimo jiné musela pustit do řešení hospodářského poklesu, který poznamenal konec Erhardovy éry.⁶³⁷ Vicekancléřem a ministrem zahraničí se navíc ve velké koalici stal sociální demokrat Willy Brandt, který se postupem času zemi snažil směřovat ke známé Ostpolitik.⁶³⁸ Adenauer přesto do konce života v duchu spolupráce s Francií věřil, že Evropa má usilovat o větší nezávislost.

Při příležitosti střídání s Brandtem odcházející ministr zahraničí Schröder zrekapituloval své pětileté působení v čele úřadu. Jeho projev byl určený pouze zaměstnancům ministerstva zahraničí a do tisku se tedy nedostal. „*Všichni víme, že tento moment značí politický řez. Poprvé po 17 letech složení spolkové vlády prošlo zásadní změnou,*“ zahájil Schröder. Hned vzápětí se vyznal z toho, že se mu ministerstvo opouští velmi těžce. Nejprve zavzpomínal, že se úřadu ujal tři měsíce po stavbě Berlínské zdi. Pak následoval výčet zahraničně politických událostí, kterým musel čelit. MLF – tedy jeden z největších neúspěchů – však Schröder zachovávající diplomatickou zdrženlivost přímo nezmínil. Pouze obecně poznamenal, že od roku 1963 velká část práce ministerstva byla poznamenána snahou o zajištění přiměřené účasti na atlantických jaderných plánech.

Spolková republika podle Schrödera také kladla důraz na diskusi o dohodě o nešíření jaderných zbraní. Schröder v tomto bodě, byť velmi mírně, realitu opět upravil. Pouze jednou větou a velmi úsečně Schröder zmínil také diskusi s USA a Velkou Británií o offsetové dohodě, která přispěla k pádu Erhardovy vlády. Trochu paradoxní je, že Schröder, který v posledních letech

⁶³⁶ Osterheld, s. 378.

⁶³⁷ V roce 1967 ekonomický růst poklesl na 0,6 procent ze svých předchozích rekordních výšek. Díky rozpočtovému plánování, vládní stimulům německá ekonomika v roce 1968 vykázala nárůst o 9,4 procenta. Poprvé se nicméně problémem stala inflace a rostoucí životní náklady. Srv. Gatzke, s. 213.

⁶³⁸ Brandt se přikláněl k názoru, že Erhard se možná až naivně pokoušel o jednostrannou orientaci na USA. Srv. Brandt, s. 171; Potthoff, Miller, s. 210; Brandt údajně váhal, než post ministra zahraničí přijal. Srv. Schöllgen, s. 129.

slýchal na svou adresu větší kritiku než Erhard, nakonec ve velké koalici vydržel. Stal se ministrem obrany. Brandtovi, svému vládnímu kolegovi, na závěr popřál hodně štěstí. *„Dlouhé roky jste byl v kontaktu s hlavními problémy zahraniční politiky, takže vám nebude dlouho trvat, než se zorientujete,“* uvedl Schröder.⁶³⁹

Brandtovo směřování zahraniční politiky bylo v souladu i s americkými představami zaměřeno na větší otevření Východu. Brandtovi ostatně nahrávalo i širší geopolitické klima, které bylo podobným snahám nakloněné. Američanům Kiesinger jako kancléř navzdory přes svou minulost nevadil. Z diplomatické korespondence však podle mého názoru vyplývá, že mnohem pozorněji sledovali Franze Josefa Strauße, který byl v nové vládě byl ministrem financí, protože ho chápaly jako představitele německého nacionalismu.⁶⁴⁰ Duo Kiesinger – Brandt se pokusilo vylepšit i vztahy s Francií.⁶⁴¹ Záhy proto oba odjeli do Paříže, aby de Gaulla ujistili, že chtějí posílit vzájemné vztahy a oživit ducha dohody z roku 1963. Podle krajní interpretace tím nová vláda signalizovala opětovnou podřízenost Francii.⁶⁴²

Problematiku německé platební bilance, která zásadně ovlivnila Erhardův pád, nakonec někdejší tvůrce německého hospodářského zázraku nestihl vyřešit. Záležitost rozřešil až Kiesinger. Johnson v souvislosti s Erhardovým pádem odhodil jakékoliv emoce stranou a jednal pragmaticky. Velvyslanec McGhee se s Kiesingerem poprvé v jeho nové funkci setkal těsně před Vánoci. Oba muži se však znali již z předchozí doby, kdy Kiesinger vedl vládu v Bádensku-Württembersku. George McGhee předal Kiesingerovi dopis

⁶³⁹ Srv. NA, Central Foreign Policy Files, 1964-1966, Political Defense, Pol 5-1, Head of State, Exe-BR To Ger-W, Pol 15-1, Head of State, Department of State Airgram, Translations of Speeches by former Foreign Minister Gerhard Schröder and Foreign Minister Willy Brandt, Dec 23, 1966, BOX 2221.

⁶⁴⁰ Strauß se dobře doplňoval s ministrem průmyslu Karlem Schillerem (SPD). Byl reformován výběr daní a rozdělování příjmů mezi spolkovou a zemskou úroveň. Srv. Gehler, s. 201.

⁶⁴¹ Potthoff, Miller, s. 211; Bloch, s. 132.

⁶⁴² Schwartz, s. 147.

od prezidenta. Kiesinger však odmítl to, že by si musel vybírat mezi Washingtonem a Paříží. Chtěl vybudovat kvalitní vztahy s Francií, nechtěl tak však učinit na úkor Spojených států.⁶⁴³

McGhee současně Kiesingerovi předestřel, jak důležitá je pro USA připravovaná Smlouva o nešíření jaderných zbraní (NPT). Uvedl, že pokud by Spolková republika jako jediná z velkých států představovala překážku pro uzavření dohody, její reputace by utrpěla. Kiesinger odpověděl, že hlavním zájmem Bonnu je ujistit se, že po podepsání dohody bude nadále chráněný před nukleárním nebezpečím. Celkově však i v této záležitosti Kiesinger signalizoval, že je připravený posunout zahraniční politiku do nové éry. K obnově vícestranných rozhovorů o offsetové dohodě došlo až 26. ledna 1967, kdy se pro pokračování vyslovila již Kiesingerova vláda.⁶⁴⁴

Zpoždění však představovalo vážný problém pro britského premiéra Wilsona, který byl pod silným vnitropolitickým tlakem. Američané si trpělivost Britů získali nabídkou, že za 35 milionů dolarů nakoupí v Británii vojenské vybavení. K dohodě nakonec skutečně došlo, i když občas budila kontroverzní reakce. Kiesinger ji uzavřel s Londýnem a Washingtonem. Spojené státy na jejím základě začaly napříč Atlantikem rotovat jednotky tak, aby náklady na jejich umístění byly nižší.⁶⁴⁵

Částečně Američané Němcům i ustoupili. Přestali totiž během vyjednávání nutně spojovat německé vojenské nákupy s offsety. To podle Johnsona zlepšilo atmosféru během vyjednávání natolik, že se podařilo dojít k dohodě. Němci se v jejím rámci zavázali, že nakoupí střednědobé dluhopisy americké vlády ve výši 500 milionů dolarů.⁶⁴⁶ Johnson si to pochvaloval i kvůli tomu, že tento krok měl alespoň krátkodobě podobný efekt jako nákup zbraní v USA. Podobně se Němci vyrovnali i s Velkou Británií. Přislíbili offsetové

⁶⁴³ Srv. NA, Central Foreign Policy Files 1964-1968, Political Defense, Pol Political Aff Rel Ger W-US Pol to Political Aff Rel, Ger W-US, Amembassy Bonn, Dec 21 66, Outgoing telegram Department of State, Box 2228.

⁶⁴⁴ Tamtéž.

⁶⁴⁵ Srv. PA AA, Bestand B 32, Band 262.

⁶⁴⁶ Kunz, s. 49-52; Geiger, s. 495.

nákupy ve výši 150 milionů dolarů a navíc i Washington přislíbil, že sám offsetově v Británii nakoupí za 19, 6 milionu dolarů.

Trojstranné rozhovory skončily 28. dubna podpisem dohody.⁶⁴⁷ Za Američany ji podepsal někdejší vysoký komisař v Německu John McCloy. (Pro jednání si ho Johnson vybral jako „moudrého muže“, který měl v Německu dobrou reputaci.⁶⁴⁸ Zúčastněné strany se navíc dohodly na tom, že náklady na vojenské jednotky jsou společným aliančním problémem.⁶⁴⁹

Podpis Smlouvy o nešíření jaderných zbraní

Mezi roky 1966 až 1968 bylo patrné, že zájem na nešíření jaderných zbraní mají Spojené státy i Sovětský svaz. Pro obě mocnosti NPT nabízela jistou záruku stability. Moskva mimo jiné oceňovala rozdělení na jaderné a bezjaderné státy. Pro Johnsona zase bylo důležité vylepšení vzájemných vztahů.⁶⁵⁰ Prezident si také uvědomoval, že je nutné alespoň částečně si usmířit evropské státy, z nichž některé – například Francie – NPT příliš nevířily. Zřízená proto byla jaderná plánovací skupina (Nuclear Planning Group), která měla spojencům dát slovo v nukleární strategii.⁶⁵¹

⁶⁴⁷ Johnson, s. 310.

⁶⁴⁸ Kunz, s. 46-49; Rostow, s. 397.

⁶⁴⁹ Britové se ale nakonec nevyhnuli tomu, že libru stejně v roce 1967 museli devalvovat. V dalších letech navíc museli zmenšit své síly umístěné v cizině. I v Londýně tak zahraniční politiku zásadně ovlivnila finanční situace. Měnová parita a působení v suezské oblasti byly již neudržitelné. Srv. Tamtéž.

⁶⁵⁰ Brands, s. 271.

⁶⁵¹ Americký prezident sledoval i další aktivity, které měli snížit napětí. Mimo jiné zahájil se Sověty diskusi o protiraketových střelách (ABM). Srv. Brands, s. 281.

Dne 1. července 1968 byla v Bílém domě podepsána Smlouva o nešíření jaderných zbraní, podepsaly ji Spojené státy, Sovětský svaz a dalších více než 50 států. (Vstoupila v platnost v roce 1970). Země bez jaderných zbraní se zavázaly, že si je nevyrobí, nebo je nezískají od někoho jiného. Garantováno naopak bylo mírové využití jaderné technologie. Národy s jadernými zbraněmi se zavazovaly, že budou pracovat na efektivní kontrole i odzbrojení.⁶⁵²

Johnson tak alespoň částečně navázal na svého předchůdce Kennedyho, za kterého byla parafována dohoda alespoň částečně omezující testování jaderných zbraní. Na rozdíl od Erharda se tedy Johnsonovi podařilo i přes svůj často neobratný postup ukončit projekty, za kterými skutečně stál. Vzhledem k tlaku, jakému byl vystaven ve Vietnamu, však takové úspěchy zanikaly.⁶⁵³ Se smlouvou se nakonec museli smířit i Němci, což bylo patrné i z dopisu, který v dubnu tohoto roku Kiesinger napsal Johnsonovi.⁶⁵⁴ Vyjádřil v něm úlevu nad tím, že konzultace o nešíření jaderných zbraní budou důkladné, přičemž zároveň umožní najít takové řešení, které bude přijatelné i pro Spolkovou republiku.⁶⁵⁵ NPT pak na rozdíl od toho, jak byla koncipovaná MLF, sehrála

⁶⁵² Johnson, s. 462.

⁶⁵³ K pokračování války ve Vietnamu například srv. Maraniss, David: *They marched into sunlight*, New York 2003.

⁶⁵⁴ Dohodu odmítal do poslední chvíle i Adenauer. Strauß ji zase přirovnával k Versailleské dohodě. I když Kiesinger a Brandt vůči Washingtonu ukazovali menší ochotu k ústupkům, neměli jinou možnost než jít s hlavní proudem. V podstatě bylo také jasné, že NPT ukončila naději na jakoukoliv nezávislou evropskou nukleární sílu. Srv. Gatzke, s. 216.

⁶⁵⁵ Neúspěch Erhardovy politiky podtrhlo to, že z agendy mocností v této době zmizel projekt MLF. Podle velvyslance McGheeho ho Johnson v roce 1966 přesunul do pozice mrtvého projektu. I kancléř si uvědomil, že podporu projektu přestala na konci jeho vlády vyslovovat i FDP. Během zářijového jednání s Johnsonem tedy i Erhard signalizoval definitivní ústup od MLF. S konečnou platností MLF ztratil svůj význam v rámci détente. Uvolnění v mezinárodních vztazích totiž s sebou přinášelo spíše přímé dohody mezi Sovětským svazem a Spojenými státy. Washington tak nakonec dal přednost přístupu, jehož hlavní myšlenkou bylo nešíření jaderných zbraní prostřednictvím dohod se Sovětským svazem. Srv. Chronological list of exchanges between the U.S. and West Germany concerning

větší historickou úlohu.⁶⁵⁶ Jednalo se o dohodu, která nevyjadřovala zájmy pouze jednoho mocenského bloku, nýbrž se jednalo o širší rámec, do něhož se zapojila řada států. NPT proto potvrzovala skutečnost, že pojem národní bezpečnost v úzce vymezeném smyslu 19. století již neexistuje. V nukleárním světě zajištění bezpečného prostředí pro život, znamenalo spolupracovat napříč mocenskými bloky.⁶⁵⁷ U Johnsona navíc snaha snížit mezi nimi napětí byla patrná dlouhodobě.⁶⁵⁸

nuclear nonproliferation. Memo. Department of State. SECRET. Issue Date: Aug 11, 1967. In: DDRS.

⁶⁵⁶ Loth, s. 87.

⁶⁵⁷ McCgwire, s. 135.

⁶⁵⁸ Již 7. května 1966 Lyndon Johnson přišel na veřejnost také s návrhem, podle kterého „by žádný stát neměl mít dovoleno umisťovat zbraně hromadného ničení na nebeská tělesa“. Příslušná smlouva, která do dějin vešla pod zkráceným názvem jako Dohoda o vnějším vesmíru, po vyjednávání a podpisech klíčových států vstoupila v platnost 10. října 1967. Položila základy mezinárodního práva a zakazovala, aby do vesmíru putovaly jaderné zbraně. Srv. Brands, s. 259.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zabýval německo-americkými vztahy v období kancléře Ludwiga Erharda. Ty lze nahlížet také z pohledu jednotlivých partnerů, tedy Američanů a Němců a pokaždé může vyjít poněkud jiný obraz. V americké společnosti se vyskytuje hluboce zakořeněné přesvědčení o vlastní výjimečnosti. Jedním ze základů tohoto pocitu je víra, že americký kapitalismus ve světě přispívá k rozvoji demokracie a všeobecného blahobytu. Víru ve vlastní unikátnost lze příkladně vystopovat v projevu, který v roce 1961 před Americkou historickou asociací pronesl její prezident Samuel Flagg Bemis. Historik, který se zasloužil o rozvoj výzkum amerických diplomatických dějin, v souvislosti s růstem amerického státu hovořil o požehnání svobody.⁶⁵⁹

Americká historiografie tuto pozici postupně překonala, uvědomila si, že mnohé dějinné etapy a činy nelze tak lehce zaškatulkovat.⁶⁶⁰ Příkladem období, které bude i do budoucna kvůli své složitosti historiky vybízet k dalšímu zkoumání je ale bezpochyby éra prezidenta Lyndona Johnsona. Právě při jeho analýzách se totiž objevuje otázka, jak velká část jeho politiky byla ovlivněná především touhou šířit americké pojetí svobody.

Ve své práci jsem se snažil Johnsona vylíčit především jako pragmatického politika. Pochopitelně není možné říci, že by mu úplně chyběl ideový politický základ, neboť už to, že se snažil navázat na Johna Fitzgeralda Kennedyho, je důkazem, že se řídil určitými vizemi. V zahraniční oblasti ale –

⁶⁵⁹ Costigliola, Frank, Paterson, Thomas G., *Defining and Doing the History of United States Foreign Relations: A Primer*. In: Hogan, Michael J., Paterson, Thomas G., *Explaining the History of American Foreign Relations*, New York 2004, s. 12.

⁶⁶⁰ Američtí historici Frank Costigliola a Thomas G. Patterson správně upozornili, že pocit americké výjimečnosti je pravdivý jen částečně. K jeho rozšíření podle nich přispělo to, že jej za svůj přijala americká veřejnost. Tamtéž.

na rozdíl od domácí politiky, kde přišel s řadou důležitých reforem – Johnsonovi zřetelně chyběla vlastní velká originální vize.

Mou aspirací proto mimo jiné bylo rozbořem konkrétních jednání, které ve sledovaném období probíhaly mezi USA a Spolkovou republikou, postupně vysledovat jednotlivé proměny politiky jeho vlády. Z hlediska budoucího zkoumání bylo ale obtížné přesně pojmenovat klíčové a zlomové momenty ve vztahu k Bonnu. Třebaže projekt MLF Washigton dlouho – zvláště navenek – podporoval, Johnson ale i další představitelé jeho administrativy ho postupně opustili a jediné, co po něm dlouho v mezivládních jednáních zůstalo, byla oficiální slova podpory, která však již ztrácela reálný obsah. Za jeden z momentů zlomu jsem nakonec určil Smlouvu o nešíření jaderných zbraní (NPT), která si zejména v roce 1965 získávala v Johnsonově administrativě stále větší pozornost, což podle mého názoru projekt MLF přivedlo k jeho definitivnímu konci. Právě rok 1965 klade na badatele největší nároky, protože v tomto období jednání mezi Američany a Spolkovou republikou přešlapovala na místě, neobjevovaly se nové nápady a představitelé obou se stáť se při jednáních často opakovali.

Schopnost jednat pragmaticky Johnson ukázal v roce 1966 během zářijové návštěvy německého kancléře Ludwiga Erharda, kdy pevně trval na dodržení offsetových závazků, což byl další důležitý milník ve vztazích Spojených států a Spolkové republiky. Lze také říci, že Johnsonovo období vlády potvrdilo, že i když americký prezident při tvorbě zahraniční politiky zaujímá centrální místo, přesto často není schopný ovlivnit výskyt protichůdných tendencí. Toho příkladem byl projekt MLF, kdy lidé z Johnsonovy vlády přicházeli s různými výklady toho, zda je projekt potřebný. Tonkinská rezoluce však potvrdila, že v otázce Vietnamu byl Johnson schopný na domácí politické scéně udávat tón.

Naopak nahlížíme-li popisovaná jednání z německé perspektivy, Ludwiga Erharda lze v jistém slova smyslu považovat za protiklad Johnsona. Erhard totiž nebyl zdaleka tak pragmatický jako americký prezident, vícekrát – včetně září 1966 - se spoléhal na Johnsonovu dobrou vůli, což byla taktika, která se nevyplatila. Jako badatel analyzující jeho zahraničně politické kroky

jsem se musel však zabývat i vnitřní rozklížeností křesťanské CDU, které jeho vládu provázelo. Zřejmě hlavní chybou Erharda bylo, že jeho politické cíle, jakkoliv zněly krásně, často nebyly reálně uskutečnitelné. I ve vztahu se Spojenými státy se Erhard často pohyboval mimo realitu. Jeho bilance v zahraniční politice pak byla přímo tristní.

Za jeho vlády se rovněž ukázalo, že dosavadní taktika Západu vůči Východu nefunguje. Otázka znovusjednocení i v jednání s Američany vystupovala často jen jako řečnická a fakticky byla mimo hru. Erhardova vláda tak byla jen předzvěstí změny, kterou Spolkové republika měla přinést následná vláda velké koalice, jež byla vedená křesťanským demokratem (CDU) Kurtem Kiesingerem a jejíž zahraniční politiku již výrazně ovlivňoval ministr zahraničí a sociální demokrat (SPD) Willy Brandt. A přestože Brandtovy diplomatické aktivity ve sledované době zatím teprve pouze směřovaly k tomu, co bude později označeno jako východní politika - *Ostpolitik*, bylo již tehdy patrné, že se Bonn vydal jiným směrem než za Erharda. Pro něj by se na závěr jeho kariéry s trochou nadsázky více hodila prezidentská funkce, v té by mohl například osvědčit své řečnické kvality. Před veřejností by si navíc nepokazil svou image tvůrce hospodářského zázraku.

Symbolickým závěrem setkávání Johnsona a Erharda byla schůzka, která se uskutečnila v dubnu 1967, u příležitosti pohřbu Adenauera.⁶⁶¹ Poprvé se střetli v Bonnu a hovořil spolu jako staří přátelé. Přesto bylo patrné, že hořký konec německého kancléře se na jejich setkání podepsal. Erhard totiž musel vyvracet klepy, že v úřadu skončil právě kvůli své návštěvě ve Washingtonu. Erhard sám ovšem k příčinám svého pádu přičítal především ekonomickou

⁶⁶¹ K pohřbu Adenauera srv. Köhler, s. 1232.

krizi, kterou jeho protivníci využili.⁶⁶² Podle mého přesvědčení cesta do USA pád Erharda sice nezapříčinila, byla ale jedním z důležitých faktorů.⁶⁶³

Lyndon Johnson v prezidentském úřadě skončil v roce 1969, tři roky po Erhardovi. V posledních dnech ve funkci přitom jen stěží mohl jít třeba do kostela, aniž by přitom riskoval, že nenarazí na zlobu veřejnosti.⁶⁶⁴ Zemřel v roce 1973, tedy v době, kdy Američané stále silně pociťovali hořkost vyplývající z vietnamského konfliktu. Pro Johnsona to znamenalo, že se do dějin zapsal jako prezident, jenž vedl neúspěšnou válku, čemuž se chtěl vyhnout. Právě Vietnam představuje jeho nejvýraznější škraloup.⁶⁶⁵ Je ale stále úkolem pro další výzkum, jak moc Johnson tímto konfliktem ohrozil americký pocit výjimečnosti.

Rozpory mezi Spolkovou republikou a Spojenými státy za vlády Ludwiga Erharda a Lyndona Johnsona lze při širším nazírání brát také jako jeden z důkazů pevnosti spojení západních států za studené války. Západní blok nebyl závažně poškozený ani emancipační politikou Charlese de Gaulla na

⁶⁶² President Johnson talks with Former Chancellor Erhard in Bonn, West Germany, on the occasion of former Chancellor Adenauer's funeral. Erhard discusses his country's government and economy, relations with the U.S. and France, and nuclear non-proliferation. Memo. White House. SECRET. Issue Date: Apr 24, 1967. Date Declassified: Jan 22, 1996. In: DDRS.

⁶⁶³ Memorandum of conversation of 4/24/67 meeting in Bonn, Germany between President Johnson and Chancellor Erhard. Also attending are Walt Rostow and Gen. David A. Burchinal, Deputy Commander-in Chief, European Command. Erhard talks about his decline in popularity and doubts in Germany about U.S. support. Memo. Department of State. SECRET. Issue Date: Apr 24, 1967. Date Declassified: Jan 22, 1996. In: DDRS.

⁶⁶⁴ Lyndon Johnson: 1908 - 1973. In: Time 101, 1973, s. 39-43.

⁶⁶⁵ Válka ve Vietnamu v širším slova smyslu přispěla ke zhroucení bretonwoodského systému. Srv. Daum Andreas W., Gardner Lloyd C., Mausbauch Wilfried: Introduction America's War and the World. In: Daum Andreas W., Gardner, Lloyd C, Mausbauch Wilfried (edit.): America, the Vietnam War and the World, Washington, D.C., s. 17; Již 14. října 1966 ministr obrany McNamara Johnsona informoval, že i přes výrazné posílení Hanoj ví, že Spojené státy nemohou dosáhnout svých cílů. Srv. Berman, s. 531.

půdě NATO. Aliance se spolu s postupující evropskou integrací ukázala jako tmel, který západní státy držel pohromadě až do roku 1989. Pevně zakořeněné bylo i spojení mezi Washingtonem a Bonnem a dokázalo přežít i krizi a protesty, které vyplynuly z umístění amerických raket v západní Evropě v 80. letech.

RESUMÉ

Disertační práce se věnuje peripetiím ve vztazích Spolkové republiky Německo a Spojených států amerických během éry kancléře Ludwiga Erharda, tedy v letech 1963 až 1966, kdy jeho partnerem na americké straně byl prezident Lyndon Johnson. Obě země v rámci západního bloku pojilo pevné přátelství, jejich spolupráci ale v daném období narušovalo několik třecích ploch.

První z nich byl takzvaný projekt Mnohostraných jaderných sil (MLF): i když obě země patřily mezi jeho největší zastánce, Johnson dříve než kancléř Erhard pochopil, že tento projekt je mezinárodně neprosaditelný a představuje tudíž slepou uličku. Při diplomatických kontaktech obou zemí proto bylo patrné, že Němci se kvůli svému tlaku na uskutečnění MLF dostávají do jisté izolace. Zvláště po té, co Johnsonova administrativa v průběhu roku 1965 začala dávat přednost dohodě se SSSR a Smlouvě o nešíření jaderných zbraní (NPT), Němci ale NPT vstřebávali obtížněji.

Dalším konfliktním bodem byla otázka umístění amerických sil ve Spolkové republice, které Washington ekonomicky značně zatěžovalo, a to i kvůli narůstajícím nákladům na válku ve Vietnamu. Johnson proto stále více tlačil na větší kompenzaci amerických nákladů ze strany Bonnu. Erhard naopak usiloval o to, aby tzv. offsetová dohoda byla pro Německo výhodnější, neboť SRN se v roce 1966 dostala do ekonomických potíží. Obě představy se tak střetly na vzájemném setkání obou politiků v září roku 1966. Důsledkem kancléřova neúspěchu na tomto jednání bylo oslabení jeho pozice na domácí scéně, což spolu s návrhem na zvýšení daní, který odmítl jeho koaliční partner, liberální FDP, přispělo k jeho pádu. Erhard musel odstoupit a jeho funkce se ujal Kurt Georg Kiesinger.

Vzhledem k tomu, jak výrazně se do vztahů Bonnu a Washingtonu promítala i vnitřní politická situace v obou zemích, disertační práce se rámcově věnuje také popisu volebních klání, kterými Erhard i Johnson museli projít. Při líčení politické situace ve Spolkové republice pak rovněž sleduje, nakolik se do vztahů s Washingtonem promítalo rozštěpení vládního bloku CDU/CSU na tzv. gaullistické a atlantické křídlo. Příznivci prvně jmenovaného směru totiž upřednostňovali spolupráci s Francií, naproti tomu skupina druhá měla blíže k USA. Mezi gaullistické politiky patřil Erhardův předchůdce Adenauer, zatímco on sám byl k Paříži kritičtější. S koncem Erhardova období ale dělení na gaullistické a atlantické křídlo ztrácelo smysl, neboť v rámci velké koalice CDU/CSU a SPD se ministrem zahraničí stal Willy Brandt: tvůrce nové koncepce, později známé jako „východní politika“.

ABSTRACT

The dissertation deals with relations of the Federal Republic of Germany and the United States in the era of Chancellor Ludwig Erhard. At that time, Erhard's partner on the American side was President Lyndon Baines Johnson. Therefore, the subject of my research were the ups and downs through which the relationship between Bonn and Washington went from 1963 to 1966. Both countries were bonded within the Western bloc with solid friendship, but in the given period they ran into a few points of friction that hindered their cooperation. The first issue that was causing tension were the Multilateral Forces (MLF). Although both countries were among the biggest supporters of the MLF, Johnson understood earlier than Chancellor Erhard that this project represented a blind alley. On the diplomatic contacts between the two countries it was evident that the Germans were heading to a certain isolation because of their pressure to implement the MLF.

During 1965, Johnson and his administration chose to prefer the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) to the MLF, but for the Germans it was more difficult to absorb this change of priorities. Another point of conflict was the question of the U.S. forces stationed in the Federal Republic, which meant heavy economical burden for Washington. Johnson, therefore, particularly in 1966 - also because of the increasing costs of the war in Vietnam – was pushing to reduce U.S. commitments. In the long-term, Bonn compensated the Americans troops stationed in the Federal Republic. In 1966, however, Erhard, compared to the previous period of economic boom, got into trouble, and so wished that the offset agreement would be better for Germany. In this case, the ideas of Johnson and Erhard clashed in September 1966, when the Chancellor visited the US again. After the meeting, Erhard found himself at home on the defensive. His long-term poor position on the political scene was also caused by the fact that compared to his predecessor

Konrad Adenauer, he seemed not to be such a strong politician. The last straw which contributed to the fall of Erhard was the proposal to increase taxes, which his coalition partner - the liberal FDP - refused. Erhard eventually had to resign.

In addition to these two basic problems, the period from 1963 to 1966 also understandably reflected domestic policy in the US and in the Federal Republic. The dissertation, therefore, describes the electoral contest which Erhard and Johnson had to go through. In the Federal Republic, also the relations with Washington were influenced by the split in the governmental bloc CDU/CSU. There were two wings – Gaullist and Atlantic. The first group favoured cooperation with France, the second group was closer to the U.S. Among the Gaullist politicians was Adenauer, while Erhard was more critical to Paris.

At the end of the Erhard's period, it was clear, however, that the division between the Atlantic and the Gaullist wing does not make sense anymore. The new government was formed as a grand coalition of CDU/CSU and SPD. The new foreign minister was then Willy Brandt - the creator of what later became known as the new eastern policy.

SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

Archivní studium

Archiv des Instituts für Zeitgeschichte, München

Declassified Documents Reference System (získáno na The George Washington University - Gelman Library)

National Archives at College Park, Maryland

National Security Archive, The George Washington University, Washington, D.C.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin

Vydané prameny

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland, hrsg. Im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, (dosud léta 1949-1953, 1962-1981), München 1989-2012.

Documents diplomatiques français, Depuis 1954, sous la direction du Professeur Maurice Vaïsse, Paris 1987 – 2010.

Dokumente zur Berlin-Frage 1944-1966, Schriften des Forschungsinstituts der deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, München 1987.

- Dokumente zur Aussenpolitik*, Bd. III/1, hrsg. von Fritz T. Epstein etc.,
Moskau Bonn. Die Beziehungen zwischen der Sowjetunion und
Bundesrepublik Deutschland 1955-1973, Dokumentation, Köln 1975.
- Dokumente zur Deutschlandpolitik*, Sonderedition „Besondere Bemühungen“,
Bd. 1: 1962 bis 1969: Häftlingsfreikauf, Familienzusammenführung,
Agentenaustausch, München 2012.
- Foreign Relations of the United States*, 1964-1968, Volume XV, Germany and
Berlin, Washington DC 1999.
- Foreign Relations of the United States*, 1961-1963, Volume XIII, West Europe
and Canada, Washington DC 1994
- Konrad Adenauer Stiftung. *Protokolle: Bundesparteitage 1950-1990*.
<http://www.kas.de/wf/de/71.8935/>
- National Security Action Memoranda (NSAM), *Lyndon Johnson Library*,
Online *Colletions*,
[http://www.lbjlib.utexas.edu/johnson/archives.hom/NSAMs/nsamhom.
asp](http://www.lbjlib.utexas.edu/johnson/archives.hom/NSAMs/nsamhom.asp)
- „Kabinettsprotokolle der Bundesregierung“ online,
<http://www.bundesarchiv.de/cocoon/barch/oooo/index.html>
- Papers of John F. Kennedy. Presidential Papers. President's Office Files*.
<http://www.jfklibrary.org/Asset-Viewer/Archives/JFKPOF.aspx>

Prameny soukromého charakteru

- BALL, George W.: *Disziplin der Macht*, Frankfurt am Main 1968.
- BALL, George W.: *Diplomacy for a Crowded World*, Boston 1976.
- BIRRENBACH, Kurt: *Meine Sondermissionen: Rückblick auf zwei Jahrzehnte
bundesdeutscher Aussenpolitik*, Düsseldorf 1984.

- BOHLEN, Charles E.: *The Transformation of American Foreign Policy*, New York 1969.
- BRANDT, Willy: *Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975*, Hamburg 1976.
- BRANDT, Willy: *Erinnerungen*, Frankfurt a.M. 1989.
- COUVE de MURVILLE, Maurice: *Une politique étrangère, 1958-1969*, Paris 1971.
- DE GAULLE, Charles: *Discours et Messages*, IV Pour L'Effort août – décembre 1965, Paris 1970.
- DOBRYNIN, Anatolij: *In Confidence: Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents*, New York 1995.
- ERHARD, Ludwig: *Wohlstand für alle*, Düsseldorf 1957.
- ERHARD, Ludwig: *Kriegsfinanzierung und Schuldenkonsolidierung*, Frankfurt a. M. 1977.
- zu GUTTENBERG, Freiherr, Karl Theodor: *Im Interesse der Freiheit*, Bonn 1970.
- JOHNSON, Lyndon B.: *My hope for America*, New York 1964.
- JOHNSON, Lyndon B.: *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency, 1963-1969*, New York 1970.
- MCGHEE, George: *At the Creation of a New Germany*, New Haven 1989.
- McNAMARA, Robert: *In Retrospect*, New York 1995.
- OSTERHELD, Horst: *Außenpolitik unter Bundeskanzler Ludwig Erhard*, Düsseldorf 1992.
- RUSK, Dean: *As I Saw It*, New York 1990.
- ROSTOW, Walter W.: *The Diffusion of Power*, New York 1972.
- STRAUß, Franz Josef: *Die Erinnerungen*, Berlin 1989.
- SULZBERGER, C. L.: *The Last of Giants*, New York 1970.

Literatura

- BENDER, Peter: *Neue Ostpolitik, Vom Mauerbau zum Moskauer Vertrag*, München 1989.
- BERWID-BUQUOY, Jan: *Otec německého hospodářského zázraku – Ludwig Erhard* -, České Budějovice 2006.
- BESCHLOSS, Michael R. (ed.): *Reaching for Glory: Lyndon Johnson's Secret White House Tapes, 1964-1965*, New York 2001.
- BESCHLOSS, Michael R. (ed.): *Taking Charge: The Johnson White House Tapes, 1963-1964*, New York 1997.
- BESSON, Waldemar: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik, Erfahrungen und Massstäbe*, München 1970.
- BLOCH, Charles, *De Gaulle et l'Allemagne*. In: BARNAVI, Élie, FRIEDLÄNDER, Saül, *La politique étrangère du Général de Gaulle*, Paris 1985.
- BORNET, Vaughn D.: *The Presidency of Lyndon B. Johnson*, Lawrence 1983.
- BRANDSTETTER, Karl: *Allianz des Misstrauens*, Köln 1989.
- BUCHSTAB, Günter, GASSERT, Philipp, THADDÄUS LANG, Peter (hrsg.), *Kurt Georg Kiesinger 1904-1988*, Freiburg 2005.
- BUSBY, Horace: *The Thirty-First of March: An Intimate Portrait of Lyndon Johnson's Final Days in Office*, New York 2005.
- CARO, Robert: *The Years of Lyndon Johnson I-IV.:I. The Path to Power*, New York 1982; II. *Means of Ascent*, New York 1990; III. *Master of the Senate*, New York 2002, IV. *The Passage of Power*, New York 2012.
- COSTIGLIOLA, Frank: *Lyndon B. Johnson, Germany and „the End of the Cold War“*. In: COHEN, Warren I., TUCKER (ed.), Nancy: *Lyndon Johnson Confronts the World American Foreign Policy 1963-1968*, New York 1994.
- COSTIGLIOLA, Frank: *France and the United States: The Cold Alliance since World War II*, New York 1992.

- COSTIGLIOLA, Frank, PATERSON, Thomas G., *Defining and Doing the History of United States Foreign Relations: A Primer*. In: HOGAN, Michael J., PATERSON, Thomas G., *Explaining the History of American Foreign Relations*, New York 2004
- DALLEK, Robert: *Lyndon Johnson: Portrait of a President*, New York 2004.
- DALLEK, Robert: *Flawed Giant, Lyndon Johnson and His Times 1961 – 1973*, New York 1998.
- DALLEK, Robert, *Nedokončený život John F. Kennedy*, Praha 2006.
- DAUM, Andreas W. (ed.): *America, the Vietnam War and the World*, Washington, D.C. 2003.
- DIEHL, Günter, Kurt Georg Kiesinger, KLEIN, Hans (hrsg.), *Die Bundeskanzler*, Berlin 1993.
- DOERING-MANTEUFFEL, Anselm: *Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer. Außenpolitik und innere Entwicklung 1949-1963*, Darmstadt 1988.
- DÖNHOF, Gräfin Marion: *Deutsche Außenpolitik von Adenauer bis Brandt*, Hamburg 1970.
- EIBL, Franz: *Politik der Bewegung: Gerhard Schröder als Außenminister 1961-1966*, München 2001.
- FEUCHTE, Paul: *Kurt Georg Kiesinger – Wegbereiter und Bewahrer der politischen Einheit im Südwesten*. In: BUCHSTAB, Günter, GASSERT, FIALA, Petr, PITROVÁ, Markéta: *Evropská unie*, Brno 2003.
- GADDIS, John Lewis: *Studená válka*, Praha 2006.
- GALA, Marilena, *Western Europe and Negotiations on Arms Control. The Anglo-Americans and the Evolving Concept of European Security 1963-1968*. In: Loth, Wilfried (ed.): *Europe, Cold War and Coexistence 1953-1965*, London, Portland 2004.
- GATZKE, Hans W.: *Germany and the United States „A Special Relationship?“*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1980.

- GEIGER, Tim: *Atlantiker gegen Gaullisten. Außenpolitischer Konflikt und innerparteilicher Machtkampf in der CDU/CSU 1958-1969* (= Studien zur Internationalen Geschichte, Bd. 20), München 2008
- GEHLER, Michael: *Deutschland. Von der Teilung zur Einigung. 1945 bis heute*, Wien 2010.
- GERMOND, Carine: „A cordial Potentionality?“ *De Gaulle and the Franco-German Partnership, 1963-1969*. In: NUENLIST, Christian, LOCHER, Anna, GARRET, Martin (ed): *Globalizing de Gaulle: international perspectives on French foreign policies*, Lexington 2010.
- GRAML, Hermann: *Die Außenpolitik*. In: BENZ, Wolfgang (hrsg.), *Die Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, Bd. 1: Politik, Frankfurt a. M. 1989.
- GRANIERI, Donald J.: *The ambivalent Aliance. Konrad Adenauer, The CDU/CSU and the West 1949-1966*, New York 2003.
- GREINER, Bernd: *Krieg ohne Fronten, Die USA in Vietnam*, Hamburg 2007.
- GREWE, Wilhelm G.: *Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit*, Stuttgart 1960.
- HACKE, Christian: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 1993.
- HAFTENDORN, Helga: *Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung*, Stuttgart 2001.
- HANRIEDER, Wolfram F.: *Deutschland, Europa, Amerika. Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland 1949-1994*, Paderborn 1995.
- HENTSCHEL, Volker: *Ludwig Erhard*, München 1996.
- HILDEBRAND, Klaus: *Von Erhard zur Grossen Koalition 1963-1969*, Stuttgart 1984 (= Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, 4. Bd.).
- HOLMES COOPER, Alice: *German Peace Movements since 1945*, Michigan 1996.
- HOOK, Steven W.: *U.S. Foreign Policy: the paradox of world power*, Washington D.C. 2005.

- HUYN, Hans Graf: *Die Sackgasse: Deutschlands Weg in die Isolierung*, Stuttgart 1966.
- JANOŮŠEK, Petr, *Vliv druhé berlínské krize na zahraniční politiku Spolkové republiky Německo 1958-1961*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2005.
- KAPLAN, Lawrence S., *The MLF Debate*. In: BRINKLEY, Douglas, GRIFFITHS, Richard T. (ed.): *John F. Kennedy and Europe*, Baton Rouge 1999.
- KAPLAN, Lawrence S., LANDA Ronald D., DREA Edward J.: *The McNamara Ascendancy 1961-1965*, Washington DC 2006.
- KISSINGER, Henry: *The Troubled Partnership*, New York 1965.
- KOERFER, Daniel: *Kampf ums Kanzleramt*, Stuttgart 1987.
- KOOP, Volker: *Kai-Uwe von Hassel. Eine politische Biographie*, Köln 2007.
- KÖHLER, Henning: *Adenauer*, Frankfurt a. M. 1994.
- KRANZ, Matthias: *Die Formierte Gesellschaft. Ein Konzept wider der totalitären Ordnung?*, Vordiplomarbeit (GRIN Verlag), München 2002.
- LACOUTURE, Jean: *De Gaulle, 3. Le souverain 1959-1970*, Éditions du Seuil, 1986.
- LAITENBERGER, Volkhard: *Ludwig Erhard*, Göttingen 1986.
- LOTH, Wilfried: *Die Teilung der Welt 1941-1955*, München 1983.
- LOTH, Wilfried: *Overcoming the Cold War. A History of Détente, 1950- 1991*, Basingstoke 2002.
- LINSEL, Knut: *Charles de Gaulle und Deutschland*, Sigmaringen 1998.
- MADDOCK, Shane J.: *Nuclear Apartheid: the quest for American atomic supremacy from World War II to the present*, North Carolina 2010.
- MAIZIÉRE, Ulrich de: *Zur Mitwirkung der Bundesrepublik Deutschland an der Nuklearstrategie der NATO (1955-1972)*. In: BRACHER, Karl Dietrich, FUNKE, Manfred, SCHWARZ, Hans-Peter: *Deutschland zwischen Krieg und Frieden*, Bonn 1990.
- MARANISS, David: *They marched into sunlight*, New York 2003.
- MCCORMICK, Thomas J.: *America's Half-Century*, Baltimore 1995.

- MIERZEJEWSKI, Alfred J.: *Ludwig Erhard, Der Wegbereiter der Sozialen Marktwirtschaft*, München 2005.
- MORGAN, Roger: *The United States and West Germany, 1945-1973*, London 1974.
- MORSEY, Rudolf: *Die Bundesrepublik Deutschland. Entstehung und Entwicklung bis 1969*, München 1990.
- NINKOVICH, Frank A., *The United States and the German Question 1949-1968*. In: JUNKER, Detlef (ed.): *Die USA und Deutschland im Zeitalter des Kalten Krieges*, Stuttgart 2001.
- OPPELLAND, Torsten: *Gerhard Schröder*, Düsseldorf 2002.
- POTTHOFF, Heinrich, MILLER, Susanne: *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*, Bonn 2006.
- PLŠKOVÁ, Jaroslava: *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*, Praha 1999.
- REYN, Sebastian: *Atlantis Lost. The American Experience with de Gaulle, 1958-1969*, Amsterdam 2010.
- SCHERTZ, Adrian W.: *Die Deutschland Politik Kennedys und Johnsons*, Köln 1992.
- SCHMIDT, Heide-Irene. „*The Embarrassment of Strength*“: *Die Deutsche Position im „International Monetary System“ 1958-1968*. In: LEHMKUHL, Ursula, WURM, Clemens A., ZIMMERMANN, Hubert, *Deutschland, Großbritannien, Amerika, USA-Studien – Band 14*, Stuttgart 2003.
- SCHÖLLGEN, Gregor: *Willy Brandt*, Berlin 2001.
- SCHRÖDER, Gerhard (hrsg.): *Ludwig Erhard Beiträge zu seiner politischen Biographie, Festschrift zum fünfundsiebzigsten Geburtstag*, Frankfurt a. M. 1972.
- SCHWARTZ, Thomas A.: *Lyndon Johnson and Europe*, London 2003.
- SCHWARTZ, Thomas A.: *Lyndon Johnson and Europe: Alliance Politics, Political Economy, and “Growing out of the Cold War”*. In: BRANDS,

- H.W.: *The Foreign Policies of Lyndon Johnson Beyond Vietnam*, Texas 1999.
- SCHWARZ, Hans–Peter: *Konrad Adenauer, German Politician and Statesman in a Period of War, Revolution and Reconstruction*, Vol. 2: *The Statesman, 1952-1967*, Stuttgart 1997.
- SEABORG, Glenn T.: *Kennedy, Khrushchev and the Test Ban*, Los Angeles 1981.
- SIEBENMORGEN, Peter: *Gezeitenwechsel, Aufbruch zur Entspannungspolitik*, Bonn 1990.
- SOBĚHART, Radek: *Východní politika Willyho Brandta* (disertační práce), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011.
- TRACHTENBERG, Marc: *A Constructed Peace: The Making of the European Settlement 1945-1963*, New Jersey 1999.
- URWIN, Derek W.: *A Political History of Western Europe since 1945*, London, New York 1997.
- WILLIAMS, Charles: *Adenauer, otec nového Německa*, Praha 2002.
- WILLIAMS, Phil: *US Troops in Europe*, Boston 1984.
- WOODS, Randall B.: *LBJ, Architect of American Ambition*, Cambridge, Massachusetts 2006
- ZIMMERMANN, Hubert: *Money and Security: troops, Monetary policy, and West Germany's relations with the United States and Britain 1950-1971*, Cambridge 2002.
- ZIMMERMANN, Hubert: *Who Paid for America's War? Vietnam and the International Monetary System, 1960-1975*. In: Daum Andreas W., Gardner, Lloyd C, Mausbauch Wilfried (ed.): *America, the Vietnam War and the World*, Washington, D.C. 2003.

Časopisecké studie

- BATOR, Francis M., *No Good Choices: LBJ and Vietnam/Great Society Connection*. In: *Diplomatic History* 32, 2008, č. 3, s. 309 – 340.
- BERMAN, Larry, *Coming to Grips with Lyndon Johnson's War*. In: *Diplomatic History* 17, 1993, č. 4, s. 519-538.
- BLASIUS, Rainer (hrsg): *Von Adenauer zu Erhard*, Studien zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1963, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte/Schriftenreihe 68, München 1994.
- BIRRENBACH, Kurt, *Partnerschaft und Konsultation in der NATO*. In: *Europa-Archiv* 18, 1963, s. 861 – 870.
- BOYLE, Kevin, *The Price of Peace: Vietnam, the Pound, and the Crisis of the American Empire*. In: *Diplomatic History* 27, 2003, č. 1, s. 37 – 73.
- BRANDS, Hal, *Progress Unseen: U.S. Arms Control Policy and the Origins of Détente, 1963 – 1968*. In: *Diplomatic History* 30, 2006, č. 2, s. 253 – 285.
- COLMAN, Jonathan, *Harold Wilson, Lyndon Johnson and Anglo-American 'summit diplomacy', 1964-1968*. In: *Journal of Transatlantic Studies* 1, 2003, č. 2, s. 131 – 151.
- DALLEK, Robert, *Lyndon Johnson and Vietnam: The Making of Tragedy*. In: *Diplomatic History* 20, 1996, č. 2, s. 147-162.
- ELLIS, Sylvia, *A foreign policy success? LBJ and transatlantik relations*. In: *Journal of Transatlantic Studies* 8, 2010, s. 247 – 256.
- GAVIN, Francis J., *The Myth of Flexible Response: United States in Europe during 1960s*. In: *International History Review* 23, 2001, č. 4, s. 847-875.
- GAVIN, Francis J., *The Gold Battles within the Cold War: American Monetary Policy and the Defense of Europe 1960-1963*. In: *Diplomatic History* 26, 2002, č. 1, s. 61-94.
- HAFTENDORN, Helga, KOLKMAN, Michael, *German Policy in a Strategic Triangle: Berlin, Paris, Washington...and What about London?* In: *Cambridge Review of International Affairs* 17, 2004, č. 3, s. 467-480.

- HULL, Christopher, *“Going to War in Buses”: The Anglo-American Clash over Leyland Sales to Cuba, 1963–1964*. In: *Diplomatic History* 34, č. 5, 2010, s. 793–822.
- JANOUSEK, Petr, *Pád kancléře Erharda*. In: *Historický obzor* 20, 2009 č. 5–6, s. 128 – 133.
- JANOUSEK, Petr, *USA, SRN a ztroskotaní projektu Mnohonárodních sil*. In: *Historický obzor* 11, 2008 č. 7–8, s. 178–184.
- KISSINGER, Henry, *Die deutsche Frage als Problem der europäischen und der internationalen Sicherheit*. In: *Europa-Archiv* 21, 1966, s. 831–838.
- KUNZ, Diane, *Lyndon Johnson’s dollar diplomacy*. In: *History Today* 42, 1992, č. 4, s. 45–53.
- KÜHLEM, Kordula, *„Burgfrieden“: Die Bedeutung und Verwendung des Begriffs zwischen Bonn und Moskau 1958 – 1963*. In: *Historisch-Politische Mitteilungen* 16, 2009, č. 16, s. 37 – 56.
- KÜSTERS, Hanns Jürgen, *Souveränität und ABC-Waffen-Verzicht. Die deutsche Diplomatie auf der Londoner Neunmächte-Konferenz 1954*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 42, 1994, č. 4, s. 499–536.
- LAPPENKÜPER, Ulrich, *Ich bin wirklich ein guter Europäer Ludwig Erhard Europapolitik 1949–1966*. In: *Francia* 18, 1991, č. 3, 85–121.
- LIN, Mao, *China and the Escalation of Vietnam War*. In: *Journal of Cold War Studies* 11, 2009, č. 2, s. 35–69.
- MARCOWITZ, Reiner, *Wendjahre 1963/1964. Die deutsch-französische Beziehungen in der Endphase der Ära Adenauer und zu Beginn der Kanzlerschaft Erhard*. In: *Francia* 22, 1995, č. 3, 83–104.
- MCCGWIRE, Michael, *The rise and fall of the NPT: an opportunity for Britain*. In: *International Affairs* 81, 2005, č. 1, s. 115–140.
- MIDDEKE, Michael, *Anglo-American Nuclear Weapons Cooperation After the Nassau Conference: The British Policy of Interdependence*. In: *Journal of Cold War Studies* 2, 2000, č. 2, s. 69–96.
- OPPELLAND, Torsten, *„Der Ostpolitiker“ Gerhard Schröder- ein vorläufer der socialliberalen Ost- und Deutschlandpolitik*. In: *Historisch-Politische Mitteilungen* 8, 2001, s. 63–84.

- RUSK, Dean, *Eine bewegliche Ost-West-Handelspolitik*. In: Europa-Archiv 19, 1964, č. 7, s. 221 – 232.
- SCHAAD, Martin, *Eine gaullistische Inszenierung: Zur Affäre um den Grafen Huyn*. In: Historisch Politische Mitteilungen 8, 2001, s. 95-112.
- SCHRÖDER, Gerhard, *Grundprobleme der Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*. In: Europa-Archiv 17, 1962, s. 581-594.
- SOMMER, Theo, *Bonn Changes Course*. In: Foreign Affairs 45, 1967, č. 3, s. 477-491.
- SOMMER, Theo, *Ein Rosenhag im Eis*. In: Die Zeit, 2003, č. 4. www.zeit.de/2003/04/Elysee.
- SCHRAFTSTETTER, Susanna, TWIGGE, Stephen, *Trick of Truth? The British ANF Proposal, West Germany and US Nonproliferation Policy, 1964-68*. In: Diplomacy & Statecraft 11, 2000, č. 2, s. 161-184.
- SCHWARZ, Hans-Peter, *Adenauer und die Kernwaffen*. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 37, 1989, č. 4, s. 567-593.
- TILLMAN, Barrett, *Silver Star Airplane Ride*. In: Naval History 15, 2001, č. 2, s. 25.
- YOUNG, John W., *Killing the MLF? The Wilson Government and Nuclear Sharing in Europe, 1964-66*. In: Diplomacy & Statecraft 14, 2003, č. 2, s. 295-324.
- ZIMMERMANN, Hubert, *Franz Josef Strauß und der deutsch-amerikanische Währungskonflikt in den sechziger Jahren*. In: Vierteljahrshefte für Zeigeschichte 47, 1999, č. 1, s. 57-86.

Noviny a časopisy

Frankfurter Allgemeine Zeitung
Süddeutsche Zeitung

Der Spiegel

Die Welt

Die Zeit

The New York Times

Time